

SZERB ÁLLAMPOLGÁROK MAGYARORSZÁGON

SZERB ÁLLAMPOLGÁROK MAGYARORSZÁGON

2012

A kötetet szerkesztette:

Dr. Kincses Áron

Szerzők:

Dr. Gábrity-Molnár Irén
Langerné Dr. Rédei Mária
Dr. Illés Sándor
Dr. Karácsonyi Dávid
Dr. Kincses Áron

Lektorálta:

Dr. Molnár Judit

Korrektúra:

Gönye László

A könyvben foglalt nézetek a szerzők nézetei, azok semmiképpen sem tekinthetők az Európai Bizottság vagy a Belügyminisztérium hivatalos állásfoglalásának; sem az Európai Bizottság, sem a Belügyminisztérium nem tehető felelőssé azok, illetve az abban foglaltakért.

Copyright © szerzők, 2012

Nyomdai munkák: PrintPix Nyomda

EURÓPAI INTEGRÁCIÓS ALAP

Készült az Európai Unió Európai
Integrációs Alapjának támogatásával.

TARTALOMJEGYZÉK

I. Bevezetés (Dr.Kincses Áron)	9
--------------------------------------	---

II. Szerb állampolgárok Magyarországon – Helyzetkép

(Dr.Kincses Áron).....	14
1. Bevezetés.....	14
2. A migráció fogalma.....	14
3. A migráció mozgatórugói	15
<i>Demográfiai vetület</i>	16
<i>Gazdasági vetület</i>	17
<i>Politikai vetület</i>	19
4. Szerbia és a nemzetközi vándorlás.....	21
5. Vajdaság befogadó/kibocsátó szerepe	23
6. A külföldiek Magyarországon, területi elhelyezkedésük	27
7. Szerbiai-magyar migrációs kapcsolatok	33
8. Összefoglalás.....	39

III. A kibocsátó terület – Vajdaságban élők véleményei

(Dr. Gábrity-Molnár Irén – Takács Zoltán)	40
1. Bevezető	40
2. A vajdasági minta jellemzése	43
2.1. A kutatás helyszíne	43
2.2. A minta demográfiai és szociális jellemzése	44
3. Migrációs hajlandóság.....	47
3.1. Emigrációs trendek.....	47
3.2. Szerb-magyar határ menti mobilitás.....	48
3.3. Kutatási tapasztalatok.....	51
4. Az életvitel megítélése.....	52
5. A kapcsolati tőke jelentősége és a szociális életvitel	53
6. Kommunikációs szokások a szülőfölddel	55
7. Beilleszkedési hajlam	57
7.1. A tanulói ifjúság beilleszkedése.....	57
7.2. A szerbiai munkavállalók beilleszkedése.....	58
7.3. Az áttelepülők beilleszkedése	61

8. A kettős állampolgárság jogintézménye	62
9. A szerb-magyar együttműködés eddigi tanulságai	64
10. Zárógondolatok.....	67

IV. A fogadó társadalom – a magyar állampolgárok véleménye alapján (Langerné Dr. Rédei Mária)..... 69

1. Globális folyamatok	69
2. Bevezető gondolatok	74
3. Mélyinterjú elemzés	80
4. Ajánlások a helyi közösségek és a vállalkozói együttműködések számára	98
5. Összegzés	105

V. A Magyarországon élő szerb állampolgárok véleményei (Dr. Karácsonyi Dávid) 108

1. A mintavétel kérdései, nehézségei	108
2. A mintavétel helyszíne és a nem arányok – származás.....	112
3. A megkérdezettek identitása	115
4. Migrációs tapasztalatok, migrációs hajlandóság – a családi helyzet tükrében	118
5. Anyagi biztonság itt és otthon – vonzó és taszító tényezők.....	122
6. Integráció a helyi társadalomba	127
7. Bürokrácia és a migráns – a sorban állástól a könnyített állampolgárságig	131
8. A kettős állampolgárság bevezetésének hatásai	136
9. Otthon itthon? – Előítéletek és beilleszkedés	141
10. Összegzés	145

VI. Cirkulációs migráció és integráció (Dr. Illés Sándor)..... 146

1. Bevezetés.....	146
2. Összefonódó, visszatérő és többes vándorlások	147
3. Cirkulációs migráció Magyarország nemzetközi vándormozgalmában.....	153
4. Integrációs és cirkulációs problematikák.....	157
5. Összefoglalás.....	175

VII. Összefoglalás, ajánlások a nemzetközi migrációs politikát formálók részére (Dr. Illés Sándor)	178
1. A kontextus alapelemei dióhéjban.....	179
2. Ajánlások a gyakorlat számára a szerb állampolgárokhoz kötődően.....	180
3. Általános ajánlások.....	188
VIII. Irodalomjegyzék.....	193

I. BEVEZETÉS

Magyarországon a lakónépesség száma 1981-től kezdődően folyamatosan csökken. A kedvezőtlen demográfiai helyzet egyik aktualitása az, hogy a lakosság száma várhatóan ebben az évben esik 10 millió fő alá, és ezen belül a munkaképes korúak száma csökken legintenzívebben. Az ezen kihívásra adható válaszok általában három irányt vehetnek – a fenntartható fejlődés szem előtt tartásával:

- (a) alapvető változások a nyugdíj- és egészségügyi rendszerekben;
- (b) termékenységi ráta javítását célzó intézkedések;
- (c) a bevándorlás ösztönzése, hiszen a mobilitás segítségével viszonylag gyorsan és a szükségleteknek megfelelően módosítható egy térség demográfiai helyzete.

Elmúlt az az idő, amikor az (illegális) migráció elleni küzdelem határozta meg az országos stratégiát. A nemzetközi migráció útján érkezők a magyar népesedés kulcselemét jelentik, belátható időn belül valószínűleg csak a nemzetközi migráció lehetőségei képesek mérsékelni a népességfogyást. Ismeretes, hogy a migráció közvetlen népességszámra gyakorolt hatásai mellett számolni kell a fogadó társadalomban keletkező közvetett hatásokkal (gazdasági aktivitásra, munkanélküliségre, átlagéletkorra, termelékenységi rátára, eltartottsági rátára stb.), valamint a beilleszkedés nehézségeivel is. Kérdés, hogy az elöregedésre, az alacsony termékenységi rátára, a nyugdíjrendszer nehézségeire a bevándorlás jelenti-e az egyik rész megoldást. Az adható válasz nagyban függ a migráció irányításának hatékonyságától, a beilleszkedés sikerességétől és a vándorok személyes tulajdonságaitól. A migránsok eredményes befogadása, letelepedése akkor fog gyorsan és konfliktusmentesen megvalósulni, ha mind a befogadói, mind az érkezői oldalt ismerjük.

Tény, hogy Magyarország társadalmi folyamatait növekvő mértékben határozza meg a szabadáramlási téren túlról érkezők migrációja és annak következményei. Azzal, hogy Magyarország belépett a schengeni térbe, a harmadik országból érkező állampolgárok migrációs folyamatainak követése, beilleszkedésük vizsgálati új igényként jelentek meg.

A közép-európai országok a rendszerváltozásoknak és a Nyugathoz való közeledésnek köszönhetően az 1990-es évek második felére mind-mind kül-

földieket befogadó államokká váltak. Az Európai Unióhoz történt csatlakozásunkat követően megnőtt a harmadik országbeli állampolgárok súlya a magyarországi népességben. Azonban a migránsok túlnyomóan továbbra is a szomszédos országokból és régiókból jönnek. Hazánk célpont a Kárpát-medence népessége számára, ami összefügg a határokon túl nyúló nyelvi, kulturális kapcsolatokkal. Szerbia szomszédos és harmadik ország egyszerre. A nemzetközi monitoring érdeklődése is számottevő mértékben irányul Szerbiára, különösen azóta, hogy a schengeni külső határ mentén húzódik.

Szerbia hivatalosan 2009. december 22-én adta be csatlakozási kérelmét az Európai Unióhoz. Ezzel egyidejűleg (2009. december 19-étől) Szerbia a „Fehér Schengen” által biztosított kedvezményeket élvezzi, és állampolgárai vízummentesen utazhatnak a Schengen-térségbe. Az ország nem NATO-tag. A hágai nemzetközi törvényszékkel való együttműködés az egyik leg súlyosabb feltétele az integráció folytatásának. Koszovó megoldatlan kérdése szintén akadályként jelenik meg az integráció tekintetében. Szerbia félúton jár az integrációs folyamatokban, reálisan 2020 előtt nem csatlakozhat az Európai Unióhoz. Mindez súlyosan érinti az ott élő magyarság életkörülményeit, kollektív biztonságérzetét és egzisztenciáját is.

A szerb állampolgárok alkotják a hazánkban tartózkodó második leg számottevőbb külföldi népességcsoportot, a harmadik országokat figyelembe véve pedig a legjelentősebbet. Ezért is fontos megvizsgálni, milyen tulajdonságok jellemzik őket, milyen területi hatásuk van Magyarországon, illetve hiányuknak Szerbiában.

2010. január 1-jén 197 819 külföldi állampolgár tartózkodott Magyarországon (három hónapot meghaladó tartózkodási jogcímmel, jogszerűen, forrás: KSH), akiknek a tizede (17 197 fő) szerb állampolgár, továbbá 1993 óta 13 986 fő vált magyar állampolgárrá (túlnyomó részük magyar anyanyelvű). Összességében a 17 év alatt 31 183 szerb állampolgár települt át Magyarországra a hivatalos statisztikák szerint, ami pozitívan hatott hazánk demográfiai viszonyaira, de igen súlyosan érintette vajdasági magyarság demográfiai szerkezetét.

Szerb állampolgárok beilleszkedésével, a forrás- és elvándorlási területek szerinti bontásban végrehajtott vizsgálatot eddig nem végeztek Magyarországon, noha a beilleszkedés elősegítése kiemelt társadalmi-gazdasági stratégiai kérdés.

A kiadvány célja a Magyarországon tartózkodó szerb állampolgárok számának, összetételének, földrajzi elhelyezkedésének, társadalmi-gazdasági, munkaerő-piaci jellemzőinek elemzése releváns célcsoportok szerint, a Magyarországot érintő vándorlási folyamatokra vonatkozó területi specifikumok feltárása. Különös hangsúllyal vizsgáljuk a vajdasági migránsok társadalmi, munkaerő-piaci integrációját; társadalmi beilleszkedésük objektív és szubjektív megítélését az érkező és a fogadó fél oldaláról.

Alapvető célunk az ezredfordulótól Szerbiából érkezett diákok, nyugdíjasok, adófizetők mozgásának vizsgálata. Elemezzük, hogy mennyiben különböznek demográfiai és gazdasági értelemben a hazai népességtől. Megvizsgáljuk, mi jellemzi a jelentősebb migrációs csomópontokat.

Megoldásra vár annak feltárása, hogy mekkora szerbiai születésű lakónépességgel kell számolnia Magyarországnak a közeljövőben, illetve milyen stratégia alkalmazása eredményezne nagyobb társadalmi, munkaerő-piaci integrációt, beilleszkedést, továbbá az ilyen stratégiát hogyan lehetne hatékonyan megvalósítani és fenntartani.

Célul tűztük ki továbbá annak vizsgálatát, hogy a humán erőforrás növelésében, a versenyképes képzettség tekintetében milyen értékeket teremtettek eddig a hazánkban élő szerb állampolgárok.

Kutatásunk általános célkitűzése, hogy megerősítsük hazánk azon képességét, hogy a kormány különböző szintjei és tárcái között figyelemmel kísérhessék és értékelhessék a szerbiai születésű állampolgárokat célzó nemzeti beilleszkedési stratégiákat. Hosszú távú célunk, hogy a projekt szabályozási szinten változást indukáljon a hatékonyabb integráció irányába.

Kutatásunk során az adatbázisokon nyugvó első résszel, valamint a Magyarországon és Szerbiában végzett mélyinterjúk kérdőíves pillérével igyekszünk egyszerre maximalizálni a megszerzhető információkat és a legnagyobb rugalmasságot biztosítani ebben a folyamatban.

Az adatfeldolgozások és elemzések eredményeképpen kimerítő, tényszerű információkhoz jutunk a vajdasági születésű állampolgárok társadalmi-gazdasági tulajdonságairól. Emellett a mélyinterjúk kérdőíves felmérés által megismerjük a migránsok Magyarországra érkezésének motívumait, a tartózkodás céljai szerint, és számszerűsíteni tudjuk az elégedettségi szintjüket, illetve a beilleszkedés fokát.

A mélyinterjúk beszélgetések, információszerzések három csoportra koncentráltak:

- a Magyarországon élő szerb állampolgárokra (80 fő);
- a Vajdaságban élő szerb állampolgárokra (60 fő);
- a magyar társadalom tagjaira (100 fő).

Azaz összesen 240 db mélyinterjú valósult meg. A cél az volt – és így állítottuk össze a mélyinterjúk kérdőíveket is –, hogy olyan ismereteket szerezzünk és olyan véleményeket kapjunk, melyek kiegészíthetik az adminisztratív források ismeretanyagát.

A mélyinterjúk előtt előzetes adatgyűjtést folytattunk, hogy olyan alanyokat kérdezzünk meg, akik – a kis elemszámok ellenére – a leginkább reprezentálják (lakóhely, nemek, korcsoportok szerint) a célcsoportokat.

A három csoport kérdéseinek egy része azonos volt, míg a többi a célcsoportok szerint eltért egymástól. Az így kialakított mélyinterjúk kérdőívek kérdései lehetőséget biztosítottak a célcsoport sajátosságaihoz való leghatékonyabb illeszkedéshez. A mélyinterjúk kérdőívekben zárt és nyitott kérdések egyaránt előfordultak. Véleményünk szerint a küldő, a fogadó területek, a munkakörnyezet, a magyar társadalom és a Magyarországon élő szerb állampolgárok véleményeinek szimultán megismerésével még eredményesebben tudunk kapcsolódni a vajdasági migránsok integrációjának jellegzetességeihez.

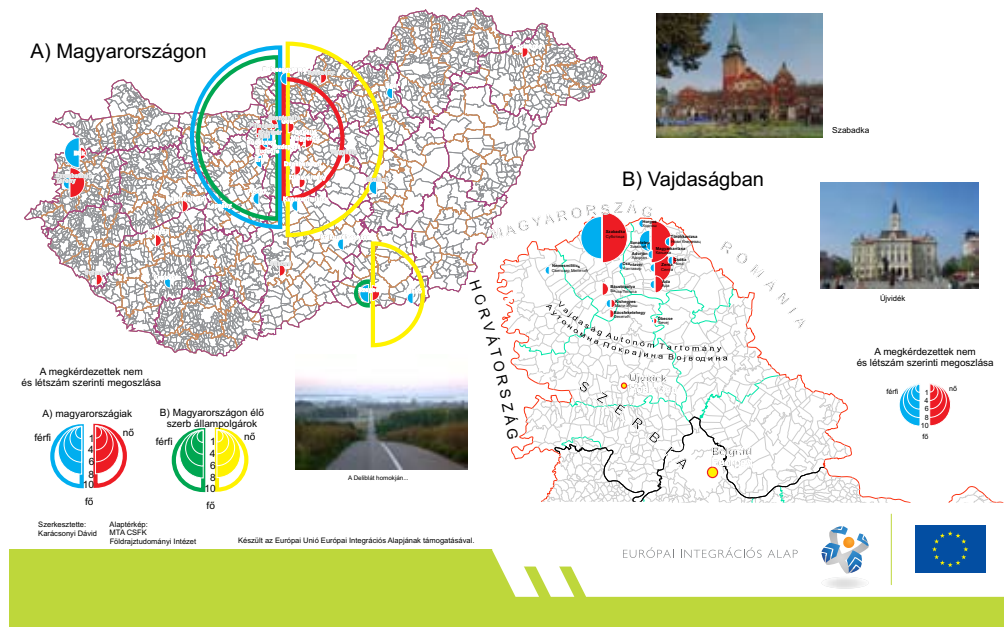
A mélyinterjúk kontextusában meghatározzuk a célcsoport releváns specifikumait; az oktatási és képzési rendszerbe történő beilleszkedésüket, társadalmi, munkaerő-piaci, kulturális integrációjukat; társadalmi beilleszkedésük objektív és szubjektív megítélését.

Ezen megbízható információk birtokában ajánlásokat készítünk a stratégiaalkotás számára, szándékaink szerint pontosítva a szerb állampolgárok strukturális, kulturális, társadalmi beilleszkedéséhez szükséges beavatkozások prioritásainak meghatározását a földrajzi jellemzők és regionális sajátosságok figyelembevételével.

A bevezetést követő második fejezetben a Magyarországon tartózkodó szerb állampolgárok társadalmi, gazdasági, területi tulajdonságait mutatjuk be adminisztratív adatforrások segítségével. A következő három fejezetben (III–V. fejezetek) a mélyinterjúk csoportjai szerint kerülnek bemutatásra az eredmények, pontosabban a Vajdaságban élő szerb állampolgárok, a fogadó

társadalom, a magyar állampolgárok és a Magyarországon élő szerb állampolgárok csoportjainak elemzése alkotják a megfelelő pontokat. Az előző ismereteket szimultán használjuk fel a VI. fejezetben a cirkulációs migráció és az integráció kérdéseinek elemzéséhez. Eredményeink birtokában a VII. fejezetben a stratégiaalkotás kérdéskörét vizsgáljuk, és ajánlásokat készítünk a szerb állampolgárok strukturális, kulturális, társadalmi beilleszkedéséhez szükséges beavatkozások prioritásainak pontosításához. Könyvünket az irodalomjegyzékkel zárjuk.

Szerb állampolgárok Magyarországon - Mélyinterjú megkérdezések helyszínei

1. ÁBRA: A mélyinterjú helyszínei (Szerkesztette: Dr. Karácsonyi Dávid)

II. SZERB ÁLLAMPOLGÁROK MAGYARORSZÁGON – HELYZETKÉP

1. BEVEZETÉS

A legtöbb külföldi állampolgár a környező országokból érkezik hazánkba. Így a Magyarországot érintő migráció nem pusztán az előnyök minél hatékonyabb kihasználása, a kockázatok mérséklése miatt lényeges, hanem azért is, mert a határokon túlnyúló hatás folytán befolyásolja a Kárpát-medence magyar etnikumú népességének területi elhelyezkedését. Így Magyarország számára különösen lényeges a Kárpát-medencei migrációs küldő és fogadó területek feltérképezése, összekapcsolása, a migráció hálózatként való felfogása, ami eddig még nem történt meg.

2009. december 19-e óta Szerbia állampolgárai vízummentesen utazhatnak a Schengen-térségbe. Szerbia és Magyarország között a délszláv háborúk óta jelentős népességmozgás zajlott le, és zajlik napjainkban is. A szerb állampolgárok alkotják az egyik legjelentősebb külföldi népességcsoportot Magyarországon. Ezért is fontos megvizsgálni, milyen tulajdonságok jellemzik őket, milyen területi hatásuk van Magyarországon, illetve milyen következménye lehet hiányuknak Szerbiában.

A kutatásunkban konkrétan a 2001–2010 közötti időszak adatait elemezzük, azonban egyrészt a folyamatok mélyebb megértése érdekében, másrészt az előzmények adott időszakra gyakorolt hatása miatt, harmadrészt a Szerbia felől Magyarországra érkező áramlások társadalmi-gazdasági hátterének feltérképezése okán lényegesnek tartjuk a szerbiai migráció XX. századi főbb vonulatainak ismertetését, illetve a Vajdaság jelenkori migrációs szerepének leírását is.

2. A MIGRÁCIÓ FOGALMA

A magyarországi értelmezés szerint a nemzetközi vándorlás az eredeti (szokásos) lakóhely országának olyan tartós elhagyása, amelynek célja egy más országban való lakóhely létesítése letelepedés vagy jövedelemszerző tevékenység végzése céljából (*Demográfiai Évkönyv, 2007*). A fenti definíciót egészíti

ki Rédei Mária a tanulási célú migráció fogalmának bevezetésével (Rédei, 2007), valamint Illés Sándor az időskori vándorlással (Illés, 2008), melynek célja lehet a nyugdíjak vásárlóerejének jobb kihasználása vagy a kedvezőbb éghajlat keresése (mediterrán térség). A szerbiai megfogalmazás a migrációt nagyobb lélekszámú lakosság egyik területről a másik területre való tartós vagy ideiglenes elvándorlásaként magyarázza, jogi szempontból semleges jelenségként említi: nem szankcionálható cselekedetként (Szalma, 2001). Ez 2009-re merőben megváltozik: az európai migrációs politika értelmében az „*illegális migrációt*” szankcionálni kell, büntetőjogi kategóriaként kezelni (Đorđević, 2009). Grečić az emberek kiköltözését, földrajzi elhelyezkedését – mobilitását (*movement of population*) érti migráció alatt (Grečić, 2001).

Míg az első definíció csak az önkéntes migrációt tartja nemzetközi vándorlásnak, addig a második a kényszer migrációt (a mozgást kiváltó döntés hátterében háború, politikai, vallási, nemzetiségi, nyelvi stb. szempontú üldözés, természeti katasztrófa áll) is ide sorolja. Jogi szempontból is kiemelkedő jelentőségű, hogy legális (az egyének a szükséges okmányok birtokában vándorolnak) vagy illegális migrációról van-e szó. Ez a kérdés azzal függ össze, hogy az államok meghatározhatják, milyen feltételek mellett engedélyezik külföldiek számára a területükre való belépést, az ott tartózkodást.

A továbbiakban elvi (a háborús övezetekből való menekülések általában előre kiszámíthatatlan egyszeri és tömeges jelenségek, melyek motivációja, területi vetülete merőben eltér az önkéntes vándorlásokétól, valamint minden ország számára politikai kérdés is, hogy mely ország állampolgárainak ad menekült státuszt) és praktikus (az illegális migrációra vonatkozó adat a jellegéből következően kevés és alacsony megbízhatóságú) okokból is az önkéntes és legális migrációval foglalkozunk. Ekkor a nemzetközi vándorok önálló döntésük alapján változtatják meg a lakóhelyüket (egy másik országba vándorolva), mely választásra az általuk felmért külső és belső tényezők, a vonzó és taszító hatások fontos szereppel bírnak.

3. A MIGRÁCIÓ MOZGATÓRUGÓI

A migrációs folyamatok szereplői többek között a kormányzatok, a migránsok, a nemzetközi vállalatok, a nemzetek feletti szervezetek és a konkrét célterü-

leteket képviselő döntéshozók. Az állam meghatározó szerepe a migráció irányításában folyamatosan csökken. Az egyes emberek lehetősége többnyire növekszik abban, hogy meghatározhassák, hová és milyen módon szándékoznak bejutni, miközben a nemzetek feletti, nemzetközi és a regionális stratégiák meghatározóvá válnak.

A nemzetközi vándorlás általában egyéni, kisközösségi döntésen alapul. A migránsokat makroszinten a demográfiai és a gazdasági erők is mozgatják. E két fontos tényező közrejátszása döntő hatással van a világ migrációjának méretére, irányára és karakterére, igaz, az alapokat mélyen érinthetik más tényezők is, mint pl. az etnikai kérdések és a politikai akarat stb. is.

Demográfiai vetület

Minden ország áthalad(t) a klasszikus demográfiai átmeneten a gazdasági modernizáció során: fejlődnek a táplálkozási és egészségügyi kondíciók, ami miatt a gyermekhalandósági ráta csökken, ezáltal növekszik a populációban a túlélő gyerekek aránya és a várható élettartam is. Pár évtized múlva egy növekvő súlyú mobil fiatal felnőtt kohorsz jön létre, és pontosan ez a csoport a legérzékenyebb a kivándorlásra. Ezek a folyamatok is hozzájárultak az európaiak jelentős számban történő tengeren túlra áramlásában a késő XIX. és a korai XX. században, valamint a harmadik világbeli munkásoknak a fejlett világba vándorlásában a XX. század második felében.

A szegény agrárországokhoz képest a pólus másik végén a gazdag, iparosodott országok találhatóak. Európa demográfiai helyzete elöregedő, növekvő várható élettartamokkal. A természetes szaporodás majdnem minden európai országban a reprodukciós szint alatt marad. Ennek eredménye, hogy a demográfiai elöregedés irama sokkal nagyobb Európában, mint az USA-ban (*Hatton T. – Williamson J., 2005*). Nem utolsósorban ez kevesebb hazai fogyasztót jelent a primer fogyasztásban, ami nagyobb versenyt indukál a külföldi fogyasztókért, a kereskedelem további liberalizálását ösztönözve.

Népesség-előrejelzések alapján (*Hablicsek L., 1996*) a fejlett országok lakosságának aránya a fejlődőkéhez képest csökken. Így az egyik oldalon népességhiány, míg a másikon erőteljes többlet keletkezik, a relatív többletből pedig potenciálisan nemzetközi vándorok lehetnek. Egyszerre figyelhető meg a fejlett világ bevándorlási vonzása és a harmadik világ kivándorlóinak nyomása.

A fejlett országoknak a fentebb felsorolt kihívásokra adott válaszai általában három irányt vehetnek a fenntartható fejlődés szem előtt tartása mellett: (a) alapvető változások a nyugdíj- és egészségügyi rendszerekben; (b) termékenységi ráta javítását célzó intézkedések; és (c) nagyobb bevándorlás ösztönzése (*Papademetriou D.G., 2006*), hiszen a mobilitás segítségével viszonylag gyorsan módosítható egy térség demográfiai helyzete. Azonban a migráció közvetlen népességszámra gyakorolt hatásai mellett számolni kell a fogadó társadalomban keletkező közvetett hatásokkal (gazdasági aktivitásra, munkanélküliségre, átlagéletkorra, termelékenységi rátára, eltartottsági rátára stb.) is. Kérdés, hogy a nyugati társadalmak előregedésére, alacsony termékenységi rátájára, a nyugdíjrendszer nehézségeire a bevándorlás-e az egyik részmegoldás. A válasz a vándorlásból elérhető „haszontól”, a migráció irányításának hatékonyságától és a vándorok tulajdonságaitól függhet.

Gazdasági vetület

A forrásországok kivándorlási rátáját az otthoni átlagos bérek szerint ábrázolva a függvénykép fordított „U” alakú. Ennek oka, hogy az előiparosodás korszakában az alacsony hazai keresetek miatt azok, akiknek a legnagyobb hasznuk lett volna a vándorlásból, a „szegénységi csapdába” kerültek, nem tudták finanszírozni utazásaikat. Így hatalmas kereseti szakadék volt az iparosodott, magas keresetű országok és az agrár, alacsony keresetűek között, ami összhangban van az alacsony kivándorlási rátával. Amint az iparosodás elkezdődött a szegény küldő országokban, növekedtek a reálkeresetek, ami fokozatosan „szabadabbá tette” az embereket. Így több és több potenciális migráns tudta finanszírozni a vándorlás költségeit. Amint a küldő ország bérnövekedési trendje folytatódott, a potenciális vándorlók áramlása lassan kimerült, visszaszorult a kivándorlás (*Hatton T. – Williamson J., 2005*), hiszen a magas hazai bérek tudatában kevesebben akarják elhagyni hazájukat.

A gazdasági globalizáció korszakában az országok közötti jövedelmi szakadékok gyorsuló ütemben növekszenek, a fejlődés egyenetlen. Az 1970-es évek elején a legfejlettebb országok egy főre eső jövedelme 14-szer annyi volt, mint a legfejletlenebbeké, az ezredforduló után pedig 26-szoros ez a hányados (*Artner A. et al., 2006*). A szélesedő életminőségbeli szakadék a harmadik világ és a fejlett országok között ösztönzi a mozgások növekedé-

sét. A vándorok pénzügyi lehetőségei folyamatosan javulnak, a közlekedés gyorsan fejlődik, a világ különböző részei így módon könnyebben elérhetőek, olyannyira, hogy a nagy távolságú költözések ára – a családok jövedelmének arányaiban – most olyan alacsony, hogy még a harmadik világbeli emberek egy része is bekapcsolódik a migrációs folyamatokba (*Hatton T. – Williamson J., 2005*).

A gazdasági globalizációnak azonban korántsem ilyen egyértelmű a migráció volumenére gyakorolt hatása (a bevándorlók összetételének szerkezetére talán ez még inkább igaz). *Gallup, Sachs és Mellinger (1999)* szerint az egy főre eső bevételek, valamint a gazdasági növekedési ráták szignifikánsan magasabbak azoknál az országoknál, melyek a világgazdaság jelenlegi központjaihoz (USA, Japán, Európa) közel helyezkednek el. A jó piaci elérhetőség ezért nagy előnynek látszik a foglalkoztatottak számára a globalizált gazdaságokban. Így a világgazdaság jövőbeli fejlődésének egyik fontos kérdése az, hogy hol fog koncentrálni a gazdasági aktivitás. Ugyanakkor a kereskedelmi liberalizáció, a cégeken belüli áthelyezések és a technikai fejlődés segítik a tevékenységek mobilitását, képessé téve a cégeket, hogy megosszák a termékeiket különböző helyek között, könnyebbé téve a távoli fogyasztók ellátását (*Krugman P. – A. J. Venables, 1996; A. J. Venables, 1998*), így befolyásolva a gazdasági aktivitások lokalizációját. Az áru, a tőke, a munkaerő és a szolgáltatások szabad áramlása felgyorsította a vállalati fúziókat, a tőkekoncentrációt, a termelés egy részének kitelepítését alacsony bérű országokba. Ennek oka, hogy a multinacionális vállalatok hamar felismerték: az emberek mobilitása sokkal limitáltabb, mint a tőke vagy a javak mozgása (*E. Kofman – G. Youngs, 2003*). Így a termelés a kedvezőbb szállítási költségek és a fogyasztói piacok irányába mozdul el, míg a stratégiai fejlesztést szolgáló tevékenységek leginkább az anyaországokban maradnak. Másrészt a gazdasági globalizáció következményeként a termelés egyes esetekben a tértől függetlenül (informatikai szektor) rugalmasan alkalmazkodó lett a piaci adottságokhoz és a humán erőforráshoz (*Krugman P., 1998*). Így kető, látszólag ellentétes tendencia veszi kezdetét: egyfelől korábban soha nem tapasztalt (munkavállalói) áramlás valósul meg, másfelől növekszik azoknak a tevékenységeknek és végzőiknek aránya, akik földrajzilag helyben maradnak (*Rédei M., 2007*).

Politikai vetület

Az elmúlt két században a bevándorlási és a kereskedelmi politikában paradox módon karakteres különbségek vannak. A kereskedelmi politikák az atlanti gazdaságban sokkal liberálisabbak az 1950-et követő fél évszázadban, mint az 1860-at követő ötven évben. Ez éppen fordítottja a migrációs politikáknak. Ennek egyik oka, hogy a politika a kereskedelem kérdéskörét alapvetően a gazdasághoz kapcsolta, míg a migrációt a biztonsági és szociális témákhoz. Pedig a bevándorlás témaköréhez tartozó döntések általában keresztülvágják a politikai teret (*Papademetriou D. G., 2006*).

Az eredeti, a fogadó vagy tartózkodási hely társadalmainak célja nem feltétlenül vág egybe. A válogatás nélküli migráció jótékony hatásai bizonytalanok a fogadó országoknál. Erre utal a svájci drámaírótól, Max Frisch-től való aforizma is: „Mi munkásokat kértünk, és emberek jöttek.” Tehát egy adaptívabban és flexibilisen szabályozott migrációs irányításnak jelentős gazdasági és demográfiai előnyei lehetnek a fogadó országok számára (*Hamilton B. – Whalley J., 1984*), ami hozzájárulhat a fejlett országok fenntartható fejlődéséhez. Ezért egyre több ország fejleszti a már bekövetkezett vándorlási eseményekre utólag reagáló politikák helyett a proaktív, jövőbeli célokat kitűző, toborzó jellegű migrációs szabályozásokat. A cél, hogy a migrációs kínálat legoptimálisabban találkozzon a fogadó ország saját demográfiai és gazdasági szükségleteivel. Az egyik fő kihívás a migráns munkaerő toborzása és a hazai ágazati érdekek figyelembevételével annak beillesztése a munkaerőpiacra (*Rédei M., 2005*), valamint a gazdasági növekedés, az egészségügyi és nyugdíjrendszer fenntartása. Ezzel egyidejűleg a másik fő kihívás a bevándorlási politika logikájának és racionalitásának interpretálása a hazai szavazók felé, és a biztonság tudatosabbá tételének erősítése a „biztonságos határok, nyitott ajtók” politikának (*secure borders, open doors*) jegyében (*Papademetriou D. G., 2006*).

A globalizált gazdasági tér egyre kevésbé esik egybe az országhatárokkal, a multinacionális társaságok, a nemzetközi szervezetek, a regionális integrációk ereje meggyengítette a nemzetállamok cselekvési hatékonyságát. A transznacionális tőke éppen az egyes országok sajátosságait, specifikumait fordítja a maga javára, azaz a bérkülönbségeket, az adózási és gazdaságösztönző sajátosságokat (*Artner A. et al., 2006*). Így a gazdasági globalizáció világában az egyedi országos szabályozások és politikák nem tudják tovább

hatékonyan irányítani a nemzetközi migrációt. Mindez sokkal szélesebb horizontális együttműködést követel meg a jövőben a releváns kormányzati szektorok és a kormányzati és nem kormányzati szereplők között – nemcsak országokon belül, hanem országok között is (lásd az Európai Unió formálódó közös migrációs politikáját). Ezt azért fontos hangsúlyozni, mert eddig a küldő országok (kivándorlási) politikája nem játszott jelentős szerepet a fogadó ország bevándorlási politikájában.

Ugyanakkor a befogadott személy konkrét földrajzi helyen él, így célszerű, hogy a migránsokat érintő valódi döntések ott történjenek, ahol azok hatása érvényesül, ezzel egyfajta szubszidiaritás valósulna meg. Így a szupranacionális együttműködésekkel párhuzamosan a szubnacionális, helyi kormányzati szintekre is fontos szerep hárul. Kanada és Ausztrália mutatja a legjobb példát arra, hogy a bevándorlási kérelmeket értékelő pontszámokban a területi szemléletet is érvényre lehet juttatni. Egyértelművé teszik: ha valaki vállalja azt, hogy kedvezőtlenebb adottságú, „elmaradottabb” régióban telepszik le, akkor kedvezményeket kap. Tehát a jövőben egyszerre lesz szükség a globális, regionális és szubregionális szabályozásokra, valamint a szintek közötti koordinációra a migrációból eredő haszon növelése érdekében. Továbbá a globalizáció erősödésével növekszik az üzleti élet érdeklődése a migráció iránt, ami részletesebb egyeztetést kíván. A gazdasági élet szereplői, a munkaadók maguk is helyet követelnek a migrációs tárgyalóasztaloknál, annak érdekében, hogy a számukra szükséges munkaerő minél bővebb körből váljon elérhetővé, a „lehető legjobb” elve alapján (*Rédei M., 2007*).

A jövő egyik kulcskérdése tehát az, hogy miként viszonyul a termelés globális üzleti szempontja a munkaerő egyéni migrációs döntéséhez, és mindez milyen bevándorlási, illetve fenntarthatósági stratégia keretében valósul meg. A migráció stratégiai céljainak megfogalmazásához szükség van az adott ország népesedési, munkaerő-piaci, regionális jövőképeire és a belső szükségletek folyamatos követésére, ezek regionális stratégiai célokkal történő összekapcsolására. Ugyancsak fontos a korstruktúra fiatalítása, az eltartottsági ráta javítása, a hiányszakmák betöltése, a hazai munkaerő felzárkóztatása, a hazai munkavállalók számára nem kívánatos tevékenységek átadása. A fejlett országokban a migráció irányításának kimondott vagy ki nem mondott célja demográfiai, gazdasági előnyök szerzése a globalizált világ fenntartható fejlődésének elősegítése érdekében.

4. SZERBIA ÉS A NEMZETKÖZI VÁNDORLÁS

Gredelj szerint öt migrációs hullám különböztethető meg Szerbiában a XX. század elejétől: az 1920-as évek, a legszegényebb rétegek emigrációs hulláma (1.), majd 1945-öt követően a háború utáni Jugoszlávia politikai emigránsai (2.), a Gredelj által „új diaszpórának” nevezett kései hatvanas évek gazdasági emigránsai (3.). Gábrity-Molnár a munkaképes jugoszláv lakosság szervezett és folyamatos kivándorlásával jellemzi ezt az időszakot. Az akkori jugoszláv szocialista államapparátus által „ideiglenesen külföldön munkát vállalóknak (temporary labour migrants: *Grečić, 2001*)”¹ nevezett emigránsok száma 1971-től – a népszámlálási adatokat figyelembe véve – folyamatosan növekedett. 1991-ben 1971-hez viszonyítva 51,1 százalékkal több jugoszláv állampolgár keresett külföldön személyes és egzisztenciális érvényesülést (*Gábrity-Molnár, 2006*). Becslések szerint 2,5 millió (további becslések szerint pedig 4 millió)² szerb, illetve szerb származású ember él Szerbián kívül (*Gredelj, 2006*). A volt jugoszláv régiók (Montenegró, Koszovó, Szerbia, Vajdaság stb.) összlakosságának 1,9–3,9 százalékát tették ki 1971 és 1991 között az emigránsok. Regionális összehasonlításban 1991-ig csak a Vajdaságban csökkent a kivándorlók száma (47 522 fő), míg a többi régióban folyamatosan növekedett (*Laki – Gábrity-Molnár – Kovač Žnideršič, 1997*). Ez a régió fejlettségével, a regionális identitással, az önrendelkezéssel egyaránt magyarázható.

Gredelj az emigránsok „virtuális hullámának” nevezi az emigránsok gyermekeit, akik esettől függően a szülőkkel együtt emigráltak, illetve már külföldön születtek (4.). 250 000-re becsüli számukat. Ötödik generációként a délszláv háborúk kényszerű szorításában külföldre távozó (becslései szerint

¹ Az emigránsokat előszeretettel minősítették érdekes jelenségnek a szocialista ország társadalmi fejlődésében. Gábrity-Molnár tanulmányaiban a JSZSZK területén a szervezetlen és spontán kivándorlás megengedett, de váratlan volt. A pártdokumentumokban később a munkaerő más országoknak való „átengedéséről” beszéltek, melyet az indokol, hogy elhárítsák a túlnépesedés és a munkaerő-felesleg kedvezőtlen következményeit, az agrárlakosság túlnépesedését, a felszínre kerülő regionális különbségeket (*Gábrity Molnár, 2006*). Gredelj jelentős „kiviteli cikként” jellemzi őket 1,2 milliárd DM átlagos évi devizatranszferrel (*Gredelj, 2006*). Tóth Pál Magyarország esetében a rendszerváltást megelőző időszakban „korábban letagadott” és „szemérmesen elhallgatott” jelenségként definiálja a népességmozgás ezen formáját, amelyet a bolsevik típusú hatalmi-politikai rendszer összeomlása „kelt életre” (*Tóth Pál, 2001*).

² Strategija za upravljanje migracijama = Službeni Glasnik RS. Br. 59/2009.

200 000 – 500 000 ember), politikai, gazdasági és biztonsági motívumokkal vezérelt menekültek hullámát (5.) említi (*Gredelj, 2006*). A háborús összetűzések eredményeként főképp a szomszédos országokba (Magyarország, Horvátország) emigráló lakosság emelhető ki (*Marinić – Bugarin, 2006*). Tehát a szerbiai migrációs célországok közé a kilencvenes évek változásait követően Magyarország is bekerült.³ 1988 és 1999 között Magyarországra 155 105 menekülő érkezett (*Tóth Pál, 2001*). Az említett időszakban a menekülők 54,7 százaléka volt jugoszláv állampolgár. 1991-ben volt a legtömegesebb a menekültáradat: 48 485 fő, ami később a frontvonal eltolódásával csökkent, miután 1998-1999-től ismét politikai indíttatású migráció vette kezdetét (koszovói problémák miatt). Tóth Pál a kilencvenes években végzett kutatásaiban kiemeli, hogy az 1993-94-ben Magyarországra érkezők legnépesebb tábora épp az értelmiségi elit volt, majd a tanulók és a középiskolát végzett munkások következtek (*Tóth Pál, 1997*; Idézi: *Gábrity-Molnár, 2001*). Magyarország egyik legjelentősebb szerepe a fiatalok oktatásában nyilvánult (és nyilvánul) meg. 1988 és 1994 között (*Tóth Pál, 1997*) az összes Magyarországon tanuló külföldi 10,3 százaléka jugoszláviai magyar volt. Gábrity kutatásaiban az 1999/2000-es tanévről tesz említést, amikor is Magyarországon 395 általános iskolás, 676 középiskolás és 600 egyetemista tanult (*Gábrity-Molnár, 2001*). Az egyetemisták migrációs motivációit T. Mirnics 2001-ben a következőképpen összegezte: elsődleges ok az anyanyelv, azaz az iskoláskorúak szerb nyelvvel kapcsolatos problémái (*Nagy, 2006*), színvonal, otthoni rossz életkörülmények. Szinte kivétel nélkül minden fiatalot foglalkoztat a migráció gondolata, legtöbbjüket a kedvezőbb anyagi körülmények, a szakmai lehetőségek. Az elképzelt célországok sorrendjében Magyarország

³ Az áramlás iránya a '80-as évek végéig a nyugat- és közép-európai országok voltak: NSZK, Ausztria és Franciaország, 92%-uk Európába, míg 7,2%-uk Európán kívülre, a tengerentúlra távozott (*Gábrity Molnár, 2006, 2008a*). Németország a legattraktívabb ország a jugoszláv migránsok, munkások, menekültek és politikai emigránsok számára. Pavlica 1990-ben 600 000 jugoszlávról számol be, amely a hazai emigránsok 25%-a, az 1991-es népszámlálás adatai szerint. Németország után Ausztria (22,5%), Svájc (14,1%), Franciaország (7,7%), Svédország (3,5%), USA (6,3%), Kanada (2,2%), Ausztrália (1,9%) területén éltek a jugoszláv emigránsok. 1990-et követően Németország tömeges menekültáradatot jegyez: 1994-ig 316 243 főt, majd 1995–1999 között pedig újabb 156 645 menedéjjoggal rendelkező személyt (*Pavlica, 2005*). Megjegyzés: Öt év alatt megközelítőleg annyi jugoszláv menekült érkezett Németországba, amennyi menekült 1988 és 1999 között összesen Magyarországra érkezett: Európából, a világból.

az első helyen szerepel, majd Nyugat-Európa és a tengerentúl, Ausztrália, Kanada következik (*T. Mirnics, 2001*).

Az 1991 és 1993 közti időszakot Nagy az értelmiségiek távozásának időszakaként, a kft.-alakítás, tőkekimenekítés időszakaként jellemzi (*Nagy, 2006*). Fontos hangsúlyozni, hogy kényszerhelyzetben, túlélési megoldást keresve a jugoszlávok határmenti vállalkozásalapításba kezdenek, tőkebefektetőkkel válnak, így a politikai mellett gazdasági okokkal is magyarázható volt külföldi tartózkodásuk. Ezt támasztja alá, hogy 12 év alatt Magyarországon 3982 jugoszláv befektetés valósult meg, az összes külföldi cégalapítás 16 százaléka. 70 százaléka a Dél-Alföld régióban, míg mindössze 20 százaléka Budapesten (1993-ban éri el a csúcspontot, mintegy ezer vállalkozással) (*Szónoky Miklósné Ancsin, 2001*). Gábrity-Molnár a vajdasági vállalkozók jelentős mennyiségű, az anyaországban – elsősorban Csongrád megyében – befektetett pénztökéjét emeli ki. A vállalkozások térbeli terjedését illetően pedig két irányt határoz meg: a települési hierarchia mentén az országszerte, illetve a határ mentén a határátkelők vonzáskörzetét (*Gábrity-Molnár, 2008b*).

Az ezredforduló új migrációs hulláma – a határmenti migráció hatásait figyelembe véve – a határon átnyúló érdekkapcsolatok felélénkítésével, közös regionális fejlesztési elemek kidolgozásával, a határokon átívelő munkaerő-fluktuáció problémájának közös megoldásával vált a két ország közös térségfejlesztési lehetőségévé (*Gábrity-Molnár, 2008b*). Ezt a hullámot a menekültek számának folyamatos visszaszorulása és a szabad migráció felerősödése jellemzi.

5. VAJDASÁG BEFOGADÓ/KIBOCSÁTÓ SZEREPE

Vajdaság történelmi fejlődését a lakosság jelentős migrációja jellemzi (*Marinić – Bugarin, 2006*). 2002-ben az őshonos lakosság a régió populációjának 53,1 százaléka, 45,9 százaléka betelepülő. A betelepülők 8,5 százaléka Szerbiából érkezett, 17,9 százaléka pedig az egykori JSZSZK tagköztársaságaiból. Vajdaság a kilencvenes évektől „*a néhány százezer menekült fő desztinációjává*” vált. A „*40-es évek kolonizációját is felülmúló*” méretei miatt 2002-ben a la-

kosság 9,2 százalékát a menekültek teszik ki (*Durđev, 1995. Idézi: Penev, 2006*).

A tartomány 45 községe közül 43-ban növekedett a betelepülők száma az előző népszámlálás adataihoz viszonyítva. A betelepülők közül legnagyobb számban Horvátországból, valamint Bosznia és Hercegovinából érkeztek. A betelepülés oka gazdasági és politikai (az állam aktív szerepvállalásával), a kitelepülés pedig „*kényszerhelyzetek*” eredménye.

A 2002-es adatokat megfigyelve, a vajdasági népességmozgás egyik sarkalatos pontja, hogy Újvidékre több betelepülő érkezett, mint Belgrádba. Ez a terület 1991-től válik legintenzívebben a „*külső és belső migráció*” célpontjává (*Marinić – Bugarin, 2006*). Savić a Vajdaság belső migrációs potenciáljára figyelmeztet – Újvidék egyben a városközi migráció fő célpontja is, elsősorban gazdasági okok miatt (*Savić, 2008*).

Vajdaság demográfiai és népességmozgása ellentmondásos: a régióra jellemző az elnéptelenedés, a lakosság gyorsuló előregedése, a mortalitás növekedése, illetve a natalitás csökkenése (a természetes szaporulat -4,7‰), ugyanakkor a jelentős bevándorlási folyamatok, a menekültek betelepítése a lakosság abszolút növekedését eredményezték. A betelepülő lakosság natalitásra gyakorolt esetleges hatása elenyésző, annak ellenére, hogy a migránsok általánosságban a reprodukzív lakosság köréből kerülnek ki (a politikai migráció esetében ugyanis inkább férfiakról, önálló egyénekről van szó) (*Golubović – Marković, Krstić, 2006*). Etnikai összetételben a régió minden nemzetisége lakosságcsökkenést jegyez, két nemzetiség kivételével: a szerb és a cigány. A Vajdaság etnodemográfiai képének alakításában nagy szerepet játszanak a volt JSZSZK területéről betelepülő szerbek és az emigráló magyarok, etnikailag egyre homogénebb területi egységeket kialakítva (*Golubović – Marković, Krstić, 2006, Rauški, 2001*).

A szerbiai népességmozgást egészében vizsgálva fontos megemlíteni Szerbia másik tartományát, Koszovót, ahol a Vajdaságéval ellentétes folyamatok zajlanak (*Gábrity-Molnár, 2006*). Ezekre a folyamatokra Radovanović már 1998-ban felhívja a figyelmet: a hatvanas évektől a koszovói albánok (Európában egyedi jelenségként) demográfiai robbanásának lehetünk a szemtanúi, amely következményeként a szerb és montenegrói lakosság tömeges emigrációja következik be (Koszovó és Metóhiai Ó-Szerbia „elszerbetlenedése” és „albanizálódása”) (*Radovanović, M., 1998*). Az emigráló lakosság nyomon

követhető mozgásiránya: Koszovó – Közép-Szerbia – Vajdaság – Magyarország – Nyugat-Európa.

A hivatalos statisztikáktól eltérően a valós népességmozgás jóval nagyobb méreteket öltött. Erre a befogadó országok adatbázisai szolgálnak legjobb példával.⁴ A 2002-es népszámlálás adatai szerint Vajdaságból mintegy 70 000 ember távozott, ami mintegy 50 százalékkal növelte meg a kivándorlók számát a két népszámlálás közötti időszakban. Letelepedésükben az anyaország határmenti térségei játszanak nagy szerepet.

Az emigrációból származó veszteségek között Gábrity-Molnár *emberi, anyagi, illetve demográfiai jellegűeket* említ, amely következményeképp a „*régió erőtlensége, fejlődési lehetőségeinek hiánya*” jelenik meg (Gábrity-Molnár, 2008b).

A szakemberhiány számos további probléma forrása: lassuló gazdasági fejlődés, munkatermelékenység-csökkenés, innováció hiánya, technológiai elmaradás, versenyképesség fokozatos vesztese stb. 1997-ben Komatina általános társadalmi veszteségként említi a drasztikus méreteket öltő szakember-elvándorlást (Komatina, 1997). További – az értelmiségi elit távozását kiváltó – okok: háborúk során kialakult személyiségkultusz, korrupció, polgárháború (Nagy, 2006).

A fiatal férfiak hiánya demográfiai veszteség, amellyel gazdasági károsodás is párosul (potenciális profitkiesés, anyagi, erkölcsi és biológiai reprodukció), mindent összevetve *civilizációs és irreverzibilis veszteségekként* összegezhetők az emigráció eredményei (Gredelj, 2006). Mihailović a fejletlen és tranzíciós országok kifejezetten erős jelenségeként számol be a „*brain drain*” jelenségről, amelyet a Balkánon már „*brain flight-nek*” neveznek (Mihailović, 2004). A kilencvenes évektől Jugoszláviát mintegy 30 000 magasan képzett⁵ szakember hagyta el (Grečić, 2001). Gredelj a „*tudományos és kutatói gárda újratermelésének*”⁶, „*az intellektuális tőke szétszóródásának*”, Gábrity-Molnár a

⁴ A szerb statisztikák 4200 Magyarországra távozó emigránsról számolnak be 1992-t követően, míg magyarországi forrásokra támaszkodva 1994–2001 között 9200 szerb és montenegrói állampolgárt említ Vukmirović – Prokić. (Vukmirović – Prokić, 2005. Idézi: Penev, 2006).

⁵ *highly qualified personnel, highly skilled workers, qualified personell, human resources in science and technology, sciences and engineers, IT workers, vagy egyszerűen „brain”* (Grečić, 2001).

⁶ 1979–1994 között Szerbia kutatóintézeteiből 1256 szakember (a tudományos elit 10%-a) távozott. Ezen emigránsok több mint fele 40 év alatti, többnyire természettudományokkal foglalkozó (fizika, kémia, mate-

„profilok pótolhatatlanságának” problémáját említi (Gábrity-Molnár, 2008b). A fejlődésben lévő országok „tehetetlenek” az EU „szelektív immigrációs politikájának rendeleteivel” szemben. A „kék könyvben” lefektetett – a magasan szakképzett emberek bevándorlására és tartózkodására vonatkozó – irányelveket az „agyelszívás” szabályozott megoldásainak is tekinthetjük (Đorđević, 2009).

Ezzel ellenben a szülőföld (illetve az értelmiségi elit néhány tagja) elfogult, reméli az emigránsok részleges vagy teljes visszatérését. Gredelj kutatásaiban a szakemberek, a szerb intellektuális tőke „virtuális visszatérésének”, „interaktív virtuális hálózatépítésének” lehetőségeivel foglalkozik. Különböző csoportjaikat különbözteti meg: „reális visszatérők”, „half-breed”, „szezonos emigránsok”, „költöző madarak”. Tudásuk, tapasztalati és kapcsolati tőkéjük mozgósítására hívja fel a figyelmet (Gredelj, 2006). Grečić 2001-ben a rendszer reformátorait látja a potenciális visszatérőkben, illetve mint a „professzionális munka depolitizálásának megtestesítőit”, vendégtanárokat, tudományos kutatómunkát irányító, segítő szereplőket említi őket. Két lehetőséget lát a jugoszláv emigránsok által képviselt „szakmai, anyagi potenciál” kihasználására: a visszatérést (*return option*), illetve az intellektuális hálózati diaszpóra megoldását (*diaspora option, diaspora network*) (Grečić, 2001).

A Vajdaságban élő magyar közösség migrációs vesztesége Kocsis Károly számításai szerint 1948–1991 között 69 193 fő volt (Kocsis, 2002: Idézi Gábrity-Molnár, 2006). Az újgenerációs értelmiségi elit „eltűnésével” pedig éppen Szerbia ezredfordulós népességmozgásának elemzése során szembe-sülünk. Fercsik tanulmányában becslésekre hivatkozik, amelyek szerint a Magyarországon felsőfokú végzettséget szerző határon túli fiatalok megközelítőleg 50 százaléka nem tér haza (Gödri – Tóth, 2005. Idézi: Fercsik, 2008), így a tanulás, illetve a továbbtanulás valóban egy migrációs csatorna, amely a letelepedés előkészítő szakaszaként is értelmezhető (Fercsik, 2008). A 2008-ban végzett empirikus kutatások viszont már olyan következtetéseket fogalmaztak meg, amelyek értelmében Magyarország ugródeszka a későbbi migrációhoz (Nyugat-Európa felé).

matika, egészségügy és elektronika területei) kutató volt. Az oktatásukba befektetett mintegy három milliárd dollár direkt veszteséget jelent Szerbia számára, az indirekt következményeket nem is számolva (Gredelj, 2006.).

A délvidéki magyar közösség migrációs veszteségének kárpótlásához, illetve a további csökkenés megállításához nélkülözhetetlen a tartós szülőföldön maradás, a szülőföldhöz való visszatérés feltételeinek megteremtése. A délvidéki magyarság tanulási célú migrációjának visszafordítható, illetve racionálisan hasznosítható jelenségként kell tudatosulnia a politikai elit képviselőiben. Az anyaországban tanuló, diplomát szerző fiatalok visszatérésére, illetve meglévő tapasztalatuk, kapcsolati tőkéjük mobilizálására nagy szükség van a délvidéki magyar helyi-regionális elit egyetemalapítási törekvéseiben. Megfelelő felsőoktatási kínálattal, anyanyelvű oktatással, továbbá a regionális gazdaságfejlesztés eszköztárával egy délvidéki (multietnikus) egyetem felszámolhatná a tanulási célú migráció, majd emigráció további hullámaint.

6. A KÜLFÖLDIEK MAGYARORSZÁGON, TERÜLETI ELHELYEZKEDÉSÜK

Míg a világháborúk után a nyugat-európai országokra az önkéntes és főként gazdasági célú vándorlások voltak a jellemzők, addig Közép- és Kelet-Európából az emigrációra csak a politikai válságok adtak lehetőséget (*Tóth P., 2002*). A situáció a berlini fal leomlásával megváltozott. Magyarország, ahogy a közép-európai országok többsége, a gazdasági felzárkózásnak és az integrációnak köszönhetően a kezdeti időkben jelentős elvándorlási területté vált, az első ábra szerinti összefüggéseket követve, majd az elvándorlások visszaszorulásával a kilencvenes évek második felében befogadó térség lett. A tartós folyamatok következményeként a külföldiek hatása egyre nagyobb. Míg 30-40 000 főre tehető az éves természetes fogyás, addig 10-20 000-es éves, pozitív migrációs egyenleg jellemzi Magyarországot. 2010. január 1-jén 197 780 külföldi állampolgár tartózkodott huzamosan hazánkban, ez a lakónépesség 2 százaléka (1. táblázat). Azaz, száz Magyarországon élő ember közül kettő külföldi. Az ezredforduló utáni tíz évben a külföldiek aránya 82 százalékkal növekedett országos átlagban.

Év (január 1.)	Lakónépesség	Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok	
		száma	az össznépesség százalékában
2001	10 200 298	110 028	1,08
2002	10 174 853	116 429	1,14
2003	10 142 362	115 888	1,14
2004	10 116 742	130 109	1,29
2005	10 097 549	142 153	1,41
2006	10 076 581	154 430	1,53
2007	10 066 158	166 030	1,65
2008	10 045 401	174 697	1,74
2009	10 030 975	184 358	1,84
2010	10 014 324	197 780	1,97

1. TÁBLÁZAT: Összefoglaló adatok (Forrás: KSH)

Azt tapasztaljuk, hogy a hazai népesség egy részének helyét folyamatosan a külföldiek veszik át, magukkal hozva saját „személyes tereiket”, szokásaikat, eltérő demográfiai összetételüket. Így a migráció gazdasági, társadalmi, demográfiai hatásai is jelentkeznek. Azonban az országos hatásokat jelentősen felülmúlják a területi, különösen a kistérségi szintűek.

Vitathatatlan tény az, hogy a nemzetközi vándorlás közvetlen és közvetett hatásai Magyarország népesedésének meghatározó részét jelentik. Mindez megállapítható az elmúlt két évtizedben lezajlott, és növekvő mértékben a jövőben valószínűsíthető folyamatok alapján. A közvetlen hatás a lakosságszám és a munkaképesek számának növekedésében foglalható össze. A közvetett hatást azok az életkorhoz kapcsolódó és a befogadó országban bekövetkező jelenségek jelentik, mint pl. a fiatalító hatás, a születések, házasságok számának emelkedése, ingatlan- és munkaerő-piaci módosulások, studentifikáció.

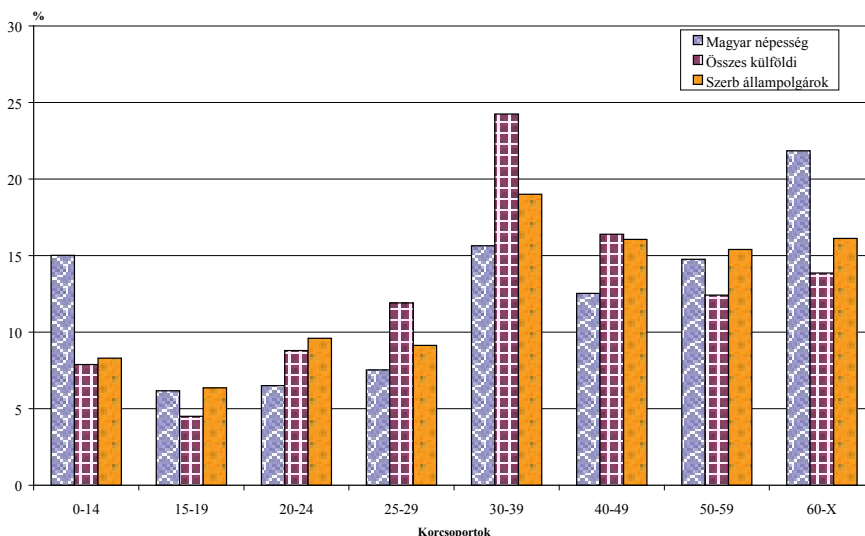
A Magyarországon tartózkodó külföldiek közel 10 százaléka szerb állampolgár (2. táblázat). Ez az arány növekedett az elmúlt három évben. Amint látjuk, a Magyarországon tartózkodó külföldiek között a szomszédos országok súlya erőteljes és folyamatosan növekszik. Így 2010. január 1-jén mintegy 17 197 szerb állampolgár tartózkodott Magyarországon, továbbá 1993

óta majdnem ugyanannyi vált magyar állampolgárrá. Tehát összességében 17 év alatt mintegy 35 000 szerb állampolgár települt át Magyarországra a hivatalos statisztikák szerint. Ez körülbelül egy évi magyarországi természetes népességfogyásnak felel meg (élveszületés mínusz a halálozások száma).

Ország	2001	2005	2006	2007	2008	2009	2010
Hollandia	324	236	666	1 096	1 201	1 375	1 734
Olaszország	542	404	777	1 020	1 207	1 512	1 598
Franciaország	511	330	1 316	1 506	1 481	2 185	1 922
Nagy-Britannia	624	440	1 451	1 911	2 107	2 419	2 427
Ausztria	694	544	1 494	2 225	2 571	2 956	3 705
Németország	7 493	6 908	10 504	15 037	14 436	16 744	18 691
EU-15	11 723	9 714	18 357	25 394	25 490	30 662	33 616
Szlovénia	82	34	79	115	133	171	173
Horvátország	917	837	778	813	852	914	916
Törökország	455	615	756	886	1 120	1 145	1 662
Lengyelország	2 279	2 178	2 364	2 681	2 645	2 776	2 515
Oroszország	1 893	2 642	2 759	2 760	2 787	2 923	3 275
Szlovákia	1 576	1 225	3 597	4 276	4 944	6 106	6 424
<i>Szerbia</i>	<i>12 664</i>	<i>13 643</i>	<i>12 111</i>	<i>12 638</i>	<i>17 186</i>	<i>17 015</i>	<i>17 197</i>
Ukrajna	8 947	13 933	15 337	15 866	17 289	17 610	17 241
Románia	41 561	67 529	66 183	66 951	65 836	66 368	72 720
Egyéb európai	11 100	9 911	8 214	8 447	7 863	8 662	9 005
Szomszédos országok	66 359	97 711	99 579	102 769	108 811	111 140	118 376
Európa	93 197	122 261	130 535	140 827	146 145	154 352	164 744
Ázsia	12 603	15 121	18 543	19 733	22 356	23 521	25 127
Amerika	2 488	2 667	2 989	3 075	3 557	3 617	4 787
Afrika	1 233	1 556	1 800	1 783	1 913	1 998	2 513
Egyéb és ismeretlen	507	548	563	612	726	870	648
Összesen	110 028	142 153	154 430	166 030	174 697	184 358	197 819

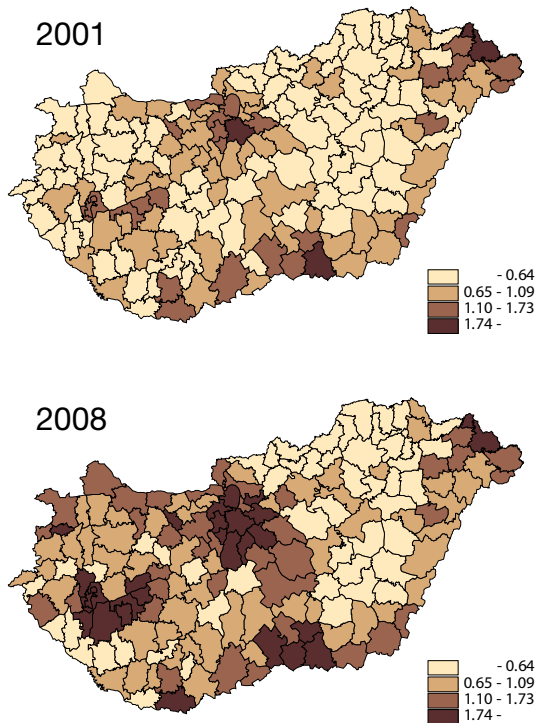
2. TÁBLÁZAT: Magyarországon tartózkodó külföldi állampolgárok állampolgárságok szerint *(Forrás: KSH)*

Magyarország külföldi lakosai között sokkal magasabb az aktív korúak aránya, míg a magyar népesség a 0–14 és az 50–X évesek esetében mutat nagyobb arányt, ahogy a 2. ábrán is láthatjuk. A szerb állampolgárok között magasabb a 15–24 évesek aránya, mint a teljes külföldi és a lakónépesség esetén. A déli szomszédunktól érkezők között nagyobb mértékben találunk még 25–59 éveseket, mint a magyar állampolgárok között, azonban a külföldiek teljes csoportját jellemző 25–49 évesek magas rátája csak mérsékelten jellemző.

2. ÁBRA: Magyar lakónépesség állampolgárság és korcsoportok szerint, 2008. január 1.

A külföldiek magyarországi területi elhelyezkedése (3. ábra) általában megélhetési, gazdasági okokra vezethető vissza, az adott helyen való letelepedést a jobb életkörülmények biztosításának lehetőségével lehet összefüggésbe hozni (Illés S. – Lukács É., 2002).

3. ÁBRA: Külföldi állampolgárok 100 lakosra eső száma kistérségenként

A fenti ábrával igazolható, hogy a jövedelemkülönbségek mellett a kistérségek helyzete, központi vagy éppen határmenti jellege befolyásolja a külföldiek területi elhelyezkedését.

Az átlagból pozitív értelemben hat térség emelkedik ki. A Balaton környéke, Budapest, Pest megye, az ukrán, román és végül a szerb határ menti kistérségek. A horvát, szlovén, szlovák és osztrák határ közelében nem alakultak ki hasonló összefüggő külföldi koncentrációk, ami egyrészt e csoportok kisebb magyarországi számával, másrészt az ukrán, szerb és román határ mentén előfordulónál kisebb (vagy ellentétes irányú) gazdasági potenciálkülönbségekkel magyarázható.

A Magyarországon tartózkodó külföldiek számára egyöntetűen Budapest és Pest megye jelent vonzó célpontot, emellett a szomszédos országokból érkezők előnyben részesítik az állampolgárságuknak megfelelő országhoz közelebb eső kistérségeket – főként a román, ukrán és szerb határ közelében.

Az osztrákok a határmenti területek mellett a Balaton nyugati medencéjét övező kistérségeket kedvelik.

A migráció elsődleges célterületei a nagyvárosi centrumtérségek, ahol a kulturális-etnikai sokszínűség jellemző, illetve a munkalehetőségek széles spektruma áll rendelkezésre. A migránsok területi megoszlásában a keresetek regionális különbségei mellett meghatározó szerepe van a célterületek térbeli fekvésének is. Hangsúlyos az érkezők szemében a gazdasági értékek mellett a lakóhely helyzete, adottsága is. Az új lakóhely választásában tehát a gazdasági centrumterületek mellett a szomszédos fekvésű – ez esetben periférikus – térségek is fontos szerepet játszanak, azaz a migrációs hajlandóság a gazdasági különbségekkel egyenes, míg a távolsággal – legyen az topográfiai vagy kulturális – fordított arányban áll.

Budapest környékét, mint dinamikus centrumtérséget, változatos állampolgársági és foglalkozási megoszlás jellemzi. Sok az aktív korú és a magas iskolai végzettségű a külföldiek között. A képzett, magasan kvalifikált munkaerőt ez a centrum nagyobb távolságokról is képes toborozni. A határmenti térségekben a magasabb iskolai végzettségűek, az aktív korúak és foglalkoztatottak aránya alacsonyabb a centrumterületekénél, de a hazai átlagnál mindenképpen magasabb. Itt az állampolgárságok és foglalkozási főcsoportok szerint is erősen koncentrálódik a külföldi népesség. A visszatérő migráció (a főváros mellett) a határmenti régiókat érinti jobban, az országok közötti nagy földrajzi távolságok esetén drasztikusan lecsökken a jelentősége (Illés S. – Kincses Á., 2009).

A határrégiókat a telephelyelméletek (location theory) tradicionálisan hátrányos területekként szemlélték, a nemzetközi kereskedelmi határok és a katonai inváziók fenyegetése miatt (Anderson, O'Dowd, 1999). A nemzeti határok negatívan érintették a regionális gazdaságot a növekvő tranzakciós költségek okán. Az adók, a különböző nyelvek, kultúrák és üzleti gyakorlatok általában gátolták a határon átnyúló kereskedelmet, csökkentve az igényt a hazai vagy külföldi gyártók elhelyezkedésére ezekben a régiókban (Hansen, 1977).

Ennek a kedvezőtlen képnek a megváltoztatása, a nagyobb nemzetközi gazdasági integráción keresztül – a kereskedelmi korlátok mérséklésével – egy új növekedést generálhat a határrégiókban. E régióknak több olyan tulajdonságuk van, melyek alapján aktív kontakttérrékként definiálhatók (Nijkamp,

1998; Van Geenhuizen, Ratti, 2001). A Szerbiából Magyarország felé áramló nemzetközi vándorlás jelentős célterületei (a fővárosi térség mellett) éppen ezek a határközeli települések, megyék.

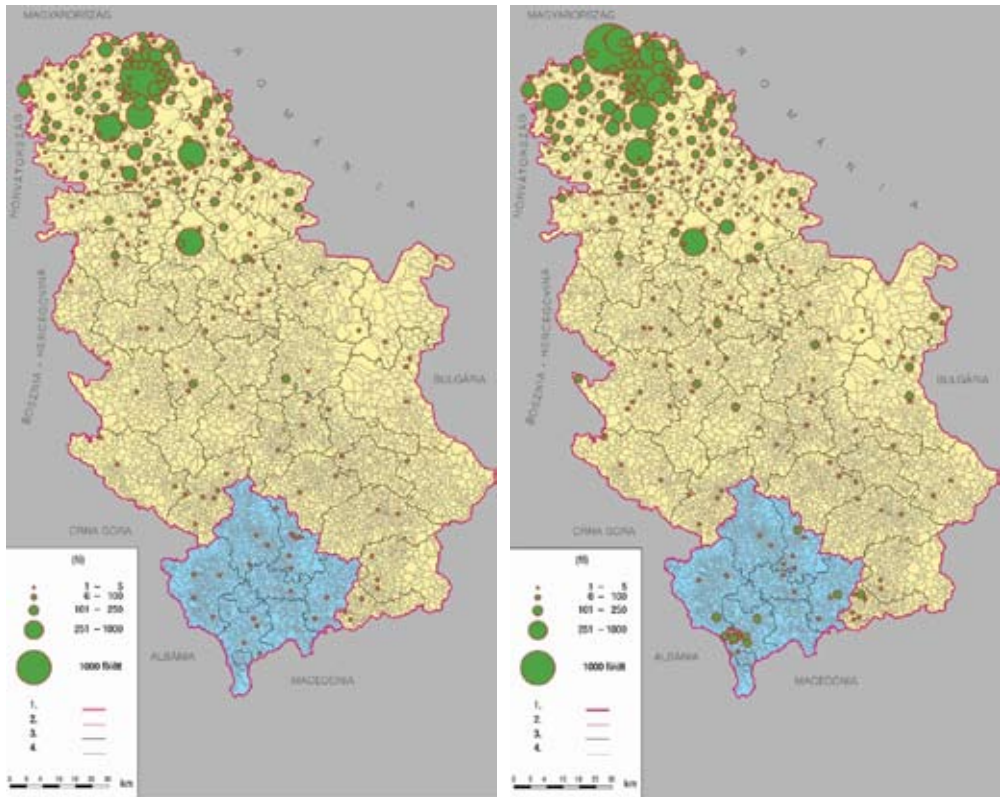
7. SZERBIAI-MAGYAR MIGRÁCIÓS KAPCSOLATOK

A szerb-magyar migrációs kapcsolatok tradicionálisan erősek. A migráció az összes szerb és magyar megyét érinti. Azaz Magyarországra mindegyik szerb megyéből érkeznek migránsok, és mindegyik magyar megyében megtalálhatók. A folyamat a szerb települések 5,3, míg a magyar települések 24 százalékára terjed ki. Így erős regionális hatásokat figyelhetünk meg.

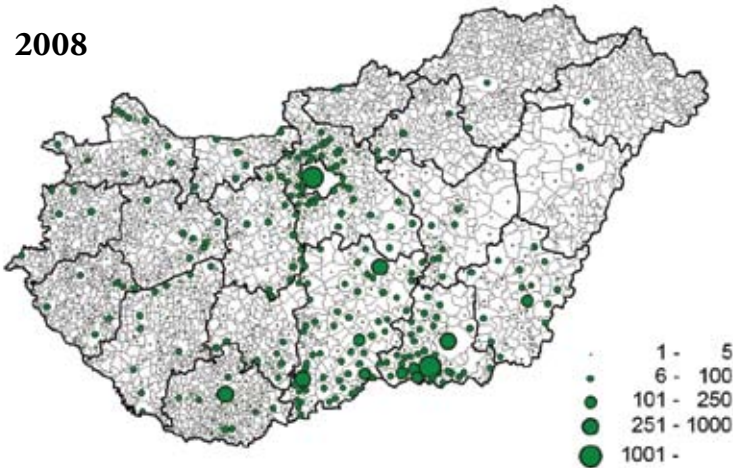
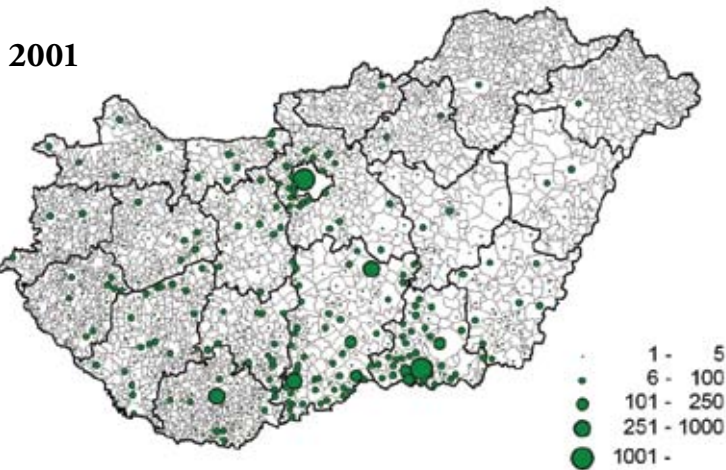
A Magyarországra vándorlás tekintetében a leginkább érintett szerb települések Szabadka (3365 fő), Zenta (1951), Újvidék (1020), Topolya (705), Magyarkanizsa (694), Óbecse (524) és Nagybecskerek (508); a leginkább érintett körzetek pedig az Észak-Bácskai (5869), az Észak-Bánsági (4661), a Dél-Bácskai (2429) és a Nyugat-Bácskai (1005). A Szerbiából érkezők körülbelül 88 százaléka a Vajdaság területéről vándorolt el (4. ábra). Másrésről Magyarország mint célterület települései között leginkább preferált Szeged (4481), Budapest (3896), Kecskemét (499) és Baja (336); és megyék szerint Csongrád (6270), Budapest (3896), Bács-Kiskun (2522) és Pest (945), ahol a szóban forgó migránsok 80 százaléka él (5. ábra). Fontos megjegyezni, hogy a szerb állampolgárokat inkább jellemzi az eredeti lakóhely szerinti nagyobb konvergencia és az aktuális lakóhely szerinti nagyobb divergencia.

2001

2008

4. ÁBRA: Magyarországon élő szerb állampolgárok az eredeti szerb települések szerint. Szerkesztette: a BÁH adatai alapján Takács Zoltán és Kincses Áron. Kartográfia: Dr. Bottlik Zsolt (MTA FKI)

5. ÁBRA: Magyarországon élő szerb állampolgárok a jelenlegi magyar települések szerint

Célunk kapcsolatot találni az eredeti szerb körzetek és a jelenlegi magyar megyék között, illetve a nemzetközi vándorokat e jellemzőik alapján vizsgálni. A honnan-hová vándorlás mátrixa alapján az eredeti (szerbiai) lakóhely körzeteit három csoportba soroljuk. Az első csoport a határhoz közel eső Észak-Bácskai, Észak-Bánsági és Nyugat-Bácskai körzetek, a második a Dél-Bácskai, Dél-Bánsági, Közép-Bánsági és Szerémségi területek, har-

madik az egyéb körzetek csoportja. Magyarországon is három csoportot különböztethetünk meg a vizsgált migrációs rendszer jellemzésére. Így a határmenti megyéket (Csongrád, Bács-Kiskun), a migrációs centrumterületeket (Budapest és Pest megye) és egyéb megyéket.

Fontos megjegyezni, hogy a vizsgált országok között erős, koncentrált áramlás valósul meg Észak-Vajdaság és Csongrád, Bács-Kiskun megye között 6532 emberrel, mely az összes vándor 40 százaléka. Így a migráció erős területi koncentrációkat mutat. A kivándorlás területi vetülete szignifikáns kapcsolatot jelez a magyarul beszélők aránya és az eredeti szerbiai településekről történő kivándorlási hajlandóság között. Kimutatható, hogy szerb állampolgárok, akik most a határ közelében élnek (a magyar oldalon), nagyobb számban a határhoz közelről érkeztek (78%) (3. táblázat). Azonban a szerb migránsok, akiknek a születési helye nem a Vajdaságban van, legnagyobb számban a magyar migrációs központi területeken élnek (49,4%) (4. táblázat). Budapestet és Pest megyét más állampolgárságú migránsok is előszeretettel választják Magyarországon lakóhelyül, függetlenül az eredeti lakóhely országtól.

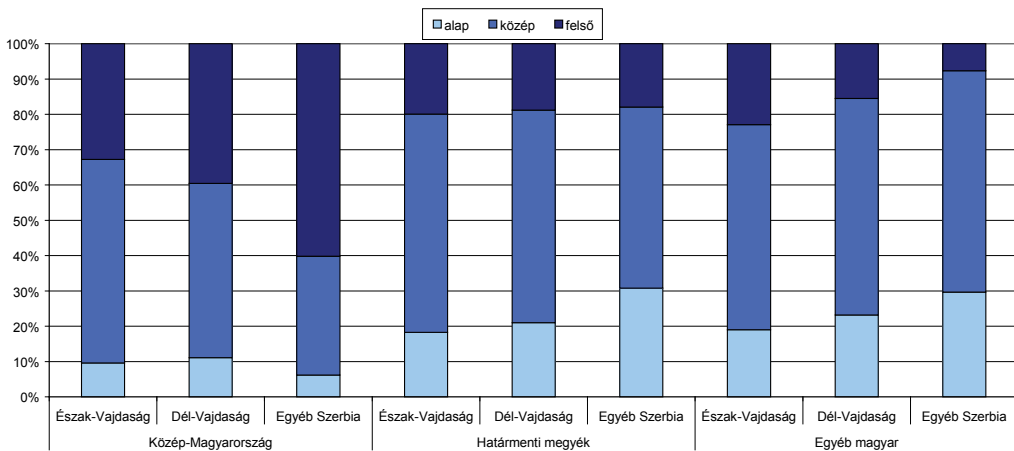
Szerb oldal	Magyar oldal			
	Közép-Magyarország	Határmenti megyék	Egyéb	Összesen
Észak-Vajdaság	67,2	78,0	62,7	71,9
Dél-Vajdaság	23,7	19,9	29,7	22,9
Egyéb Szerbia	9,1	2,0	7,7	5,1
Összesen	100,0	100,0	100,0	100,0

3. TÁBLÁZAT: A Magyarországon tartózkodó szerb állampolgárok eredeti szerb csoportok szerinti megoszlása, 2008. január 1.

Szerb oldal	Magyar oldal			
	Közép-Magyarország	Határmenti megyék	Egyéb	Összesen
Észak-Vajdaság	26,0	56,6	17,4	100,0
Dél-Vajdaság	28,8	45,4	25,8	100,0
Egyéb Szerbia	49,4	20,8	29,8	100,0
Összesen	27,8	52,2	19,9	100,0

4. TÁBLÁZAT: A Magyarországon tartózkodó szerb állampolgárok jelenlegi magyar csoportok szerinti megoszlása, 2008. január 1.

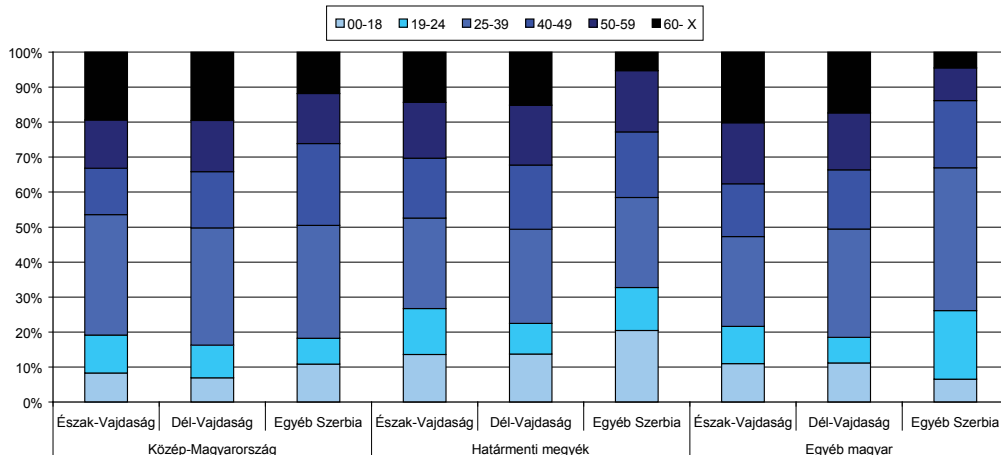
A kialakított csoportokat iskolai végzettségek, foglalkozási főcsoportok és korcsoportok szerint vizsgáljuk tovább. Megállapítottuk, hogy a magasabb iskolai végzettségűeket a magyar migrációs központ nagyobb távolságokból is képes vonzani. A befejezett közép- és felsőfokú végzettséggel rendelkezők leginkább itt élnek. A magyar határhoz közel átlagosan alacsonyabb képzettségű szerb állampolgárok telepedtek le, mint más helyeken, de emellett jelentős a befejezett felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya is. Az adatokból megállapítható, hogy az iskolai végzettségek inkább a jelenlegi magyar lakóhely függvényében mutatnak eltérést, mint az eredeti szerb esetében (6. ábra).

6. ÁBRA:

18 éven felüli, Magyarországon tartózkodó szerb állampolgárok a területi osztályozások és az iskolai végzettségek szerint, 2008. január 1.

A korcsoportok szerinti vizsgálat (7. ábra) jelentősen eltérő területi képet mutat. A Közép-Magyarországon élő szerb állampolgárok többsége munkaképes korú, de jelentős az idősek száma is. A Vajdaságból érkezettek között sokkal magasabb az idősek aránya, mint a Szerbia egyéb területeiről származóké, függetlenül attól, hogy Magyarországon hol élnek. A határ közelében több fiatal lakik, mint az ország más tájain. Magasabbak az arányok a 19–24 évesek között is, így feltételezhetjük, hogy ők a felsőfokú képzéseiket igyekeznek megszerezni Magyarországon. A korcsoportok szerinti megoszlások mind az eredeti szerb települési osztályok, mind a jelenlegi magyar elhelyezkedés szerint változnak.

7. ABRA: Magyarországon tartózkodó szerb állampolgárok területi osztályozások és korcsoportok szerint, 2008. január 1.

A foglalkozásokat vizsgálva a felsőfokú képzettség önálló alkalmazását igénylő foglalkozások (12%), az ipari és építőipari foglalkozások (10,7%), egyéb felsőfokú vagy középfokú képzettséget igénylő foglalkozások (7,4%), szolgáltatási jellegű foglalkozások (7,4%), irodai és ügyviteli (ügyfélforgalmi) jellegű foglalkozások (5,4%), a szakképzettséget nem igénylő (egyszerű) foglalkozások (5,1%), törvényhozók, igazgatási, érdekképviseleti vezetők (3,5%), gépkezelők, összeszerelők, járművezetők (2,4%), mezőgazdasági és erdőgazdálkodási foglalkozások (2%) jellemzik a hazánkban élő 18 éven felüli szerb állampolgárokat. Ezenfelül a munkanélküliek, nyugdíjasok, családsegítők, háztartásbeliek aránya 28,5 százalék, míg a diákoké 15,5 százalék. A tanulók aránya a jelenlegi lakóhely csoportját vizsgálva Közép-Magyarországon a legmagasabb (20%), míg az elvándorlás helye szerint a 18 év feletti, Észak-Vajdaságból érkezők 16 százaléka diák, Dél-Vajdaságra érve ez az arány 14 százalék, míg Szerbia többi részére 10,8 százalék. Közép-Magyarországon a felsőfokú képzettség önálló alkalmazását igénylő foglalkozások (az itt élő 18 év feletti szerb állampolgárok 16,5 százaléka), a törvényhozók, igazgatási, érdekképviseleti vezetők (5%) vannak túlsúlyban az országos átlaghoz képest, míg a határ mentén a szolgáltatás jellegű (8,3%), mezőgazdasági és erdőgazdálkodási (2,5%) és a szakképzettséget nem igénylő (egyszerű) foglalkozások (6,3%) a jellemzőbbek.

8. ÖSSZEFOGLALÁS

A kutatási eredményekből láthatjuk, hogy 2001 után fokozatosan növekszik a Magyarországon tartózkodó szerb állampolgárok száma. A délszláv háborúk lezárását követő tucatnyi év még nem jelenti a szerb emigrációs szándék csökkenését. Valójában a 2008-as koszovói történések következményei is tartogatnak további politikai indíttatású kivándorlási motívumokat.

A migrációs nyereség/veszteség a határ két oldalát mérlegelve: emberi, anyagi és demográfiai. Az eredményeket összefoglalva, erős kapcsolatot tudunk felmutatni szerb-magyar migrációs viszonyban. Mintegy 17 000 szerb állampolgár tartózkodik Magyarországon, továbbá 1993 óta majdnem ugyanannyi vált magyar állampolgárrá (97 százaléka magyar anyanyelvű). Tehát összességében 17 év alatt mintegy 35 000 szerb állampolgár települt át Magyarországra a hivatalos statisztikák szerint. A vizsgált országok között erős, koncentrált, kis távolságú, határmenti áramlás valósul meg Észak-Vajdaság és Csongrád, Bács-Kiskun megyék között 6532 emberrel, mely az összes vándor 40 százaléka.

Feltételezhetjük, hogy az eredeti szerb és a jelenlegi magyar megyék elhelyezkedése, a migránsok demográfiai és gazdasági tulajdonságai, valamint az ismeretségi kapcsolataik együttesen határozzák meg a migráció szerkezetét.

III. A KIBOCSÁTÓ TERÜLET – VAJDASÁGBAN ÉLŐK VÉLEMÉNYEI

1. BEVEZETŐ

A szerb állampolgárok és köztük a vajdasági magyarok időszerű kivándorlási hullámairól időrendi vagy nagyságrendi szempontból is végeztek kutatásokat (Tóth, 1996, 2001, Gábrity-Molnár 2001, 2008c, Mirnics, 2001, Illés – Kincses, 2009), amelyek utalnak az elvándorlók migrációs motívumaira. Az utóbbi két évtizedben a Magyarország felé irányuló szerbiai/vajdasági emigráció zöme gazdasági okokkal magyarázható:

- A *gazdasági migrációt* külföld felé kiváltották a szerbiai rendszerváltást követő privatizáció sikertelenségei, a regionális fejlettségbeli különbségek, a gazdasági térszerkezet átalakulása, a tömeges munkanélküliség, a társadalmi bizonytalanság.

- Az *országhatáron átívelő gyakori ingázást* eredményezték a kétlaki vállalkozások beindulása; a mindkét országban lezajló üzletelések/kereskedelem, kisvállalkozások, tőkebefektetés.

- A *karrierépítés célú migráció* formái: fiatalok tanulási és továbbképzés célú kitelepülése, szakemberek ingázása; amivel kapcsolatban számos kutatás megmutatta, hogy jelen van az *etnocentrikus migráció* (a délvidéki magyarok kontaktzónái, kapcsolati tőke vonzáselemei), hogy létrejött a Nyugat-Európa felé irányuló *tranzitmigráció* (főleg gazdasági/munkavállalási és karrierépítési motívumokkal).

Az előző fejezetben is említésre kerültek a jellegzetes vajdasági kivándorlótípusok (Gábrity-Molnár, 2008):

a.) A polgárháborút megelőző időszakban (1989–91) kitelepülők, gazdasági migránsok. Ők a kivándorló *vendégmunkások* vagy az ideiglenesen külföldön munkát vállalók.

b.) A nyolcvanas évek végén Jugoszláviában és Vajdaságban is megjelentek a *vállalkozó hajlamú* tulajdonossal magántulajdonban levő kisüzemek, velük együtt a kereskedők, menedzserek, szolgáltatók. A vállalkozók munka és új piac után kutatva felvették a kapcsolatot a külföldi partnerekkel is. A bizonytalan gazdasági helyzetben az üzletemberek rizikós vállalkozásokkal próbálkoztak akkor, amikor nem volt többé biztos állami munka. Mások a

gazdasági reformok és a fellendülés időszakaiban lettek motiváltak. A délszláv háború és a hiperinfláció idején (1992–93) külföldre kilépő vállalkozók alapították meg Magyarországon – a később helyzeti előnnyel (tőkével) rendelkező – vállalatokat, kft.-ket, bt.-ket. A dél-alföldi régióban legtöbbször a hiánypótló szolgáltatásokat vállalták, illetve a terciér szektorban találtak megfelelő talajra. Szerbiában egy-egy cég életciklusa ma is általában rövid, de szerteágazó tevékenységgel és örökmozgó, utazó üzletvezetőkkel, menedzserekkel rendelkezik.

c.) A kilencvenes években, a polgárháború ideje alatt az állami vállalatok „technológiai feleslege”, az *új munkanélküliek* egy része is külföldi munkavállalóvá vált. Képzettségüktől függően próbálkoznak munkához jutni a szomszédos EU-s országokban (például informatikusok, egészségügyi dolgozók). Mellettük megjelentek a mezőgazdaságból kilépők is, akik faluról indultak el külföldre alkalmi munkát keresni (mezőgazdasági vagy építőmunkások).

d.) A polgárháború elől menekülők (1992–95) igen kevés tőkével, inkább az otthoni kapcsolatokra támaszkodva jutottak át az országhatáron és letek *alkalmi munkahelyre (feketézők)*. Az otthon hagyott ingatlant csak ritkán adták el, hogy megmaradjon a visszatérés lehetősége. A szezonális, „jól fizető” munkákat választják, ami tartós ingázást jelent a számukra. Ide sorolhatók az építkezéseken dolgozók, a kéthetente-havonta hazautazó ipari munkások, kereskedők, transzportőrök, a tanulók/egyetemisták, de a naponta átjáró csencselők is.

A szerbiai migránsok területi eloszlásainak analízise azt mutatja, hogy főleg Budapest (Pest megye) Magyarország dinamikus bevándorlási központja. A vajdaságiak számára persze a határ közelsége motivációs elemként jelentkezik a migrációs áramlások szempontjából⁷ (*Takač, Kinčes, 2010 és Kincses, Takács, 2010*). A külföldön élők között vannak azok, akik idővel vissza akarnak térni szülőföldjükre, mások, főleg ha családotul hagyták el az országot, az idő múlásával mind kevésbé kötődnek azokhoz az életkörülményekhez és munkaszokásokhoz, amelyeket elhagytak. A könnyebb beil-

⁷ A Magyarországra vándorlás leginkább érintett szerb települései: Szabadka (3365 fő), Zenta (1951), Újvidék (1020), Topolya (705), Magyarkanizsa (694), Óbecse (524) és Nagybecskerek (508). A Szerbiából érkezők körülbelül 88%-a a Vajdaság területéről vándorolt el. Másrészről Magyarország mint célterület települései között leginkább preferált Szeged (4481), Budapest (3 896), Kecskemét (499) és Baja (336).

leszkesedés céljából arra törekcszenek, hogy mind jobban alkalmazkodjanak az új helyzetükhöz. A Szerbiából érkező vendégmunkások ugyanúgy, mint az EU más országában, általában minél nagyobb kereset mellett a legracionálisabb életvitelre törekcszenek. A helyzetüket nehezíti a befogadó társadalom tagjainak az a gyakori meggyőződése, hogy az immigránsok és a hazaiak a munkaerőpiacon konkurenciát jelentenek egymásnak. A beilleszkedési nehézségek miatt a külföldiek Magyarországon is egymásra utáltak, és a helybeliektől viszonylag elkülönülten élnek. A vajdasági magyarok életkörülményeit segíti a nyelvtudás és a kommunikációs tőke, mégis az új lakóhelyi és kulturális kapcsolatuk legtöbbször a „földiekkal” való kommunikációban merül ki. Kutatásunkban ezeket a kérdéseket vizsgáltuk meg interjúk segítségével.

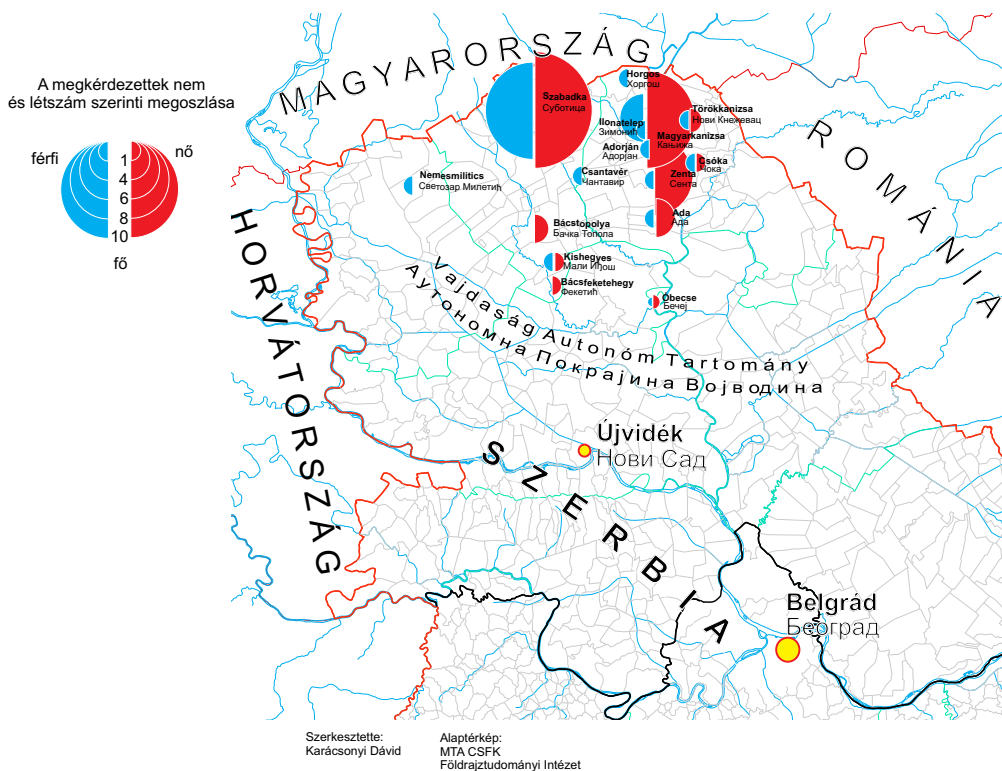
Igyekezttünk megtudni, mi segítheti elő egy viszonylag sikeres kulturális és szociális kommunikáció kialakulását a célországban. Vajon erre elsősorban a fiatal, jól képzett szakembereknek van esélyük? Korszerű életszemléletük révén, és mert alkalmazkodóbbak a változásokhoz, az iskolázottak tudatosan elfogadják az új magatartásmintákat, és csak legszükségesebbnek tartott identitásmegőrző szokásaikat tartják meg. A hazalátogató vendégmunkások körében végzett felmérések⁸ azt mutatják, hogy az új környezetben igyekeznek fegyelmezetten dolgozni. A magasabb szakképzettségűek és a városból származók viszonylag könnyebben elfogadják az új körülményeket, de legtöbbször távol tartják magukat a befogadó ország politikai és intézményes életétől. Gazdasági kényszerből (magasabb jövedelem, jobb munka- és lakáskörülmények) vállaltak külföldön munkát, tehát a munkahelyen kívül mást nem igényelnek.

⁸ Lásd INNOAXIS The Borderline as an Axis of Innovation – IPA (2011) kutatáseredményeit. Forrás: Regionális Tudományi Társaság (Szabadka) honlapja. http://www.innoaxis.hu/files/innoaxis/agazati/magyar/IPA_INNOAXIS_HUMAN_OPERATIV_PROGRAM.pdf.

2. A VAJDASÁGI MINTA JELLEMZÉSE

2.1. A kutatás helyszíne

Az interjúkat Szerbia északi tartományában, Vajdaságban⁹ folytattuk le 2012 első felében, 80 résztvevővel. A legtöbb megkérdezett ma is az országhatár közelében tartózkodik, illetve származási helyek szerint legtöbbször Szabadkáról és Magyarkanizsáról érkeztek.

8. ÁBRA: Mélyinterjú megkérdezések helyszínei a Vajdaságban

⁹ Szerbia népessége 7 397 000 fő, a népsűrűsége 95 fő/km². Vajdaság Autonóm Tartomány területe 21 506 km², területi részesedése Szerbia területéhez viszonyítva 24,9%. Lakosainak száma a 2011. évi népszámlálás szerint 1 916 883. Vajdaság demográfiai és népességmozgására jellemző a falvak elnéptelenedése, a lakosság gyorsuló előregedése, a mortalitás növekedése, illetve a natalitás csökkenése (a természetes szaporulat -4,7‰), ugyanakkor a balkáni háború idején, a 90-es években jelentős immigrációs folyamatok, a menekültek betelepődése a lakosság abszolút növekedését eredményezték.

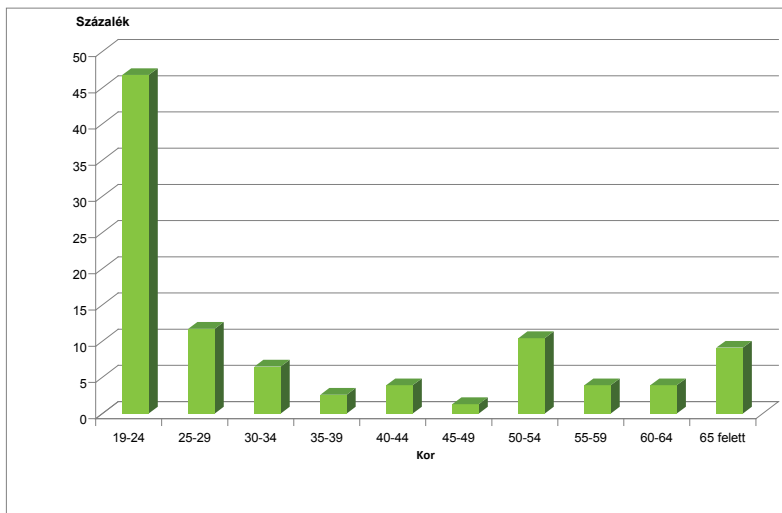
Lakóhely neve	%
Szabadka	32,5
Magyarkanizsa	20,8
Zenta	11,7
Ada	6,5
Topolya	3,9
Törökkanizsa	3,9
Kishegyes	3,9
Óbecse	2,6
Csantavér	2,6
Csóka	2,6
Adorján	1,3
Bácsföldvár	1,3
Bajsa	1,3
Feketics	1,3
Horgos	1,3
Nemesmilitics	1,3
Zimonic	1,3

5. TÁBLÁZAT: Interjúalanyok megoszlása jelenlegi lakóhely szerint (2012)

2.2. A minta demográfiai és szociális jellemzése

A válaszadók között a nők készségesebbek voltak, így a minta 66 százalékát teszik ki. Közöttük 96 százalékban magyar anyanyelvűeket kérdeztünk. Nyelvtudásuk azt mutatja, hogy több mint a fele jól beszéli a szerbet és több mint az egynegyede az angolt is.

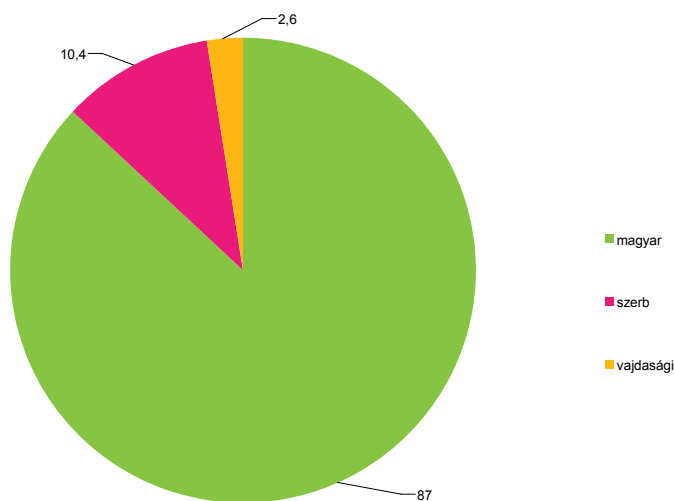
A korcsoportok szerinti megoszlás azt mutatja, hogy főleg fiatalok, 19-29 év körüliek alkotják a megkérdezettek több mint a felét.

9. ÁBRA: A megkérdezettek szóródása korcsoportok szerint

A mintában megfigyelhettük a korábbi kutatások (Gábrity-Molnár, 2001) által bizonyított tény, hogy vajdasági magyaroknál erős regionális tudat tapasztalható, a táj- és nemzetiségi tudat egybekapcsolódik. A tájtudat többsíkú, kiindul a településből (születéshely), és addig terjed, ameddig a személy életvitelszerűen mozog (dolgozik, utazik, jövőképét alkotja), és kulturális életét éli (anyanyelvhasználat, oktatás), vagyis ez főleg Vajdaság területe. Az identitástudat tehát *kultúra-nemzeti azonosulást* mutat (10. ábra), amelyben fontos a térség anyagi és immateriális értékeinek a használata is. Az önbesoroláskor döntő az élet- és mozgástér dimenziója, a nemzeti kulturális javak igénybevételének szintje, de az emocionális emlékek is¹⁰ (11. ábra).

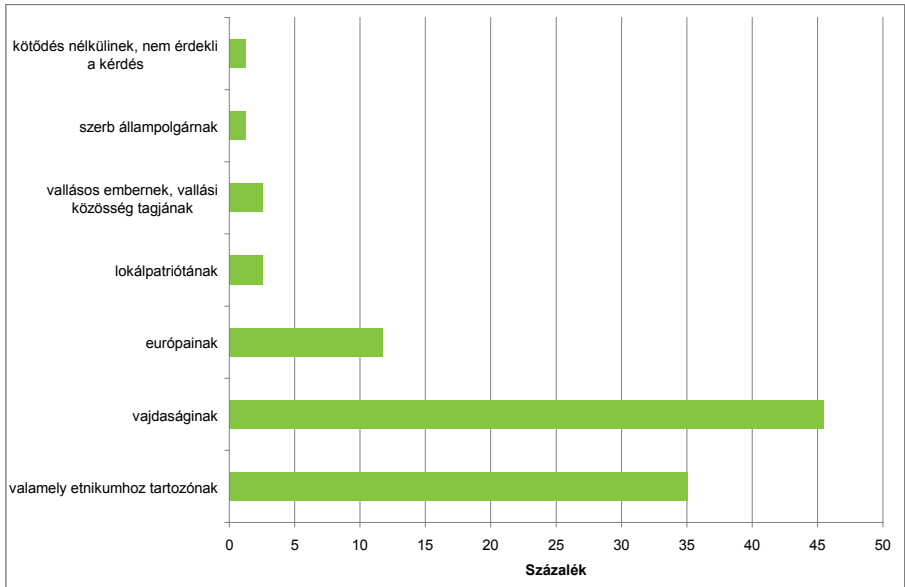
A válaszolók százalékos megoszlása nemzetiségük szerint a magyarok dominanciáját jelöli.

10. ÁBRA: A válaszadók nemzetiségi megoszlása

A megkérdezettek 87 százaléka magyar nemzetiségűnek vallotta magát, ugyanakkor erős regionális tudatot tanúsítva, identifikálódnak elsősorban vajdaságiként, esetleg európaiként is. Az önbesoroláskor 45,5 százalék vajdaságinak vallotta magát, ugyanakkor 35 százalék valamely etnikumhoz tartozónak és 11,7 százalék európainak.

¹⁰ A témában készült tanulmánykötet: Regionális erőnlét, A humán erőforrás befolyása Vajdaságban. Szerk. Gábrity Molnár Irén, Mirnics Zsuzsa. 2007.

11. ÁBRA: Elsősorban minnek érzi magát az alábbiak közül? – kérdésre adott válaszok százalékos megoszlása

A vajdaságiak vallási identifikálódása általában nem dominál, mert inkább valamely etnikumhoz vagy térséghez tartoznak. A megkérdezettek vallási hovatartozása illeszkedik a vajdasági lakosság demográfiai adataihoz, ahol legtöbbször római katolikusok.

Mivel a minta főleg fiatalokból állt, a családi állapotuk tekintetében nyilvánvalóan sokan (majdnem 60 százalékuk) még hajadonok illetve nőtlének.

Az iskolavégzettségi adatok a megkérdezettek esetében nem követik a vajdasági felnőtt lakosság demográfiai adatait, ugyanis kevés az alapfokú végzettségű (6,5 százalék) és több a közép- (61 százalék), illetve felsőfokú diplomával (32,5 százalék) rendelkező. A szakképzettség megoszlásában dominál a közgazdasági és a pedagógus szakma. Egyébként Vajdaságban e két szakma magyarul is tanulható. A válaszolók megoszlása a foglalkozások alapján tarka képet mutat. Legtöbbször közöttük közgazdászok, tanárok vagy informatikusok, illetve orvosok.

3. MIGRÁCIÓS HAJLANDÓSÁG

3.1. Emigrációs trendek

A második világháború után Jugoszláviából a többi kelet-európai államhoz hasonló arányban távoztak azok, akik nem értettek egyet az új, kommunista rezsimmel. Érezhetően 1961 után kezdődött a lakosság folyamatos külföldre távozása, és egyre nőtt az ideiglenesen külföldön munkát vállalók száma. A szervezetlen és spontán kivándorlás megengedett, de váratlan volt. Az akkori párt dokumentumokban a munkaerő más országoknak való „átengedéséről” beszélnek, amivel csökkenthető volt a városi túlnépesedés és a munkaerő-felesleg latens alkalmazása az iparban és a közigazgatásban. 1965-től a gazdasági migráció szervezetteren folyt, a munkaképes lakosság pedig mind tömegesebben távozott. A jugoszláv rendszer azt várta ettől, hogy rendeződnek a kedvezőtlen gazdasági folyamatok, és az országnak haszna származik majd a visszatérők (magán)vagyonából. A nyugat-európai országokban akkoriban viszonylag jelentős volt a gazdasági fellendülés, sőt nagy volt a kereslet a szakképzetlen, betanított és olcsó munkaerő iránt.¹¹ A tömeges külföldre távozás a hatvanas években, a legfejlettebb köztársaságokban kezdődött (Szlovénia, Horvátország, Szerbia északi térsége, Vajdaság), majd kiterjedt a többi köztársaságra is (Bosznia, Montenegró és Macedónia), legkésőbb pedig Koszovóra. Az 1971. évi népszámláláskor 750 000 emigránst tartottak számon, s ez 1973-ban már elérte az 1,1 milliót¹².

A Szerbiát elhagyók, kis kivétellel, európai országokba igyekeztek. Nagy többségük Németországba, Ausztriába és Franciaországba vándorolt ki, ugyanakkor kevesebb, mint tíz százalékuk Európán kívüli országba (Ausztrália, Amerikai Egyesült Államok és Kanada). A kilencvenes évek második felében a szerbiai áttelepülők oda költöztek át, ahol befogadták őket: Kanadába, Új-Zélandra, Dél-Amerikába.

A délszláv migrációs hullám kezdetén (a hatvanas és hetvenes években) a kínálat elsősorban a szakképzetlen munkaerőtöbblet volt. A kivándorlók maguk döntötték el, hogy külföldön vállalnak-e munkát, ma viszont az,

¹¹ Lásd bővebben a *Kistérségek életerege – Délvidéki fejlesztési lehetőségek* tanulmánykötetben. Szerkesztők: Gábrity-Molnár Irén és Ricz András. Regionális Tudományi Társaság, Szabadka, 2006. 69–72. oldalak.

¹² Stanovništvo i domaćinstva SR Srbije prema popisu 1981. Statistički institut SR Srbije, Centar za demografska istraživanja, Beograd, 1984, 141. o.

hogy valaki kivándorol-e, a befogadó ország igényétől is függ, hiszen leggyakrabban csak meghatározott szakképesítéssel rendelkező fiatalokat keresnek. Szerbiára nézve kedvezőtlen jelenség, hogy az ideiglenesen külföldön munkát vállalók szakképzettsége jobb, mint az otthon foglalkoztatottaké. A befogadó országokban nincs többé igény a szakképzetlen munkaerőre. A munkaerő-elvándorlás okozta közvetlen károk egyike a szakemberi káder, majd az anyagi veszteség, miközben lassul a gazdasági fejlődés üteme, kisebb a munkaerő-versengés, az eltávozott kreatív munkaerő helyét az alacsonyabb képzettségű munkanélküliek foglalják el.

A külföldre irányuló migráció súlyosabb veszteségeket okozott a szerbiai magyarságnak, mint az asszimiláció. A nyolcvanas évek végéig a kivándorlás anyagi indíttatású volt. Összesítve a magyar migrációs veszteség 1948–1991 között 69 193 fő volt, melyből 25 228 az 1980-as évekre esett (*Gábrity-Molnár 2006: 70*). A Kis-Jugoszlávia elleni általános zárlatot, melyet az ENSZ Biztonsági Tanácsa hozott (1992. 05. 30.), rohamos gazdasági katasztrófa, elszegényedés, fokozatosan elmérgesedő interetnikus kapcsolatok követték, s ezek miatt ugyancsak magyarok ezrei hagyták el szülőföldjüket (egyesek 30 ezer, mások 50 ezer főre becsülik az emigráltak számát, attól függően, hogy az első kivándorlókat vagy a családtagjaikat is beleszámítják-e). A Szerbiából távozó magyar emigránsok célországként kezdetben az európai országokat választottak (Németország, Ausztria, Svédország és Franciaország), s kisebb számban indultak Európán kívüli országba (például Kanadába, Ausztráliába).

3.2. Szerb-magyar határ menti mobilitás

A határ közelsége a régió munkaerőpiacát is befolyásolja. Gyakran még a határ átjárhatóságától is függetlenül, felvetődik a másik ország által kínált lehetőségek kihasználása a lakosság körében (hol vannak a jól fizetett állások, jobb munkafeltételek). A vajdasági határregió esetében két meghatározó jelenséget regisztrálhatunk az elmúlt évtizedekben: az elvándorlási késztetés háttérében mindvégig gazdasági (munkavállalással, megélhetéssel, életszínvonalal kapcsolatos elvárások), valamint – főleg az értelmiség körében – politikai, kulturális jellegű motivációk állnak. A kilencvenes években mindkét késztetés olyan erős volt, hogy a vajdasági értelmiség nagy része észrevétlenül *elszivárgott* (legtöbbször az anyaországba), míg a *kétkezi munkások, vállal-*

kozók a szomszédos országokban, esetleg Nyugat-Európában, Kanadában és Ausztráliában próbáltak szerencsét. Nagy számban érkeztek munkások, vállalkozók Magyarország területére is, ahol a munkavállalás szempontjából itt előnyös helyzetben voltak a magyarul beszélők.¹³

1990-től évente átlag ezer főnél több szerb állampolgár érkezett Szegedre. 1993-tól már nemcsak a délszláv háborúk elől menekülő férfiak, hanem nők is érkeznek a városba és egész Magyarország területére. Ez elsősorban vajdasági magyar lakosság. Kezdetben a kivándorlás politikai jellegű volt (például a katonai behívók elől távozókat esetében), később a gazdasági indok vált meghatározóvá. A gazdasági menekültek esetében jellemző a tőke átmentése és a nagyfokú vállalkozói készség.¹⁴

A Milošević-et leváltó új politikai irányvonalak demokratizálódási mámorából felocsúdva, Szerbiában újra a megélhetési gondok kerültek előtérbe. A sikertelen privatizációs folyamatok számos szociális és gazdasági problémát, tömeges munkanélküliséget okoztak. Az elvándorlók újabb hulláma először csak idényjellegű munkákkal próbálkozott, elsősorban az építőiparban és a mezőgazdaságban, majd állandó letelepedésre szánta el magát az új hazájában az, aki állandó munkához jutott, vagy akinek már nem fizetődött ki a folyamatos ingázás.

¹³ Lásd a *Kistérségek életerejéje – Délvidéki fejlesztési lehetőségek* tanulmánykötetben.

¹⁴ „Az 1980-as évek közepén már valuta formájában elkezdődött a tőkeátmentés, ugyanis sok jugoszláv vállalkozó a Szegedi OTP-ben helyezte el tőkéje nagy részét, és ott biztonságban érezve tárolta. Ahogy lehetőség nyílt rá az 1990-es évek elején, tőkéjét felhasználva vállalkozásba kezdett Szegeden, főként a kereskedelmi szférában. A városban létrejött jugoszláv vállalkozásokra 1992-ig a magasabb alaptőkéjű jellemző, melyek sikerét garantálta a vállalkozók nagy szakértelme is, amit korábban az otthoni vállalkozások révén megszereztek. A folyamat eredményeként jelentős üzletláncok létesültek Szegeden, melyeket a több lábbon állás és a siker jellemez ma is. Az 1992-ben és 1993-ban megalakult új, jugoszláv érdekeltségű cégek 85%-a a betéti társasági formát választotta. Ebben az időben a háború előli menekülők (főként fiatalok) már nem rendelkeztek komoly befektethető tőkével. Így a kis alaptőkéjű vállalkozások tömegét alapították, melyek alapmotívuma sok esetben a munkavállalási engedély megkerülése volt.” Abonyiné Palotás Jolán: Szeged társadalom-földrajzi nézőpontból. Szeged, 2004, 75–89. o.

A határrégió társadalom-földrajzi elemzésekor előtérbe kell helyoznunk a lakossági kapcsolatrendszerét, hiszen a határ átjárhatósága jelentős szerepet játszik az adott határvidék társadalmi-gazdasági életében.¹⁵ A kutatások a határ mindkét oldalát végigkísérik, és felvázolják a határrégió gazdasági, kulturális intézményes kapcsolatrendszerének az esélyeit is. A vajdasági határ menti községek számos településének határon átvelő kapcsolatrendszere lehetővé teszi, hogy a határ menti együttműködés a következőkben nyilvánuljon meg:¹⁶

- gazdasági (termelési, kereskedelmi) kapcsolat,
- infrastrukturális kapcsolat,
- környezeti kérdések,
- intézményi (művelődés, oktatás, egészségügy) kapcsolat,
- közvetlen személyi, rokoni kapcsolat.

A közlekedés, a tájélérhetőség fontos szerepet játszik úgy a gazdasági, mind a közvetlen személyes, rokoni kapcsolatokban. A kilencvenes évek eseményei és Szerbia akkori gazdasági „zárlata” megterhelték a határátkelőket, de fellendítették az addig perifériaként működő, gazdaságilag jelentéktelen zónák fejlődését. „Egy határ menti terület számára a határ közelsége még nem jelent hátrányos helyzetet. Akkor válik hátrányossá, ha a két állam szemben állva egymással, tudatosan visszafejleszti azt, mint például az 1950-es években a jugoszláv–magyar határ esetében történt.”¹⁷

Az utóbbi két évtizedben a szerb–magyar határvonalban gazdasági fellendülés vette kezdetét, élénk vállalkozásokkal, kereskedelemmel, munkalehetőségekkel. Az itt élő lakosság találékonysága képes volt a feketegazdaság minden kapujához kulcsot találni, ugyanis nagyszabású csencselés, „cuccolás” vette kezdetét. A kormányoknak nehézséget okoz a térségben uralkodó illegális ügyletek, adóvisszaélések felszámolása. Az üzleti együttműködések mellett külön kategóriát képeznek a személyes és rokoni kap-

¹⁵ Az alkalmazott módszertanról bővebben lásd Molnár Judit: A határvidékek társadalom-földrajzi vizsgálatának néhány módszertani kérdése. Nemzetközi Földrajzi Tudományos Konferencia, Szeged, 2002. 380–386. o.

¹⁶ Pál Ágnes és Szónoky Ancsin Gabriella szegedi szakemberek empirikus kutatásuk során a határ menti együttműködések vizsgálatát preferálták (1994).

¹⁷ Szónoky Miklósné: A határmenti térségek lehatárolásának elméleti kérdései. Nemzetközi Földrajzi Tudományos Konferencia, Szeged, 2002. 185. o.

csolatok a határon túli viszonyokban. A kilencvenes évek politikai bizonytalansága sok régi–új rokoni kapcsolatot hozott – a határ másik oldalán letelepedni kényszerült honfitársaink, rokonaink, barátaink személyében.

3.3. Kutatási tapasztalatok

A jelen kutatásunkban arra a kérdésre, hogy „Kérjük, sorolja fel, Szerbián kívül mely országokban töltött el eddigi élete során egyfolytában egy hónapnál hosszabb időt”, legtöbbször Magyarországot és Németországot jelölték meg. Ez megegyezik a vajdasági magyarok évtizedek során kiépített migrációs szokásával, ugyanis vendégmunkásként ma is legtöbbször ezekben az országokban tartózkodnak. A kérdésre mindössze 30 százalék nevezett meg konkrét országot/országokat, ami annak tudható be, hogy válaszadóink főleg fiatalok. A célországként feltüntetettek között Magyarország és Németország vezet (6. táblázat).

Az ország megnevezése	%
Magyarország	53,6
Németország	25,0
Horvátország	7,1
Bosznia-Hercegovina	3,6
Dél-Afrika	3,6
Olaszország	3,6
Szlovákia	3,6

6. TÁBLÁZAT: Szerbián kívül mely országokban töltött el eddigi élete során egyfolytában egy hónapnál hosszabb időt?

4. AZ ÉLETVITEL MEGÍTÉLÉSE

Az utóbbi évtizedekben Vajdaságban a munkanélküliek legnagyobb csoportja a fémiparból és a kereskedelemből, valamint a vendéglátóiparból és a turizusból kerül ki. Jelentős a mezőgazdasági és a közgazdasági szakterületű munkanélküliek száma is. A munkanélküliségi ráta Szerbiában régóta 20-30 százalék között mozog.

A megkérdezettek nem adták fel szülőföldjükkel való kapcsolatukat, mert viszonylag nagy százalékarány (62) válaszolta, hogy Szerbiában nem igazán jó, mégsem érzi, hogy értelmet lenne elmenni. Ezt az életfelfogást támogatja a további 22 százalék, akik szerint „jó Szerbiában, de máshol se lehet rosszabb”. Erős elvándorlási szándékot mutatott ki a válaszadók 14 százaléka. Igaz, azok, akik a világon sehol se élnének, csakis Szerbiában, a megkérdezettek mindössze 1,3 százaléka (7. táblázat).

Válaszlehetőségek	%
Nem igazán jó itt, de nem érzem, hogy lenne értelme elmenni innen	62,3
Jó itt, de máshol sem lehet rosszabb	22,1
Nem jó itt nekem, ha lehetőségem van rá, el szeretnék menni	13,0
Minden lehetőséget igyekszem megragadni azért, hogy megszabadulhassak innen	1,3
A világon sehol máshol nem élnék, csak Szerbiában	1,3

7. TÁBLÁZAT: Hogyan ítéli meg életét Szerbiában? – kérdésre adott válaszok megoszlása

A Magyarországra áttelepülő dolgozóknak feltett „Véleménye szerint ugyanannyit keres-e, mint a hasonló munkakört betöltő magyarországi munkavállalók?” kérdésre válaszolva: 39,3 százalékuk szerint ugyanannyit, 39,3 százalékuk szerint többet és 21,4 százalékuk szerint kevesebbet keres.

Az anyagi helyzet szubjektív megítélése igen kedvezőtlen. Arra a kérdésre, hogy „Hogyan jellemezné a családja/az Ön mostani anyagi helyzetét?”, kiderült, hogy a válaszadók 9 százaléka eladósodott vagy tartalékból él, 40 százalékuk éppen hogy kijön a jövedelméből, 36 százalék megél, de nem tud semmit se félretenni. Mindössze 14 százalék körül mozog azoknak a családoknak a száma, akik gond nélkül megélnek (8. táblázat).

Válaszlehetőségek	%
Eladósodtunk, kölcsönökből vagy külső segítségből élünk	3,9
Tartalékainkat, korábbi megtakarításainkat éljük fel	5,2
Éppen hogy kijövünk a jövedelmünkből	40,3
Gond nélkül megélünk, de félretenni nem tudunk	36,4
Gond nélkül megélünk, és tartalékolni is tudunk	14,3

8. TÁBLÁZAT: Hogyan jellemezné a családjá/az Ön mostani anyagi helyzetét? – válaszok megoszlása

Beigazolódni tűnik az a tény, hogy a vajdasági magyarok erősen kötődnek a szülőföldjükhöz, ugyanis azok, akik Magyarországra orientálódtak, nem kockáztatnának ingatlaneladással, inkább hetente, havonta vagy akár naponta ingáznak a magyarországi munkahelyük vagy iskolájuk között. 94,8 százalékuk nem tervezi a végleges átköltözést sem.

5. A KAPCSOLATI TŐKE JELENTŐSÉGE ÉS A SZOCIÁLIS ÉLETVITEL

A volt Jugoszlávia, így Vajdaság területéről is az elvándorlás immár több mint fél évszázada folyamatos. Ez a tény eredményezi azt, hogy ma mindenkinek él külföldön közeli rokona, ismerőse vagy szomszédja. Ez a kapcsolati tőke nagy előny azok számára, akik tervezik a külföldre utazást vagy költözést. A lekérdezés során arra a kérdésre, hogy „Hol élnek Szerbiából származó barátai, rokonai, ismerősei külföldön?”, a válaszok megoszlása országok szerint így alakult: Magyarországon (46,2 százalék), majd Európában (26,9 százalék), a volt Jugoszlávia Szerbián kívüli területén (13,1), Amerikában (11,5) és más kontinensen (2,3 százalék). A válaszadók körében tehát nagy arányban, majdnem a felénél, élnek Magyarországon rokonok, ismerősök.

Az elszármazottak Magyarországon főleg Szegeden vagy Budapesten tartózkodnak. A statisztika szerint: „A Szerbiából érkezők körülbelül 88 százaléka a Vajdaság területéről vándorolt el. Másrészről Magyarország, mint célterület települései között leginkább preferált Szeged (4481), Budapest (3896), Kecskemét (499) és Baja (336); és megyék szerint Csongrád (6270), Budapest (3896), Bács-Kiskun (2522) és Pest (945), ahol a migránsok 80 százaléka él. Fontos megjegyezni, hogy a szerb állampolgárokat inkább jel-

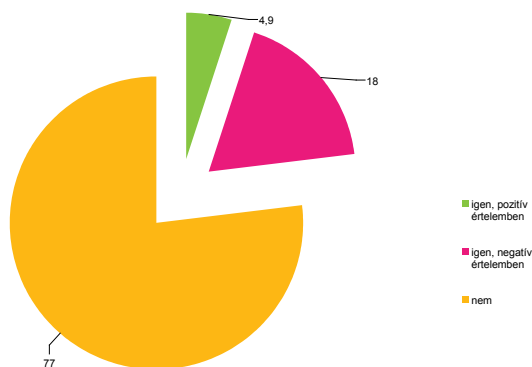
lemzi az eredeti lakóhely szerinti nagyobb konvergencia és az aktuális lakóhely szerinti nagyobb divergencia.” (Kincses, Takács, 2010)

A kutatásunkban a megkérdezettek több mint 30 százaléka úgy nyilatkozott, hogy rokonai, illetve ismerősei Szegeden, illetve a környékén élnek. Ezt követik a Budapesten és környékén élők nagy aránya (majdnem 30 százalék). A vajdaságiak megítélése a magyarországi rokonok életviteléről kedvező, mert azt gondolják, hogy különben nem lalnának ott. A válaszadók kevesebb mint 15 százaléka gondolja azt, hogy a magyarországi hozzátartozók nem elégedettek ottani életükkel (9. táblázat).

A rokonok elégedettek-e a magyarországi életükkel?	%
igen, mindenképpen	9,8
igen, különben nem lalnának ott	11,5
többnyire igen	63,9
nem	14,8

9. TÁBLÁZAT: Ha élnek rokonai Magyarországon, akkor Ön szerint elégedettek-e a magyarországi életükkel?
– kérdésre adott válaszok megoszlása

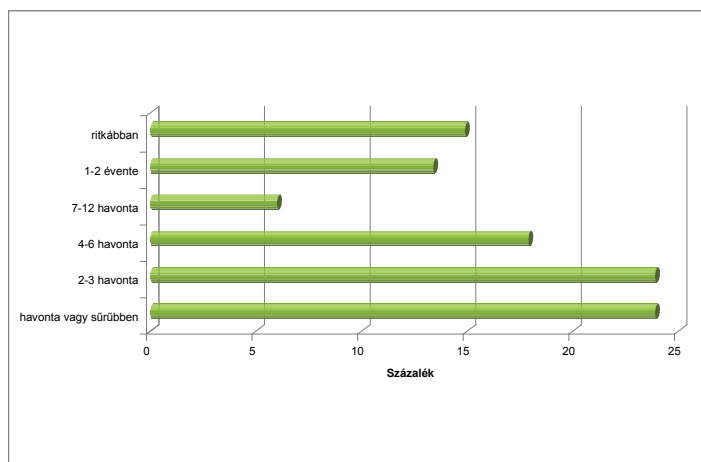
A keresetük esetében a vajdaságiak véleménye az, hogy a Szerbiából elszármazó rokonok Magyarországon ugyanannyit (77 százalék) vagy esetleg többet (19 százalék) keresnek, mint a hasonló munkakört betöltő magyar munkavállalók. Nagy többségük (77 százalék) nem tud semmilyen megkülönböztetésről, mégis 18 százalék szerint a szerb állampolgárok irányába negatív diszkriminációt alkalmaztak (12. ábra).

12. ÁBRA: Ha élnek rokonai Magyarországon, akkor tud-e arról, hogy bármiféle megkülönböztetés érte őket Magyarországon amiatt, hogy szerb állampolgárok? – kérdésre adott válaszok megoszlása (%)

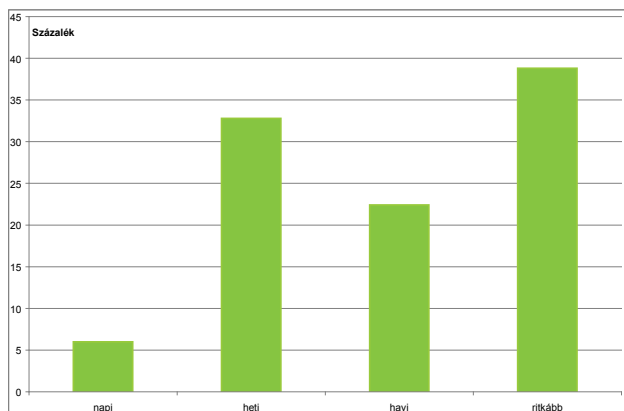
6. KOMMUNIKÁCIÓS SZOKÁSOK A SZÜLŐFÖLDEDEL

Az elszármazott rokonokkal és ismerősökkel viszonylag gyakori a kapcsolattartás. A válaszadók több mint fele a havonta vagy sűrűbben, illetve a 4-6 havonta opciót választotta. A megkérdezettek egynegyedénél a rokonokkal és ismerősökkel való találkozás több évre is szünetel (13. ábra).

13. ÁBRA: Ha élnek rokonai Magyarországon, akkor milyen gyakran találkoznak személyesen?
– kérdésre adott válaszok százalékos megoszlása

A közvetett kommunikáció (telefon, levél stb.) hasonlóan alakul, vagyis az esetek több mint a felénél gyakori (napi, heti, havi), míg 38,8 százalékánál ritkább (14. ábra).

14. ÁBRA: Ha élnek rokonai Magyarországon, akkor milyen gyakori Önök között a kommunikáció (telefon, levél stb.)?
– kérdésre adott válaszok százalékos szóródása

A jó kommunikációs kapcsolatok mellett a vajdaságiaknak kettős kötődésük van. Ha kivándorolnának Magyarországra, nem zavarná őket, hogy a szülőföldhöz és Magyarországhoz egyidejűleg kötődjenek. A válaszadók majdnem a fele válaszolta, hogy egyáltalán nem zavarná (46,1 százalék), talán nem zavarná (30,3) és kicsit zavarná (14,5). Kevesen (mindössze 9,2 százalék) gondolja, hogy zavarná a kettős kötődés. Az interjúkban megfigyelhetőek voltak a transznacionális életstratégiák. Ilyen esetekben a migráns mind az elbocsátó, mind pedig a befogadó országot bázisaként kezeli bizonyos értelemben, így kialakul egy kételtű (folyamatosan ingázó) életforma.

A Szerbiából emigrálók elvándorlási motívumait elsősorban az országban uralkodó rossz gazdasági helyzet és az életszínvonal visszaesése, valamint a munkavállalási esélytelenségek határozzák meg, és csak másodsorban a külföldre vonzó erők. A fiatalok tervezik a külföldi kapcsolatok és a karrierépítés lehetőségeit, de legtöbben a hiányzó alapötke miatt inkább képesítik magukat, vagy ingáznak és a cirkuláló munkavállaló szerepét vállalják. Ezzel kapcsolatban a válaszadóink többsége (több mint 70 százaléka) úgy gondolja, hogy a cirkulálás, vagyis a Magyarországra irányuló többszöri odaköltözés, illetve a Szerbiába visszatérés nem helyettesítheti a szülőföld végleges elhagyását. Az oda-vissza költözés szerintük tehát még nem jelenti a szülőföld végleges elhagyását.

7. BEILLESZKEDÉSI HAJLAM

7.1. A tanulóifjúság beilleszkedése

Az ezredforduló után Európa-szerte növekszik a tanulási célú migráció. Ennek lényege, hogy a kivándorló csak egy ideiglenes időszakra, képzés és gyakran karrierépítés céljából költözik el szülőhazájából azzal a szándékkal, hogy tanulmányai befejeztével visszatér oda. Ezzel a mobilitással a szellemi tőke növelhető a befogadó országban, *sőt nyereség* érhető el. A kibocsátó ország számára ez a jelenség veszteséget jelent, kivéve, ha a diákok, akik külföldi tanulmányaik befejeztével hazatérnek, igen jelentős nemzetközi kommunikációs tőkét képviselnek. A volt Jugoszláviában a 90-es évek háborús idején a fiatalok egy nehéz problémákkal küszködő országot hagytak maguk mögött, egy perspektivikusabb és nyugodtabb életkörülményeket biztosító ország miatt. Magyarország attraktívává vált a fiatalok számára (Tóth, 2001, Gábrity-Molnár, 2001, T. Mirnics, 2001, Rédei – Kincses, 2008, Fábri, 2008, Takács – Gábrity-Molnár, 2011, Szügyi – Takács, 2011). A délvidéki magyar közösség migrációs veszteségének kárpótlásához nélkülözhetetlen a visszatérés a szülőföldre, miközben az anyaországban tanuló, diplomát szerző fiatalok tapasztalatára, kapcsolati tőkéjére (transznacionális hálózati kapcsolataikra) nagy szükség van Vajdaságban.

A vajdasági magyar egyetemisták ma majdnem fele-fele arányban tanulnak Szerbiában és Magyarországon (az elsőéves hallgatók statisztikái)¹⁸: 30 százalék Magyarországon (Szeged, Budapest, Pécs, Debrecen), 50 százalék szerbiai állami karokon, részben magyar nyelven (Szabadka-Újvidék) és 20 százalék Szabadka környéki magánkarokon, kétes akkreditációval rendelkező képzési programokon tanul.

Arra a kérdésre, hogy „Ön szerint könnyen beilleszkednek-e a szerbiai tanulók tanulmányaik alatt Magyarországon?”, a válaszok többsége pozitív, vagyis a könnyen, előbb-utóbb igen volt. A leggyakoribb indokokat idézem: a vajdasági magyarok könnyen alkalmazkodnak, bátrabbak, merészebbek és könnyebben felszabadulnak, mint a magyarok, beszélik a nyelvet, van kitartásuk stb. Azok, akik a beilleszkedési gondokról nyilatkoztak, felhozták

¹⁸ Összehasonlító elemzések: Központi Statisztikai Hivatal (Budapest), Köztársasági Statisztikai Hivatal (Belgrád), 2011.

a különböző szokásokat, a más mentalitást, hogy idegenként kezelik őket az anyaországban.

7.2. A szerbiai munkavállalók beilleszkedése

A migráció során a lakosság nagy része új életvitelszerű mobilitáshoz idomul. Gyakori utazások, élethelyváltozások, ingatlankereskedelem és munkahelyváltozás jellemzi életüket. Megjelennek a beilleszkedési zavarok az új környezetbe. A nemzetközi szakirodalomban egyfajta transznacionális gyakorlatok azonosításával találkozunk, ami változó életmódot és identitások keveredését jelenti. A külföldön tartózkodók esetében hosszú távon kialakul az identitásváltás: „hol van az otthon és hol az itthon?”; megjelenik a regionális, nyelvi és etnikai identifikálódás válsága és váltása is.

Ha a kényszermigrációk sikertörténeteit megfigyeljük, akkor azok legtöbbször sikeres munkavállalást, nagyobb kereseti lehetőséget jelentenek. Amire egy határ menti régió a tömeges migráció közepette építeni tud, az az új kommunikációs csatornák, vállalkozói, munkatársi, magánemberi kapcsolatok kiépülésének a hasznosítása. A kiépülő migráns életstratégiák új lehetőségeket nyújtanak, elsősorban a kreatív rétegeknek, munka- és vállalkozási hajlamukat emelve.

Empirikus kutatásunk során a munkavállalók magyarországi beilleszkedési szintje érdekelt bennünket. Nem sokan állították azt, hogy az adaptálódás könnyű (14 százalék). A válaszadók többsége szerint előbb-utóbb megtörténik a beilleszkedés, az ügyesebbek és dolgozabbak esetében könnyen, míg a többiek (ezek a szerb állampolgárok vannak többségben) nagy akaraterővel, célirányosan és kitartással szeretnék megbecsülni a munka-lehetőséget. A munkavállalás zökkenőmentességét elősegítené a két ország nagyobb fokú együttműködése, ha nem lenne olyan nehéz munkavállalói engedélyhez jutni. Beilleszkedési akadályként a válaszadók a bürokrácia nehézségeit, a munkaerőpiac telítettségét, majd a mentalitásbeli különbségeket és a nyelvtudás hiányát jelölték meg.

Az időskorúak vándorlása sok esetben egy bizonyos időbeli fáziskéséssel, de párhuzamos az aktív népesség mozgásával, amennyiben a megfelelő egzisztenciát felépítő gyermekek magukhoz költöztetik szüleiket (a családgye-sítés jelensége). Korábbi kutatások (*Illés, 2011*) megmutatták, hogy sokan szeretnék megőrizni hazai kapcsolataikat, gyökereiket, illetve ingatlanjai-

kat, azaz a szülők otthon maradnak, ha nem tudják megoldani a két terület közötti cirkulálást. Ezzel a megoldással fenntartják a vándorok későbbi visszavándorlásának bázisát. Ugyanakkor, tekintettel arra, hogy Szerbiából már több évtizede tart a viszonylag tömeges és hosszú éveig tartó külföldre vándorlás, gyakori eset, hogy a vendégmunkások az EU országaiban nyugdíjogosultak lesznek. Mivel Magyarországon bizonyos életkor felett valóban nehéz hitelt kapni, 'az ingatlant az életjáradékért cserébe' konstrukció fellendült. Ha a nyugdíjas lakóhelyet akar változtatni, ingatlant akar vásárolni, azt szinte kizárólag saját erőből teheti meg, ezért sikeres öregkorára való felkészülését már jóval a nyugdíjas évek előtt el kellett kezdenie.

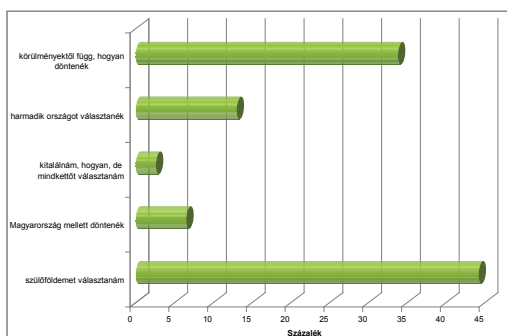
A jelen kutatás válaszadói szerint a szerbiai nyugdíjasok beilleszkedése Magyarországon ugyan nehézkes, mert idősebb korban nehéz a változás, de akik megteszik, azok a család együttléte miatt és a jobb egészségügyi ellátás okán költöznek Magyarországra. A szerbiai nyugdíjasok beilleszkedése főleg akkor sikeres, ha segítik őket a gyermekeik, vagyis ha van, aki gondot viseljen rájuk. Ugyanakkor a beilleszkedés sikertelenségének oka legtöbbször az, hogy az idősebbek már nem kedvelik a gyökeres változásokat, hozzászoktak egy korábbi életformához, és ha előzőleg Szerbiában éltek, nyugdíjasként nem lehet könnyű elszakadni az otthonuktól.

A vajdaságiak elvárása kifejezett a Magyarországon munkát vállaló szerb állampolgárok munkaerő-piaci beilleszkedésének támogatása esetében. A válaszadók szerint ez nemcsak anyagi téren érvényes, hanem információk nyújtásában is: a magyar szabályokat és törvényeket meg kellene ismertetni a bevándorlókkal, egyszerűsíteni kellene az adminisztrálást, és nagyobb esélyegyenlőséget biztosítani az alkalmas munkahelyek esetében.

A lekérdezés során fontos volt számunkra megtudni, hogy szükség van-e a Magyarországon munkát vállaló szerb állampolgárok számára munkaerő-piaci beilleszkedési támogatásokra. A válaszok szerint egyértelműen igen: elsősorban a magyar szabályokat és törvényeket kellene megismertetni, azután egyszerűsíteni az adminisztrálást, majd anyagi támogatás is elkelne. Többen gondolják azt, hogy csak akkor kell interveniálni, ha adott esetben azt kéri a bevándorló, amihez szükségesek az információs központok, és meg kellene akadályozni a sok csáló munkaközvetítő ténykedését, sőt a feketézést is. Egyértelmű, hogy a megkérdezettek többsége szerint mindenképpen szükség

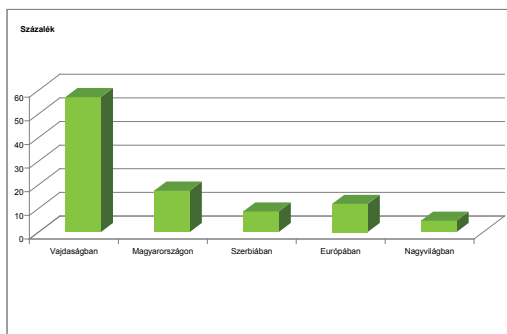
van a Magyarországon élő szerb állampolgárok társadalmi beilleszkedésének könnyebbé tételére (információs irodák, nyelvtanulás, ösztöndíjak).

A főleg fiatalokból álló válaszadóink arra a lehetőségre, esetleg kényszerre, hogy ha választania kellene szülőföldje és Magyarország között, akkor hogyan döntene, 44 százalékuk szülőföldjét választaná, vagyis maradna Szerbiában. Utánuk legtöbben (34 százalékuk) a körülményeket mérlegelnék; 13 százalékuk harmadik országot választana és „csak” 6,5 százalékuk döntene Magyarország mellett (15. ábra). Az utóbbi évek gazdasági krízise megtette a magáét, ugyanis a szerb állampolgárok részére attraktívabbak a fejlett európai országok, mint a szomszédos államok.

15. ÁBRA: Ha külső erők arra kényszerítenék, hogy választania kellene szülőföldje és Magyarország között, akkor hogyan döntene? – kérdésre adott válaszok megoszlása

A vándorlás egyik kényes kérdése az otthon fogalma. A megkérdezettek szerint a vajdasági magyarok 57 százaléka szülőföldjén, Vajdaságban érzi magát otthon, míg 7,5 százaléka Magyarországon és 11,9 százalékuk Európában. Érdekes, hogy Szerbiában csak 8,7 százalékuk érzi magát otthon (16. ábra).

16. ÁBRA: Ön szerint egy vajdasági magyar hol érezheti magát otthon? – kérdésre adott válaszok megoszlása

7.3. Az áttelepülők beilleszkedése

Az áttelepülők beilleszkedését főleg az új környezet, a célország szférája határozza meg, elsősorban az emberi kapcsolatok, tolerancia, rokonszenv/el-lenszenv. Interjúalanyaink véleménye Magyarország befogadó készségét illetően igencsak megoszlott. A jelen kutatásban a válaszadók szerint a vajdasági magyarokra Magyarországon főleg úgy néznek, mint külhoni magyarokra (42,9 százalék szerint), illetve majdnem 30 százalék szerint mint vajdaságiakra vagy vajdasági magyarokra. Mindössze 13 százalékos az a vélemény, hogy szerbeknek, jugóknak, olcsó munkaerőnek titulálják őket, vagy szerbeknek és bűnözőknek (10,4 százalék szerint!).

Érdekes a válaszok szóródása arról, hogy a Magyarország fogalomra hogyan asszociálnak. Legtöbben turisztikai helyeket vagy városok nevét, illetve fogalmakat említettek (Balaton, Budapest, Szeged, fürdők, bor, paprika, Tesco stb.). Másoknak az anyaország vagy egyéb történelmi, nemzeti szimbólum jutott az eszébe.

A vajdasági magyarok véleménye szerint az áttelepülésük Magyarország számára főleg előnyt jelent. Több az adófizető állampolgár (22,4 százalék szerint), vagy kevésbé fogy a magyarországi népesség (20,8 százalék), tömegesen megjelenik az olcsó munkaerő (18,4), erősebb lesz Magyarország (14,4). A válaszadók mindössze 11 százaléka gondolja, hogy problémás a beilleszkedés, vagy „elveszik a munkát” a magyarok elől (8 százalék), esetleg megterheli a magyar szociális hálót (4,8 százalék szerint).

A megkérdezettek szerint a szerb állampolgárok megérdemlik a magyar nyugdíjukat, és egyértelműen (kérelmezés esetén) szükség van a szerb állampolgárságú nyugdíjasok beilleszkedésének elősegítésére, ugyanis a két országban szerzett nyugdíjak egyesítésekor kifejezetten kellenének a szakszerű és gyors ügyintézők.

8. A KETTŐS ÁLLAMPOLGÁRSÁG JOGINTÉZMÉNYE

„A kettős állampolgárság jogintézményét a nemzetközi szakirodalom egyik része, főleg a jogi szakirodalom, olyan vitás megoldásnak tekinti, amely a nemzeti, etnikai hovatartozást az állampolgársági dimenzióval azonosítani, illetve megfeleltetni kívánva, destabilizálhatja az adott államterülethez, adórendszerhez és közigazgatási, szociálpolitikai stb. állami elosztó rendszerekhez kötődő jogokat és kötelezettségeket. A szakirodalom másik része az egy államon belül élő polgárok különböző állampolgársági besorolása miatt felhalmozódó jogegyenlőtlenségek kezelésének legáltalánosabb, ugyanakkor átmeneti megoldási lehetőségeként kezeli a kettős állampolgárság intézményét.” (Szarka, 2005.)

2010. május 25-én az Országgyűlés elfogadta a kettős állampolgárság módosításáról szóló 2011. évi XIV. törvényt, amelynek értelmében 2011. január 1-től honosítási eljárással könnyebbé vált a magyar állampolgárság megszerzése, főleg a határon túli magyarok számára. A módosítás értelmében az igényelhet magyar állampolgárságot, aki igazolja magyar nyelvtudását, azt, hogy valamely felmenője magyar állampolgár volt, vagy valószínűsíti magyarországi származását, illetve ha büntetlen előéletű, és a honosítása nem sérti Magyarország közbiztonságát és nemzetbiztonságát. A kedvezményes kettős állampolgárság bevezetése a külföldi magyarok számára új korszakot jelent a vajdaságiak szemében, az utóbbi néhány évben az emigráció mégsem növekedett. A szerbiai közvélemény és szakemberek se számítanak nagyobb arányú átköltözésre. Feltételezhető, hogy a magyar állampolgárság egyszerűsített honosítási eljárással történő megadása nem eredményez szignifikáns növekedést a Magyarországra tartó migráció mértékében, így a munkaerőpiacot sem fogja számottevő módon befolyásolni.

Kutatásunk során a válaszadók igen nagy többsége támogatja (senki se ellenzi) a kettős állampolgárság intézményét, és elenyésző azoknak a száma, akik ebben esetleg veszélyt látnak. Szerintük a kettős állampolgárság birtokában növekszik a vajdasági magyarok nemzeti identitása, utazási lehetőségei, a fiatalok munkavállalási esélye külföldön. A válaszok csoportosítása után először kitűnnek a nemzettudattal ötvözöttek: *alapvető jognak tartom, ez alanyi jogon jár; Azok, akik még soha nem érezték az otthon szeretetét, talán*

alkalmuk lesz arra, hogy hazára leljenek; Jó érzés az anyaországhoz tartozni, az anyanyelvünk és kultúránk egy. Ez után következnek a racionális indokok: *könnyebb a munkavállalás és az utazás; megkönnyíti a Magyarországon való elhelyezkedést és a kapcsolatok létrehozását; a továbbtanulás céljából jó.* Azon kevesek, akik félelmeikről tanúskodtak a kettős állampolgárság felvétele miatt, megjegyzik: *a szerb állam visszaélhet vele; nem ad munkát az állami szektorban a kettős állampolgároknak* (megjegyzés: például a rendőrségen, bíróságon dolgozók esetében, amiről lehetett olvasni a szerb médiában). Egyértelmű tehát, hogy a kettős állampolgárság mindkét ország állampolgárai számára fontos lehet (a magyar-magyar kapcsolatok erősítése miatt), habár a vajdasági válaszadók szerint elsősorban az a fontos, hogy a szerbiai állampolgárok számára zökkenőmentesebbé váljon az utazás Európába.

„Melyik fél számára fontosabb a kettős állampolgárság intézménye?” kérdésre adott válaszok tág szférában mozognak. Azok, akik azt állították, hogy mindkét országnak haszna van ebből, indoklásként felhozták, hogy a Kárpát-medencei magyarság összefogása a fontos, továbbá megemlítették a kedvezőtlen demográfiai trendek megállítását is. A többség véleménye szerint mégis a vajdasági magyarok számára fontosabb a kettős állampolgárság jogintézménye, a nemzeti identitás erősítése miatt, továbbá azért, hogy erősebbnek érezzék magukat Szerbiában. Az indokok között persze ott van az is, hogy könnyebb az utazás és a munkavállalás külföldön. A megkérdezettek megjegyzik, hogy a vajdasági magyar fiatalok többsége Magyarországon szeretne tanulni, esetleg munkát vállalni, miközben a magyarországiak ok nélkül féltik a munkahelyeiket.

A válaszadók nagy többsége már igényelte a kettős állampolgárságot. A személyes okok ugyanazok, mint az általánosan feltett kérdés esetében, vagyis szükség van az útlevelekre a zökkenőmentes utazás miatt és a magyar identitás megőrzése végett.

Arra a kérdésre, hogy 2011-ben összesen hányan igényeltek, illetve hányan fogják kérni a magyar (kettős) állampolgárságot az új állampolgársági törvény alapján, a válaszok tájékozatlanságról árulkodtak. Legtöbbjük nem válaszolt, vagy találgatásokba kezdett és pontatlanul válaszolt. A közvéleményben elterjedt, hogy a határon túli térségek közül Erdélyben és Vajdaságban kérték legtöbbször a magyar állampolgárságot, de a pontos szám adatok nem

publikusak. A vajdaságiak a Magyarországra költözők számával sincsenek tisztában, sőt az volt érezhető, mintha ez az adat nem is érdekelné őket.

Összesítve arra a kérdésre, hogy „Ön szerint, ha felveszi, miért veszi fel a magyar állampolgárságot egy vajdasági magyar?” a válaszok megoszlása így alakult: a válaszadók 48,1 százaléka szerint azért, hogy könnyebben utazhasson az EU-ba, tanulhasson vagy vállalhasson ott munkát, 31,3 százaléka szerint hogy nemzeti identitását a szülőföldjén megmaradva erősítse. A válaszadók szerint az is fontos (13 százalék), hogy EU-s útlevél birtokában Nyugaton telepedhessen le, és végül csak 7,6 százalék mondta, hogy állampolgárság kell, hogy szülőföldjét elhagyva Magyarországra költözhessen.

A magyar útlevél megszerzése esetleg veszélyt jelent, amennyiben a fiatalok közül sokan külföldre mennek (48 százalék válaszolta), de a vajdaságiak véleménye szerint tulajdonképpen semmilyen kockázatot nem jelent, mert aki el akart menni, már elment (32,5 százalék); illetve 15,6 százalékuk szerint ugyan jelent kockázatot, de sokan ragaszkodnak a szülőföldhöz. A mintából mindössze 3,9 százalékuk gondolja úgy, hogy a vajdasági magyarság létre a kettős állampolgárság veszélyt jelentene, mert olyan mértékű az áttelepülés igénye, hogy nem maradnak magyarok Vajdaságban.

9. A SZERB-MAGYAR EGYÜTTMŰKÖDÉS EDDIGI TANULSÁGAI

A térségben megjelent szakirodalom és a jelen kutatás együttesen a határmenti és regionális együttműködés témában a következő megállapításokról tanúskodik:

1. A második világháború utáni elhidegült politikai időszakot követően a 60-as években kezdtek kialakulni a magyar-szerb intézményesített kapcsolatok. A térségben a településközi és lakossági kezdeményezéseket elsősorban a gazdasági egymásrataltság és a közös múltból való töltekezés táplálta. A kilencvenes években a két ország kapcsolata a délszláv válság során, valamint Magyarország NATO-ba lépésével megváltozott. Az ENSZ-embargó miatt az addigi intézményesített kapcsolatok java része

- megszakadt, de a közvetlen, nem formális emberi kapcsolatok (különösen az országhatár mentén) megmaradtak (*Ricz, Gábrity-Molnár, 2010*).
2. A szerb-magyar határrégióban a társadalmi kapcsolatok különböző hatótényezői egymással bonyolult kölcsönhatás-rendszerben állnak. A demográfiai folyamatok az elmúlt évtizedek folyamán kedvezőtlenül alakultak a térségben. A határ mindkét oldalán az elöregedés, a kevés gyermekvállalás és a munkanélküliség emelkedése figyelhető meg. Ugyanakkor a két térségben nagy egyenlőtlenségek alakultak ki a mobilitási, elhelyezkedési lehetőségek és a munkanélküliségi mutatók tekintetében.
 3. A kilencvenes években Szerbiából emigrálók hulláma érkezett Magyarország területére. A hiperinfláció okozta bizonytalanság miatt tömegesen indultak el a munkanélküliek, a fiatal szakemberek a munkavállalás vagy a továbbtanulás okán. A szerbiai családok legtöbbször külföldre menekítette a takarékpénzét vagy a beruházásra szánt tőkéjét is. Új piaci viszonyok kiépítésével számos vajdasági vállalkozó alapított céget Magyarországon. Ezeknek a telephelye elsősorban a Dél-Alföld régióban, majd Kecskemét irányában Budapestig határozható meg.
 4. A határrégió két szakaszát eltérő időben (mintegy 10 éves különbséggel) érték a tranzíciós változások. A gazdasági térszerkezet átrendeződése ezért eltérő a két ország esetében, ugyanakkor mindkét régió gazdasági potenciáljában csökkent a mezőgazdasági foglalkoztatottság, leépült az ipari termelés, és máig növekszik a szolgáltatási szektor. A magyarországi térségben növekedtek a külföldi beruházások, míg a szerbiai oldalon ennek a nagysága elégtelen. Az aktuális munkaerő-piaci adatok mindkét országban a munkaerő komoly szerkezeti változásait jelzik, valamint a szakképzetlen, nem eléggé mobil munkaerő-kínálat eredményeként a munkanélküliség növekedését tükrözik. A megfelelő szaktudás, rátermettség, innovatív készség hiányában nehezen képzelhető el bármilyen térségfejlődés. A határrégió gazdasági térszerkezetének átalakulása 2001–2009 között mutatja, hogy a szerb oldalon (2001-ben) még viszonylag fejlett ipari szektor látható, sőt a terciér szektor foglalkoztatottsági részaránya is – a magyarországi kistérségi összehasonlításokban – fejlettebbnek mutatkozik. Az agrárszektorban foglalkoztatottak száma

szintén Szerbiában magasabb (tulajdonképpen a megkésett tranzíciós folyamatoknak köszönhetően).¹⁹

5. Azok a leteleplülők, akik kapcsolataikat nem szakították meg véglegesen a szülőfölddel, főleg az országhatár mentén ingáznak és alakítanak ki együttműködési csatornákat. Ők a kettős állampolgárság igazi haszonélvezői.
6. A vajdasági multikulturalizmushoz szokott lakosság jellegzetes „rugalmasságot”, befogadó készséget, keveredési hajlandóságot épített ki. A Magyarországra költözők gyakran nem tapasztalják ugyanezt a „rugalmasságot”. Vajdaság térsége a szerb, magyar (nemzetiségi) és vajdasági (regionális) tudat talaja, míg Dél-Magyarország az átteleplülők esetében a vajdasági és magyar (anyaországi) identitás olvasztótégelye. A *vegyülés* és az *öntudatörzés* paradox módon párhuzamosan zajlik.
7. A vajdasági magyarok Magyarországra történő bevándorlása a nemzetközi migrációs folyamatokban sajátos helyet foglal el, mert a bevándorlók *nem egy idegen országba, hanem többnyire a saját hazájuknak tekintett anyaországba „vándorolnak ki”*. Ez azért is jelentős, mert az emigráns nem szembesül jelentős nyelvi és kulturális akadályokkal. Ők az ún. *etnikai emigránsok*, akik esetében a *kisebbségi lét elutasítása és az ebből fakadó bizonytalan jövőkép jelenti a legfőbb motivációt* (Gödri, 2004). Az ő esetükben a *nyelvtudás fontos kommunikációs előny*.
8. Az utóbbi évtizedek során a szerb-magyar határsávban kialakultak a következő jellegzetes migrációs típusok:
 - *Státus szerint*: letelepült bevándorlók (hosszú távú/végleges migráció; legtöbben kettős állampolgárok), áttelepült cirkulálók (gyakori hazajárás, kétlaki munkavégzés), ingázó szezonális migránsok, átmeneti munkát vállalók (3 hónaptól egy évig), valamint tanulók, egyetemisták és végül kis számban a menekültek/menedékkérők.
 - A *migráció célja szerint*: gazdasági emigrálók, munkát keresők, majd a kreatív típusok (vállalkozás, ingatlanközvetítés, kereskedelem, ami hosszú távú, de sok esetben visszatérő migráció), továbbá a szakmai

¹⁹ Lásd INNOAXIS The Borderline as an Axis of Innovation – IPA (2011) kutatáseredményeit. Regionális Tudományi Társaság (Szabadka) honlapja. http://www.innoaxis.hu/files/innoaxis/agazati/magyar/IPA_INNOAXIS_HUMAN_OPERATIV_PROGRAM.pdf.

tudást és kariert építők (agyelszívás, brain drain vagy szakember circulation), a családgyesítők (házasodás, idősek eltartása), végül az állampolgárságot igénylők.

9. A határokon átívelő életvitelszerű lakossági migrációk kétségtelenül hozzájárulnak az országok közötti kommunikációs csatornák kiszélesítéséhez, közelebb hozva az embereket, családokat, intézményeket és szervezeteket. A migrációs formák meghatározók a szélesebb régió- és európaiság-tudat kialakulása szempontjából is.
10. Valamennyi vajdasági migráns potenciális visszatérő, ugyanis még a Magyarországon való letelepedés esetén is gyakran járnak haza, a szülőföldön hagyott ingatlant legtöbbször nem adták el. *A migrációs lakossági hálózatok sajátosságos és gyakorlatias logikával működnek.* Pl. Magyarországon dolgozni, Szerbiában költeni. Megállapítható, hogy a kettős állampolgárság lehetősége sokkal inkább a nemzeti tudat megerősítése a vajdasági magyarokban, semmint valamiféle „haszonélvezeti csomag”, amelyből inváziószzerűen minden külföldi profitálni szeretne.

10. ZÁRÓGONDOLATOK

1. Szerbiában, a vizsgált térségben a fiatal generációnál mind gyakrabban észleljük a transznacionális tudat megjelenését. A munkahely- és karrierépítésre hangolódott fiatalok újabb generációja több nyelven beszél, vándorláshoz szoktak és nem kötődnek kizárólag egy nemzethez és térséghez. Szívesen ingáznak Európa országai és a szülőföld között, miközben az itthon és az otthon fogalmak keverednek életvitelükben.
2. Történelmi tevékenységükben és sorsuk építésében a Vajdaságban élő magyarok a tartományhoz/régióhoz kötődnek legerősebben; munkájuk, mozgásterük a kistérségekhez kapcsolódik, még akkor is, amikor a közösség viszonylag nagy része bezártnak érzi a területet, ahol él. Európai orientáltságuk a többségi (szerb) nemzethez viszonyítva erősebb,

ami nemcsak az anyaországhoz való kapcsolódási lehetőséget jelenti a számukra, hanem esélyt a szabad mozgástérre, a megélhetésre, a jobb munka- és életfeltételekre.

3. A vajdasági magyarok anyagi helyzete, sőt a térségben a társadalmi és gazdasági aktivitása is befolyásolja az identitástudatuk kialakulását. A gazdasági erőnlét sorvadásával, a megélhetési nehézségekkel párhuzamosan növekedett az elvándorlási készség. A Tito-korszakban sokat utazó és világjáró lakosság többsége ma is igényli az elvándorlási lehetőséget, többségük mégis ragaszkodik a szülőföldjéhez, és jövőjét Vajdasághoz köti. A külföldre vándorlás szándéka a magasabb életszínvonal és a kereseti lehetőségek függvénye, s ez inkább a fiatalabb, szakképzett korosztály vágya.
4. A vajdasági magyarok mozgástérrel, nyitott munkaerőpiacot igényelnek, átjárható országhatárokat szeretnének. Jelenleg ez a közösség bezártnak és esélytelennek érzi a területet, ahol él. A magyar állampolgárság igénylésével szeretnének az Európai Unió polgáraivá válni, ami lehetőséget ad a tagállamok közti szabad átjárhatóságra, a szabad munkavállalás és a tanulás lehetőségére bárhol az EU területén.

IV. A FOGADÓ TÁRSADALOM

– A MAGYAR ÁLLAMPOLGÁROK VÉLEMÉNYE ALAPJÁN

1. GLOBÁLIS FOLYAMATOK

A gazdasági és pénzügyi világválság – ami több mint 3 éve tart – többek között a nemzetközi áramlási folyamatokra is visszatartó hatással van. Azzal, hogy Magyarország 2007-ben jutott el a szabad áramlás gyakorlásához, és szinte ezzel egy időben robbant be a válság, az történt, hogy a nemzetközi vállalatok erre a munkaerő elbocsátásával gyorsan reagáltak.

A küldő és a fogadó **térségek különböző perspektivikus helyzete és a személyes bizonytalanság** eltérő módon hatott a különböző térségekben. Részből útnak indította azokat is, akik erre korábban nem is gondoltak, részben **rövid távú és idejű mozgások** váltak jellemzővé, megragadva az összes alkalmat a munkavégzésre, ugyanakkor a nyugati munkaerő-piaci kereslet csökkenésével megnőtt a visszatérők aránya. A krízis hatása döntően a munkaerő mozgásában érvényesült, amely egyfelől jelentősebbé tette a **képzetlen munkaerő kétirányú áramlását** – összefüggésben a szolgáltatások visszaesésével és a feldolgozóipari²⁰ átrendeződéssel –, másfelől a tartós pangás és az otthoni kereslet visszaesése, a reménytelen jövőkép, **útnak indította a magasabb képzettséggel rendelkezőket**. A küldő helyeken a helyi fogyasztás, illetve a kereslet visszaesése motiválta a taszító mozgást, a befogadók pedig védekezésként nehezebbé tették a bejutást. Ha nincs munka, nincs munkavállalási célú mozgás sem, lassult a tőkeáramlás, és a tartós folyamat miatt a beruházások korábban soha nem tapasztalt szintre estek vissza. Az emberek nem csupán rövid távon lettek kiszolgáltatottabbak, hanem hosszú távon sem fektetnek a képességek fejlesztésébe, még akkor sem, ha felismerik ennek jelentőségét – mivel a megtérülés sok időt és kockázatot jelent.

Összességében a munkaerőpiac keresleti és kínálati mérlege romló összképet mutat abban a tekintetben, hogy egyre kevésbé a végzettség-

²⁰ Egyes migráció által érintett ágazatokat a válság különösen súlyosan érinti, ilyen az építőipar, a mezőgazdaság és a szolgáltatás.

nek megfelelő tevékenység a jellemző. Ez pedig a humán erőforrás értékrendjének átalakulásához, annak elértéktelenedéséhez²¹ vezet. Egy esetleges gazdasági fellendülés esetén ennek a helyrehozása időben és ráfordításban is fontossá válik.

Az európai migrációnak egyharmadát jelentik azok a migránsok, akik az új tagállamokból érkeznek. A tapasztalatok szerint ők gyorsan képesek alkalmazkodni a lehetőségekhez, és képesek értékelni a mozgással elvárt nyereséget. Megkockáztatom, hogy ebben szerepe van európai kultúrájuknak, tehát a földrajzi távolsággal arányos közelebbi szocializációnak.

Magyarországra az elmúlt 20 év során érkezett 700 ezer magyar nemzetiségűből csupán 200 ezer telepedett itt le, a többiek más országot választottak.²² A jelen munkaerő-piaci problémáinak egyike az, hogy a munkavállalók nem a képzettségüknek megfelelően kerülnek alkalmazásra.²³ Ez az alulfoglalkoztatás, a humán erőforrás elfecsérlése, a migránsokra fokozottan jellemző. A befogadó helyeken a képzettekre kiadott kvóták gyorsan feltöltődnek. Az európai bővítési folyamat azzal is együtt járt, hogy a szabad áramlási térbe bekerült migránsokra a magasabb képzettség jellemző. Vitathatatlan, hogy a demográfiai folyamatokból következően a munkaképes korúak számának visszaesése eltérően hat az egyes ágazatokra. A magas végzettség iránt nő, az alacsony iránt visszaesett a kereslet, és ez önmagában is helyzetbe hozza a nyugat-európai térséget Kelet-Európával összefüggésben nézve (*OECD 2012. A.*).

A válsággal a különböző térségek gazdasága nem mindenhol azonos mértékben tudott megbirkózni. A vélemények eltérnek abban a tekintetben, hogy a gazdasági krízisre a régi és az új tagállamok miként tudtak reagálni. Az új tagállamokban részben a tartalékok hiánya, részben a rugalmatlan management mellett a „történelmi tűrőképesség” kerül említésre (*OECD 2012. B.*). Kétségtelen, hogy a munkáltatóknak ott sem könnyű reagálni a nehéz helyzetre, ahol kereslet jelentkezik, hiszen az új kínálatlaltal nem egyszerű feltölteni az üres helyeket – gyakorta a nyelvismeret hiánya miatt.

²¹ Egyfelől a technológiai, módszertani változásokat nem képesek követni, másfelől a társadalom veszt abból az értékrendi jellemzőjéből, hogy az oktatásba, az egészségi állapot megőrzésébe fektessen. Ha nem látható annak megtérülése, akkor a változások módosítása csak lassan valósulhat meg.

²² nol.hu 2012.09.18.

²³ A statisztikailag mért tevékenység/ISCO és végzettség/ISED egyezése jelenti az optimális állapotot.

Továbbá nem könnyű az esélyegyenlőség elvének megtartását figyelembe véve azonos munkát és fizetést adni, azaz az egyéni elégedettséget és a termelési hatékonyságot is elérni. Így a munkaerőpiacon a hangsúly fokozódó mértékben a kiválasztásra, a toborzásra helyeződött át. Itt a migrációs gyakorlatnak komoly szerepe van abban, hogy valós helyzeteket és elvárásokat közvetítsen a potenciálisan kilépést fontolgatók felé. A migránsok visszajelzései alapján korábban megfigyelhető volt az, hogy szépítették a helyzetet, ezzel pedig **hívogató üzenetet** közvetítettek az itthon maradók részére, akiket a befogadás helyén csalódások értek.

Napjainkban olyan empirikus megállapítások kerültek ki a kutatások eredményeként, hogy nehezebb dolguk van azoknak, akik most érkeznek, mint akik már ott élnek. Ismeretes az is, hogy a fejlett országok átlagában a külföldi munkavállalók munkanélkülisége 4 százalékkal nőtt, a helyieké ennél kisebb arányban, 2,5 százalékkal. Amennyiben az érkezők integrációja részleges, elhúzódó folyamat, akkor a várható kockázatok, konfliktusok megelőzése céljából erre a helyi támogatásokból kell ráfordítani.

A migráció **feminizációja** jellemző folyamat, amely összefügg azzal, hogy a nők iskolai végzettsége fokozatosan nő, a társadalomban elfoglalt helyük és a nyitottság eredője a magasabb részvétel a mobilitásban. Tehát több nő indul útnak, és a célterületeken a női foglalkoztatás lehetőségei kedvezőbbek, ami azt jelenti, hogy ők válnak biztos keresővé, ez pedig visszahat a korábbi családon belüli munkavállalásra. Valamint a munkavállalással együtt járó nyitottság magabiztosabb döntési helyzetet hoz, és ez eltér a korábbi férfi családtartói helyzetétől. Különösen ott tapasztalható ez, ahol az indulás és a célhely kulturális távolsága nagy, ami családi konfliktusok alapja lehet (Illés S. – Gellénné Lukács Éva – L. Rédei Mária – Michalkó G. – Hablicsek L., 2009).

A fiatalok korábban soha nem tapasztalt kedvezőtlen munkavállalási arányai a készségek, a nyelvismeret és a hálózati kapcsolatok hiányával magyarázható. Azzal, hogy a **fiatalok bekapcsolódása a munka világába kockázatos és bizonytalan, együtt jár számos életkornak megfelelő esemény eltolódása. Így későbbre tolódik a családalapítás, a szülőktől való elszakadás, érzékelhető a generációs együttműködés hiánya.** Ugyanakkor a kelet-európai országokat az öregedés folyamata jellemzi, ami nemcsak abban

mutatkozik meg, hogy a demográfiai csere lassul, hanem ezzel az innováció befogadása is kedvezőtlenül alakul. Ismeretes, hogy **a munkaerőpiacra lépők világot látottabbak, képzetebbek**, mint az onnan kilépők – ennek a minőségi cserének lenne szerepe a demográfiai deficit ellensúlyozásában. Mindezek mellett az öregedéssel összefüggő eltartási arány változása nyomást gyakorol az állami kiadásokra.

A fent említett **körülmények jó része** (mint pl. a munkanélküliség nagyobb aránya a bevándorlók körében, a fiatalok munkába állásának bizonytalansága, a nem a képzettségnek megfelelő munka stb.) **óvatosságra, megfontolásra intik az útra készülőket**, még akkor is, ha otthon reménytelen a helyzet. Összefüggésben azzal, hogy a magasabb szintű képzettség biztonságosabb és többféle választási lehetőséget kínál, a más országban történő tanulás tapasztalatokat és nyelvtudást jelent, ami által megnőtt a tanulmányi célú tartózkodások aránya. A bővítési folyamat egyik globális kihívása az, hogy a kelet-európai munkaerő-kínálat az ázsiai kínálattal²⁴ kerül összevetésre. Az adatokból látható, hogy ez utóbbi helyről folyamatosan áramló és képzett migráns tömeg érkezik a fejlett világ felé, ugyanakkor nagy kérdés, hogy mennyire állandósul ez a helyzet – veti fel a SOPEMI 2012 jelentése (*SOPEMI 2012*).

Európa korábban attraktív, ún. peremországi a válság kezdetén 25 százalékos migrációs visszaesésről számoltak be. A csökkenő tendencia átmeneti, mert 2060-ra az Amerikai Egyesült Államokhoz hasonlóan Európa is azzal számol, hogy a lakosság harmada migráns lesz. A bevándorlás a stabilitás kulcskérdése lesz. Ebből érthető az is, hogy **a migrációs management keresi az ún. low risk, alacsony kockázattal járó megoldásokat**. A tapasztalatok szerint a keresletvezérelt út egyik fokozott körültekintést jelentő hatása az ingatlanpiacban keresendő (*IOM 2009. M. Kupiszewski*). A jelentés arra nem tér ki, hogy **a belső mobilitás támogatása hatással van-e az európai gazdasági térhez közeli, határmenti mozgásra**. Azzal értek egyet, hogy ez kis kockázatot jelent.

A fent említett, változó globális folyamatok egyik vonatkozása kutatási témánkhoz kapcsolódóan a következő. A 2000 és 2010 közötti évtizedben összesen 277 400 fő kért menedéket az OECD-országok valamelyikében –

²⁴ A világszerte más országban tanulók negyede Kínából és Indiából származik.

írja az OECD-SOPEMI 2012. évi jelentése, amely egy évtizedes áttekintést közöl arról, hogy az OECD-országokban milyen asylum/menedékes folyamatok zajlottak. Az élen áll Szerbia, ami 18,3 százalékát jelenti ennek a monitoringkörnek, 2011-ben közel 30 ezer fővel! A megelőző évben a 6. helyen volt, 19 ezer fővel; ez az összes OECD-be érkező menedékkérőnek csupán 5,2 százaléka. **A menedékkérők száma Szerbiából tehát ugrás-szerűen megnőtt.** Feltételezhető, hogy ebben a korábban nagy arányban hazautalt pénzek is közrejátszottak.

Végezetül összegezhetjük, hogy a pénzügyi és gazdasági **krízis visszafogta a migrációt**, ugyanakkor a **szabad áramlási tér bővülése** és a hátr elválasztó szerepének enyhülése, valamint Szerbia csatlakozási törekvése együtt járt a mobilitás fokozódásával a vizsgált térségben. A keleti régióban számos olyan hatás volt érzékelhető, ami mérsékelte a kiáramlást, összességében mégis a taszítás maradt fenn. Ennek okai a következők:

- **új hatóerők** jelentek meg, mint az **oktatás globalizációja**;
- a képzett munkaerő iránti kereslet növekedése, ami fenntartja a migrációt;
- **változott a jelenkori migránsok összetétele**, nyelvet tudó, új infokommunikációs készségekkel rendelkező emberek kerültek a mobilitásra jellemző életkorba, akik esetleg nem első alkalommal jártak külföldön;
- új formák válnak jellemzővé, és bővülnek azok az aspektusok, melyeket értékelni javasolható, tendenciává vált, hogy a **rövid időre szóló tartózkodások** kerültek előtérbe, szemben a korábbi végleges vagy hosszabb távú szándékkal;
- mind a nemzetközi gyakorlat, mind Szerbia e vonatkozásban tett ajánlásai azt tükrözik, hogy egyfajta **haszonelvű megközelítés kap teret** – kulturális, társadalmi, gazdasági, politikai és biztonsági értelemben. A korábbi évtizedekben, ebben a térségben, a sorrend éppen fordított volt: kifejezetten a biztonság kérdése határozta meg a stratégiai lépéseket.

2. BEVEZETŐ GONDOLATOK

A Magyarországra harmadik országból érkező migránsok második legnagyobb csoportját a szerbek alkotják (Gábrity-Molnár I., 2001; Kincses Á., 2009; Kincses Á., 2012; Kincses Á. – Takács Z. 2010; Takács Z. – Kincses Á., 2012).

Korábbi integrációs projektünk, „Az ukrán állampolgárok Magyarországon” számos tanulsággal szolgált jelen felvételünkhöz is. Törekedtünk arra, hogy olyan kérdéseket vizsgáljunk, melyek lehetővé teszik az összehasonlítást, melyek az azonosságok és melyek az eltérő elemek. A lehetséges párhuzamok ellenére az is kitűnt, hogy míg **az ukrán állampolgársággal rendelkezőknek egy nem várt lehetőség lett a Magyarországra és ezzel szabad áramlási térbe kerülés – történetesen a kettős állampolgárság révén –**, addig a szerbek a mobilitás terén nyitottabbak, nagyszámú kapcsolattal, történelmi hagyományokkal rendelkeznek (Kincses Á. – Illés S. – Karácsonyi D. – L. Rédei M., 2011). **A szerbek számára az élet nyilvánvaló része a migráció, e tekintetben generációs tapasztalataik vannak** – például az 1973-as, az olajválság következtében történt visszatérések –, a szerb diaszpóra pedig kiterjedt a világban. A diaszpórapcsolatok működnek, így volt tapasztalattuk abban is, hogy miként lehet a migráció hozadékát felhasználni.

1690-ben 40–60 000 szerb települt át Magyarországra a mai Koszovóból és más szerb területekről, amelyek még mindig a Török Birodalom ellenőrzése alatt álltak. Így számukra nem csak a kivándorlás jelentett tapasztalatot, de folyamatosan együtt éltek más kultúrájú, vallású emberekkel is. Magyarországra sem csak mint szomszédos országra gondoltak, hanem történelmi szálakon, vegyes házasságokon keresztül, mint itt élő kisebbség fogalmazódtak meg a válaszok. (IOM 2008)

Napjainkban a szerb (szerbiai szerb) diaszpóra²⁵ Magyarországon 10 ezer fős, ami a 4,2 milliós szerb diaszpórának csupán 0,2 százalékát teszi ki. A jellemző letelepedési helyek: Olaszország, Németország, Svájc. Ez részben a földrajzi közelséggel, részben a korábbi német nyelvterületi kapcsolatokkal hozható összefüggésbe.

Az **illegális migráció operatív útvonala** e két országon, Bulgáriát és Romániát érintve halad keresztül. Jelentések erősítik meg, hogy az Ázsiából érkező migránsok tömegesen várakoznak arra a lehetőségre, hogy illegálisan átjussanak Magyarországra és ezzel a szabad áramlási térbe. Számukra éppen a biztonság oldaláról fontos a két ország közös kapcsolattartása és monitoringja (*IOM, 2008*).

2003-ból ismerünk adatokat arról, hogy milyen magas volt a szerb tartózkodási engedélyek aránya, a kérelmek visszautasítási aránya Magyarország felé. Az adatok szerint az összes kérelem 12,6 százaléka került visszautasításra.²⁶ Magyarország 2003-ban írta alá Szerbiával a visszafogadási szerződést, amely fontos volt az EU-tagságunk és a schengeni szerződés szempontjából.

Azok az országok, amelyek **korábban tömeges kibocsátók voltak, napjainkban a visszatérés célterületei**. Szerbiában az IOM (International Organization for Migration) támogatásával megvalósuló önkéntes visszatérések száma nőtt. Az elmúlt pár év során mintegy 40-150 ezer visszatérő újrailleszkedését kellett megoldani. Tanulságos megnézni, hogy kik voltak azok, akik ezt a támogatási igényt fel is használták. Mondhatjuk úgy, a kitanúgók, a szerencsepróbálók, és azok, akik sem tapasztalattal, sem anyagiakkal nem rendelkeztek a kimenetelkor. Ugyanakkor a visszatérés során is IOM-támogatást fogadtak el. **Kik tértek vissza?**

- A visszatérők 85 százaléka egyedülálló személy, 8 osztály alatti iskolai végzettséggel.
- Csak anyanyelvét beszéli. Élete felében még nem dolgozott! 35 százalék alkalmi munkás volt, ők tehát szerencsét próbáltak. A kétkezi munkások főként a mezőgazdaságban dolgoztak.

²⁵ http://en.wikipedia.org/wiki/Serbian_diaspora

²⁶ Centre for Information, Discussion and Exchange on the Crossing of Frontiers and Immigration (CIREFI)

- Csak negyedük intézte maga a kiutazását, a többiek az embercsempészek segítségét vették igénybe.
- 90 százalékuk életében most volt először külföldön.
- A visszatérők fele Olaszországba ment, minden ötödik Svájcba, a többiek Nagy-Britanniába és más EU-országba, ahol voltak már barátaik, rokonaik.

Mindezek alapján nem tűnik alaptalannak a Világbank azon félelme és megállapítása, hogy a **hazautalt pénzek** alkalmasak arra, hogy újabb migrációt finanszírozzanak (*Rédei, 2007*). A Világbank 2004-ben Szerbiát a hazautalt pénzek mennyiségi rangsorában a világ első 11 országa közé sorolta. Egyben a legmagasabb értéket mutatta a délkelet-európai országok között, a teljes összeg a GDP 22 százalékát jelentette, ami 2,1 milliárd USD-nek felel meg. 2007-re tovább nőtt ez az arány.

Az OECD-anyagok többször tesznek említést arról, hogy a migrációs hálózatok, maga a nyelv számottevő mértékben járulhatna hozzá a kapcsolatok állandósulásához, valamint a kereskedelem bővüléséhez. Szerbiában ennek egy sajátos formája tapasztalható: **miként használható a kint élők érdeklődése, tőkéje az otthoni gazdaság felemelkedésében.**

Szerbia elfogadta és hatékonyan működtette az ún. **Diaspora Action Plan 2005**²⁷-öt. Az elsődleges törekvés az volt, hogy Szerbia feltérképezze²⁸ a kapcsolatot kereső szerb közösségeket, jellemzőiket, elhelyezkedésüket, és **kontaktust létesítsen** velük. A szerb kormány ismertesse azokat a lehetőségeket, fejlesztési irányokat, amelyeket támogat, egyben együttműködést is keresett. Másodsor ezzel azt kívánta elérni, hogy a közösségek parlamenti felhatalmazást, eszközt és támogatást kapjanak a kapcsolatok ápolásához, így módon **a hazai gazdaság számára hozzáadott értéket is termeljenek**²⁹. Bármilyen szervezet által visszatérésre történő támogatást az EU úgy tekinti, mint a lehetséges tagság előkészítését. Mindez egybeesik a hálózatosodást elősegítő nemzetközi törekvéssel, illetve időben egybeesett azzal, hogy a háború utáni ún. újjáépítési pénzügyi források elérhetővé váltak. Mindennek

²⁷ http://www.mzd.sr.gov.yu/_eng/docs/action_plan_mfd.doc

²⁸ Retour program címen más országokban is ismert gyakorlat.

²⁹ <http://serbia-times.com/serbia-a-eu/5713-serbias-migration-profile-important-for-continuation-of-eu-integration>

keretében egy kézikönyv is elkészült arról, hogy miként lehet bekapcsolni a helyi gazdaságba a kint élőket és a hazatérőket. Ez nemcsak a nemzetgazdaság szempontjából fontos lépés, hanem – ahogy az anyag hangsúlyozza – azért is, mert hozzájárulást jelent azon folyamathoz, melynek során Szerbia részese lehet az EU bővítésének.

Szerbiai állampolgárok vízum nélküli utazása³⁰

A szerb állampolgárok az elmúlt három év során új utazási lehetőségekhez jutottak (*Kincses – Takács, 2010*). Az Európai Unió döntése értelmében 2009. december 19-étől Szerbia állampolgárai vízum nélkül utazhatnak az Európai Unió (EU) 25 tagállamába, valamint három olyan országba, amely nem tagja ugyan az EU-nak, de részei a schengeni térségnek. Azon szerb állampolgárságú személyek, akik rendelkeznek érvényes **biometrikus útlevelel**, szabadon utazhatnak ezen országokba rövidebb időszakokra (látogatásokra), mely hat hónapos periódus alatt összesen 90 nap időtartamot jelent, függetlenül attól, hogy üzleti, tanulmányi vagy turisztikai célú utazásról van szó.

A szerb parlament döntése értelmében 2011. december 31-ével a régi (kék), **nem biometrikus** szerb útlevelek érvényessége végérvényesen lejár, így azokba semmilyen schengeni vagy magyar tartózkodási vízum nem adható.

Az új szabályok szerint a biometrikus szerb útlevelel rendelkező személyek a schengeni térség országaiban (Nagy-Britannia és Írország kivételével minden EU-tagállam, valamint a következő schengeni egyezményt aláírt országok: Svájc, Norvégia és Izland) **a belépéstől számított 6 hónapos (180 napos) perióduson belül maximum 90 napot tartózkodhatnak. Ez a periódus a térségbe történő első belépéstől számítódik** – tehát esemény alapú – az említett 180 napos kereten belül.

Az új szabályok – hasonlóan a korábbiakhoz – **csak a rövid időtartamú beutazásra és tartózkodásra érvényesek**, nem jogosítják fel Szerbia állampolgárait az említett országokban sem 90 napon túli tartózkodásra, sem munkavállalásra.

³⁰ http://www.mfa.gov.hu/NR/rdonlyres/B228E812-DDFD-4D20-B9D2-22A394B3826A/0/szerbiai_ap_ok_vizummentes_utazasa_tajek_I_20111215.pdf

Számos olyan jogszabály született, amely könnyítette a szerbek számára a határ menti, majd az egész országra kiterjedő kapcsolatok bővítését. Így a határ menti térségek, amelyek korábban éppen az államjogi hatásuk miatt voltak korlátozottak, ma már **aktív kontaktzónákká** váltak. Mindez nem csak a vállalkozások virágzására, de az ingatlanpiacra és az oktatásra, az egészségügyi szolgáltatások igénybevételére, a vásárlásokra is kihatott. (Szónoky, 2001)

Külföldiek cégalapítása Magyarországon³¹

Az elmúlt évtizedekben számos vállalkozás kihasználta a két ország közötti előnyös lehetőségeket, és a vállalkozások fellendítették a helyi gazdaságot. Ez különösképpen azért volt fontos, mert a korábbi évtizedekben a fejlesztések tekintetében elhanyagolt határ menti térségeket a határ elválasztotta, lezárta, amely térségek ennek következtében többnyire halmozottan hátrányos helyzetűekké váltak. A piacgazdaság és az EU törekvései azon az elven alapultak, hogy a két gazdasági tér fogyasztást és kultúrát illető előnyeit kihasználják, a határon átnyúló együttműködési támogatások pedig sokat lendítettek abban a tekintetben, hogy éppen ezek a terek váltak aktív kontaktzónákká.

Engedélyezett gazdálkodók (AEO)³²

Ehhez kapcsolódott az az új forma, amely az ún. engedélyezett gazdálkodók fogalmát hozta létre. Ez 2012. június 10-től vált érvényes jogszabályi és került alkalmazásra. Az engedélyezett gazdálkodók, azaz Authorised Economic Operator (AEO) fogalom alatt speciális státusszal rendelkező gazdasági szereplőket értünk. Ez egy olyan sajátos státusz, mely alapján a vámhatóság az engedélyezett gazdálkodót megbízható partnerének tartja, ezért a vámügyeinek intézése, illetve vámkezelései során számos kedvezményt kap a vámhatóságtól. A kedvezmények szabályoknak megfelelő igénybevétele az ellenőrzéssel is együtt járt.

³¹ http://www.szerbvallalkozas.hu/vallfejl_kulfoldi.php

³² http://www.apoh.hu/magyar_oldalak/nav/vam/vaminformaciok/aeo/engedelyezett_gazdalkodo_aeo.html

Tíz év alatt több mint 120 ezerrel csökkent a Nyugaton dolgozó szerbiaiak száma

MTI, 2012. február 12.

Nemcsak Szerbia összlakossága csökkent az elmúlt tíz év alatt, hanem a külföldön dolgozó szerb állampolgárok száma is.

A tavaly október első felében elvégzett népszámlálás részeredményei szerint jelenleg körülbelül 294 ezer szerb állampolgár dolgozik valamely nyugati országban, szemben azzal a közel 420 ezerrel, ahányan még 2002-ben szerepeltek a külföldi munkavállalók listáján. A külföldön élő szerbiai munkavállalókhöz a diplomáciai és konzuli képviseleteken és a külföldön működő egyesületeken keresztül juttatták el a lakosság összeírásakor a kérdőíveket, amelyeket azután kitöltve visszaküldtek Szerbiába. A külföldi munkavállalók korosztályára és képzettségére vonatkozó adatok feldolgozása még folyamatban van, annak eredményeit később teszik közzé.

Az elmúlt évtizedekben a szerbiai vendégmunkások célországai között elsősorban Németország, Ausztria, Svájc és Franciaország szerepelt.

A tavaly októberi összeírás szerint Szerbia lakossága az azt megelőző, 2002-es összeíráshoz viszonyítva 377 ezerrel csökkent, és Szerbiának jelenleg körülbelül 7,12 millió lakosa van.

3. MÉLYINTERJÚS ELEMZÉS

Azokat a Magyarországon élő magyar állampolgárokat kérdeztük meg, akiknek volt szerb ismeretségük – munkavállaló, hallgató vagy rokon, illetve barát –, és a velük való kapcsolat alapján alkottak véleményt. Itt – hasonlóan az ukrán projekt tapasztalataihoz – arra nem lehetett számítani, hogy további ismerősök adatait adják meg, ezzel további válaszadókhöz segítve az elemzést. Tartózkodtak attól, hogy az ismerősi láncolat megismerésre kerüljön.

Az interjúalanyok társadalmi – **térbeli megoszlása** mutatja, hogy a megkérdezett 100 fő térben kiterjedten nyújt információt a feltett kérdésekre. Az empirikus felvétel főbb jellemzői:

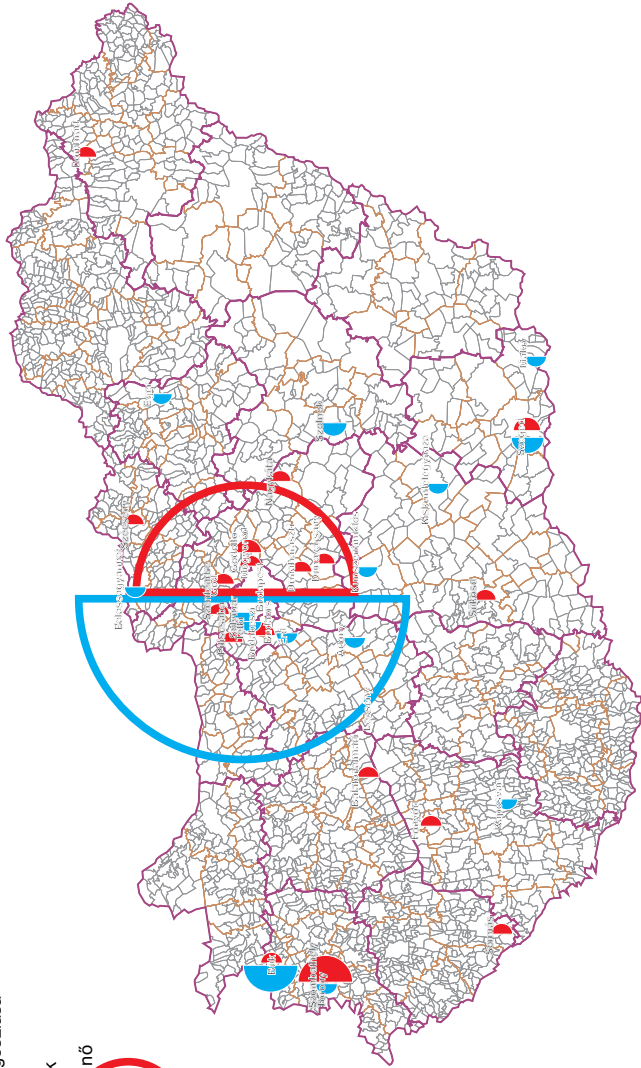
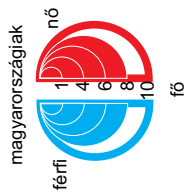
A 100 darab helyszíni kérdőívvel vezetett beszélgetés fele Budapesten történt. Ezen túl törekedtünk a **déli határmentre nagyobb reprezentativitására**, összefüggésben azzal, hogy a tényadatok elemzése egyértelműen mutatja: a migránsok a határ menti térséget tartózkodás, letelepedés céljából nagyobb arányban vették igénybe. A Magyarországra érkező külföldiek nagy hányadban a fővárost és környékét választják, és azt a határmentét, ahonnan érkeztek. Ezek a folyamatok megfelelnek a nemzetközi szabályszerűségeknek is (*Kincses, 2011*).

Az életkorra jellemző, hogy nagyobb arányban voltak fiatalok, a nemek arányát tekintve pedig több nő, mint férfi szerepelt a mintánkban. Esetünkben:

- A megkérdezettek fele 24 év alatti volt, a 60 év felettié aránya 6 százalék.
- Kisebb mértékű női többlet volt a jellemző, ami valószínűleg a válaszadás hajlandóságával hozható összefüggésbe.
- A válaszadók 57 százaléka párkapcsolatban él, ami közös döntési feltételek figyelembevételét jelenti.
- A megkérdezettek egyharmada válaszolta azt, hogy ismer szerb egyetemi, főiskolai hallgatót.

A megkérdezett magyarok **többsége arról számolt be, hogy az általuk ismert szerbek beilleszkedése a magyar társadalomba többnyire könnyen** ment, közel fele azt válaszolta, hogy teljes mértékben és gyorsan valósult meg.

A megkérdezettek nem
és létszám szerinti megoszlása

Szerkesztette:
Karácsonyi Dávid

Alaptérkép:
MTA CSFK
Földrajztudományi Intézet

17. ÁBRA: A megkérdezett magyar lakosok nem és lakóhely szerint
(Szerkesztette: Karácsonyi Dávid, alaptérkép: MTA CSFK Földrajztudományi Intézet)

A befogadó társadalomra vonatkozó kérdőívünk összeállítása során törekedtünk arra, hogy a kapcsolati hálókról is adatokat szerezzünk. Arra a kérdéseinkre, hogy *Önnek vannak-e Magyarországon élő szerbiai barátai? Ha igen, akkor honnan ismeri őket?* – nagy gyakorisággal válaszoltak a következő sorrendben: baráti körből, családból, lakóhely, távolabbi ismerős, és egyéb kapcsolatból. Azok a megkérdezettek, akiknek voltak szerbiai barátaik, **kapcsolatuk formáját** többségében szabadidős tevékenységhez kötötték, aminek 1-2 havi gyakorisága volt a jellemző. A többi szakmai kapcsolat volt.

A kérdés időszakában került sor a **kettős állampolgárság** bevezetésére, így értelemszerűen az erre vonatkozó kérdéseket is érintettük. A megkérdezett magyarországiak körében a válaszok **többsége támogató és befogadó volt**, de ezt igen eltérően fogalmazták meg. A háttérben az a bizonytalansági tényező is meghúzódhat, hogy vajon tesznek-e különbséget a határon túl élők csoportjai között. Ugyanazt válaszolják-e a szomszédos területeken élőkre, mint a távolabbiakra? És a szomszédos országban élők homogén megítélés alá esnek-e?

A nyitottság alapja a következő szempontok szerint volt besorolható: nemzeti, érzelmi vagy történelmi alapú, elismerő és szabadelvű, racionális és kozmopolita, nem szélsőséges, de nem is befogadó.

A kettős állampolgárságra **támogató jellegű válaszokat adók** a következő említéseket tették:

- *A határon túli magyarok is a magyar nemzethez tartoznak.*
- *A határon túli magyarok is magyarok. Ez a lépés szimbolikusan kifejezi az ország egységét.*
- *Ha ezt ők is szeretnék, mindenben támogatni kell a törekvést.*
- *A határon túli magyarság helyzetén segíthet, erősítheti az identitástudatukat, az asszimilációt csökkentheti.*
- *A magyar nemzet egységének megteremtése érdekében már korábban be kellett volna vezetni.*
- *A magyarság összetartozása miatt fontos támogatni.*
- *A szabadság miatt.*
- *Az ott élő magyarok miatt.*

- *Identitáserősítő a határon túli magyarok számára.*
- *Jót tesz a nemzetnek és Magyarországnak is. Közel áll hozzám ez a kérdés.*
- *Kulturálisan színesíti és gazdagítja azon országok társadalmát, ahol létezik ez az intézmény.*
- *Biztosítani kell a határon túli magyaroknak a lehetőségeket.*
- *Bővülnek az egyén lehetőségei.*
- *Egész történelmünkben együtt voltunk.*
- *Egy nemzethez tartozunk, mindenkinek jó, ha nincsenek különbségek.*
- *Egyesíti a határok által szétválasztott magyarságot.*
- *Erősíti az összetartozás érzését, az Anyaország határain túlra szakadtak sérelmei csökkennek.*
- *Ha magyar az identitásuk, kapjanak állampolgárságot. Régi adóssága volt ez a magyar kormánynak.*
- *Nemzetösszetartó erő miatt.*
- *Segíti a nemzeti összetartozást.*
- *Szabad mozgást tesz lehetővé.*
- *Lehetőséget nyit, régi vágyakat éleszt fel, mert határon túl rekedt társainknak is joguk van magyarságuk megéléséhez.*
- *Mert ők ugyanúgy magyarok, annak ellenére, hogy a határon túl élnek.*
- *Mert természetes dolognak tartom.*
- *Olyan, mintha nagyobb ország lettünk volna.*

A kettős állampolgárságot **jónak tartó jellegű válaszokat adók** a következő említéseket tették:

- *A befogadó államnak előny, a polgároknak inkább az érzelmek miatt fontos.*
- *A határon túl élő magyarok is ugyanolyan magyarok.*
- *Joguk van az állampolgársághoz.*
- *Mind identitás, mind gazdasági indokok miatt.*
- *A határon túli magyarok is teljes joggal élhessék meg a magyarságukat, ehhez pedig az állampolgárság is jár.*
- *Alapvetően szimbolikus jelentése van, de más nyugati országokban is elterjedt módszer.*
- *Kifejezi, hogy egy nemzethez tartozunk.*

- *Az identitástudat megőrzését segíti.*
- *Szabad mozgás valósulhat meg, aminek számos előnyét lehet kihasználni.*
- *Szabadon lehet utazni, papíron is idetartozni, ez érzelmi kérdés.*
- *Több jog, több szabadság. Szokatlan lépés.*
- *Együtt jobb. Fontos gesztus a határon túli magyarok felé.*
- *Jó, mert szabadon mozognak, veszélyes, mert ügyeskedők is jönnek.*
- *Képesek lehetünk ennek lehetőségét kihasználni.*
- *Kettős kötődés kifejezése. Kinyílik Magyarország.*
- *Könnyebb az utazás, tanulás, munkavégzés.*
- *Könnyebb integráció, lehet utazni.*
- *Nagyobb gazdasági lehetőségek, de ők akartak ide jönni, és mi nem akarunk odamenni.*
- *Nagyobb lett Magyarország.*
- *Nemzeti összetartás erősítése a Kárpát-medencében.*
- *Ők is jöhetnek, nemcsak mi mehetünk.*

A kettős állampolgárságot **veszélyesnek tartó válaszokat adók** a következő említéseket tették:

- *A szavazati jog és a választójog miatt.*
- *Erősödhet a magyarellenesség.*
- *Ha valakinek magyar az identitása, akkor itthon lehet Magyarországon, de ha csak a boldoguláshoz kell, akkor káros.*
- *Konfliktusokat okozhat. Lásd a szlovák példát.*
- *Mert politikai célokat szolgálhat.*
- *Mindenki ott szavazzon, ahol él, azt ismeri, ott tudják képviselni.*
- *Nemcsak jó szándék, az élet könnyebbé válása vezethet valakit.*
- *Tisztázni szükséges, melyik ország jogai mikor érvényesek.*
- *Amennyiben nem élnek itt, veszélyes. Lásd adózás, gazdasági aspektus.*
- *Túl sokan költöznek Magyarországra, és fennáll a veszély, hogy nem tudnak beilleszkedni, ami konfliktusokat okozhat.*
- *Választási lehetőség nyílik a rosszabb helyzetű ország elhagyására.*
- *Voltak már ilyen próbálkozások régebben is, azok sem vezettek jóra.*

A kettős állampolgárságot **ellenző jellegű válaszokat adók** a következő említéseket tették:

- *A határon túli magyarok a mérleg nyelvét alkotják.*
- *Helytelen az, hogy valaki a Vajdaságban él, és Magyarországon szavaz.*
- *Ez szoros eredmény esetén kiéleződhet.*
- *Ezzel több olyan jogot is gyakorolhatnak, amit én csak a Magyarországon élőknek adnék meg.*
- *Felesleges, valaki vagy legyen magyar, vagy legyen szerb.*
- *Fölösleges plusz papírmunka.*
- *Aki magyarnak érzi magát, e nélkül is lehet az.*
- *Nem jó, ha a dolgainkba beleszólhatnak, akik nem is itt élnek.*
- *Kötelezettségek is kellenének a jogok mellé.*
- *Mert választási joggal jár.*

Melyik félnek fontosabb a kettős állampolgárság intézménye? Szerbiának vagy Magyarországnak? – tettük fel a következő kérdést.

A többség mindkét fél érdekének tartja a kettős állampolgárság megvalósulását.

Kiemelve azokat a válaszolókat, **akik többnyire Magyarország érdeké-
ként gondolják**, említették: *Mert politikai célokat szolgálhat. Nemzetépítés.
Nemzetnövelő tényező.*

Akik többnyire Vajdaság érdekének tartják, a következőket említették: *A magyarságuk megőrzése miatt. Biztonság, identitás, menekülési lehetőség. Érzelmi okok, hazánk az EU tagja. EU-állampolgárság. Ezzel csak a helyzetük lenne jobb, egy magyar helyzete talán stagnálna, vagy rosszabb lenne. Sőt, felháborít engem, hogy a felsőoktatási rendszerben pozitív diszkriminációban részesülnek. Identitásnövelő. Jobbnak tartom a magyar életkörülményeket. Jogaik könnyebb gyakorlása végett. Könnyebb Magyarországra utazás, tanulás, munkavállalás. Lehetőség, dobbantó, lehetőségek, hozzáférés a kulturális és szociális javakhoz azzal, hogy kettős állampolgárokká válnak. Mert Vajdaságban több magyar él, mint Magyarországon szerb. Nemzeti identitás megőrzése, nemzeti hovatartozások miatt lehet fontos, véleményem szerint maximum jelképes módon. Nem gondolom, hogy egyéb szolgáltatások igénylése miatt. Őket segíti a munkavállalásban, tehát nekik mindenképpen előny.*

Ha az empirikusan gyűjtött adatok, mint estünkben is, nem érik el a szignifikanciaszintet, javasolható a kontrollkérdések feltevése. Ilyen kontrollkérdés volt például, hogy **milyen ismeretekkel rendelkeznek a tény-adatokról**, a statisztikailag gyűjtött és közölt adatokról a válaszadók. A kérdések között voltak olyanok, amelyek nem csak a lehetséges válaszok miatt voltak érdekesek számunkra, de közvetetten utaltak arra is, hogy a válaszadók mennyire ismerik a magyarországi helyzetet.

Arra a kérdésre, hogy *Ön szerint összesen hányan igényeltek 2011-ben magyar (kettős) állampolgárságot az új állampolgársági törvény alapján?* – a következő megoszlást kaptuk (10. táblázat).

Válasz	%
0–10 000	15,4
10 001–25 000	4,4
25 001–50 000	3,3
50 001–100 000	17,6
100 001–700 000	59,3
Összesen	100,0

10. TÁBLÁZAT: Ön szerint összesen hányan igényeltek 2011-ben magyar (kettős) állampolgárságot az új állampolgársági törvény alapján? –kérdésre adott válaszok megoszlása

Az adatok megerősítik, hogy a magyarországi magyar lakosságnak elfogadható ismereteik vannak. Az összes igénylésből kiemeltük a vajdasági magyarokra vonatkozó arányok kérdését, ami az alábbiak szerint alakult, ami szintén megbízható ismeretnek számít (11. táblázat).

Válasz	%
0–50 000	88,5
50 001–100 000	5,7
100 001–200 000	3,4
200 001–2 000 000	2,3
Összesen	100,0

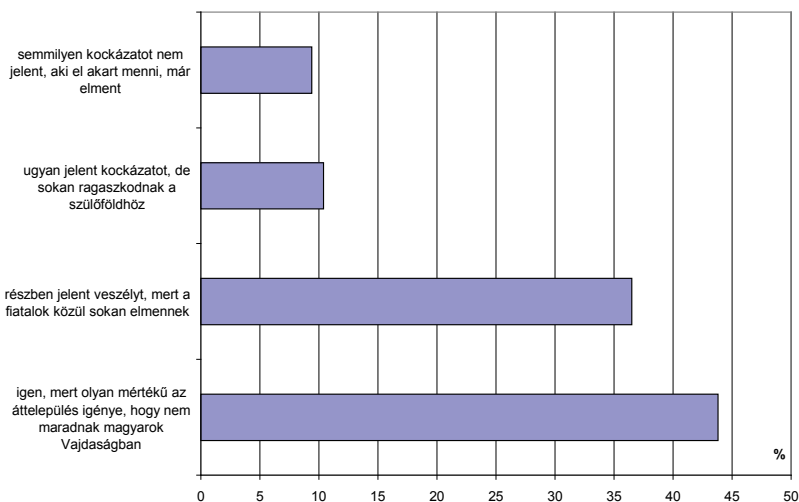
11. TÁBLÁZAT: Ön szerint összesen hányan fogják a vajdasági magyarok közül igényelni a magyar (kettős) állampolgárságot az új állampolgársági törvény alapján? – kérdésre adott válaszok megoszlása

A kettős állampolgárság bevezetésével a magyarországi magyaroknak az a véleménye, hogy két kritikus hatása várható. Az egyik a **választói joggal** függ össze, a másik a **szociális intézmények igénybevételével**.

Ön szerint összesen hány külföldi állampolgár költözik Magyarországra a kettős állampolgársági törvény következtében?

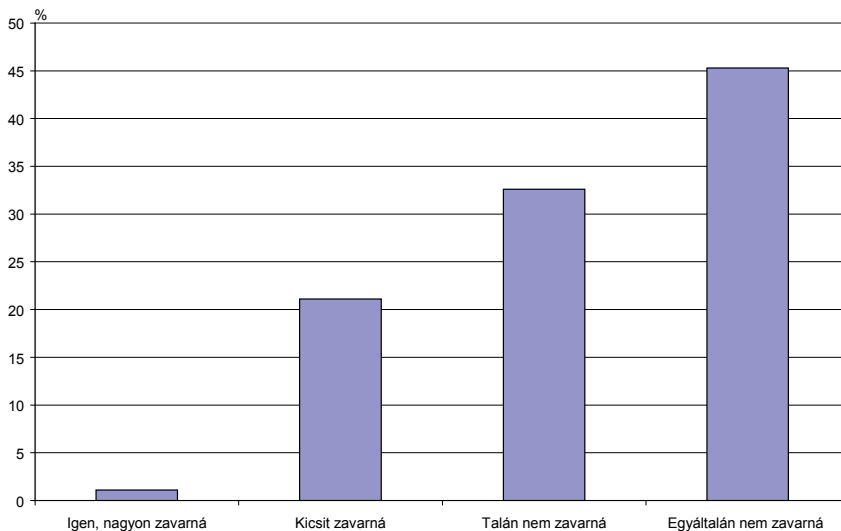
A válaszolók fele a várható számot 25 és 100 ezer közé tette, ebből a szerbek aránya jellemzően 6–10 százalék. A magyarországi magyar megkérdezettek 60 százaléka azt gondolja, hogy a bevezetésre kerülő kettős állampolgárság megszerzését követően könnyebb magyar útlevéllel Nyugat-Európába vándorolni. Minden hatodik válaszoló nem tulajdonított ennek jelentőséget. Az egyidejű kötődés a kérdezettek felét nem zavarná, **33 százalékát talán nem, 10 százaléka érez preferáló megkülönböztetést, és 20 százaléka diszkriminációt.**

A következő kérdésre adott válaszok megoszlása szerint a befogadó társadalom attól tart leginkább, hogy Magyarország **elszívó hatást gyakorol a szomszédos országok lakosságára**. Ugyanakkor az is jellemző – és talán ezért nem tulajdonítanak az átköltözésnek olyan jelentőséget –, hogy mindent átmeneti helyzetnek vagy cirkulációnak tekintik (18. ábra).

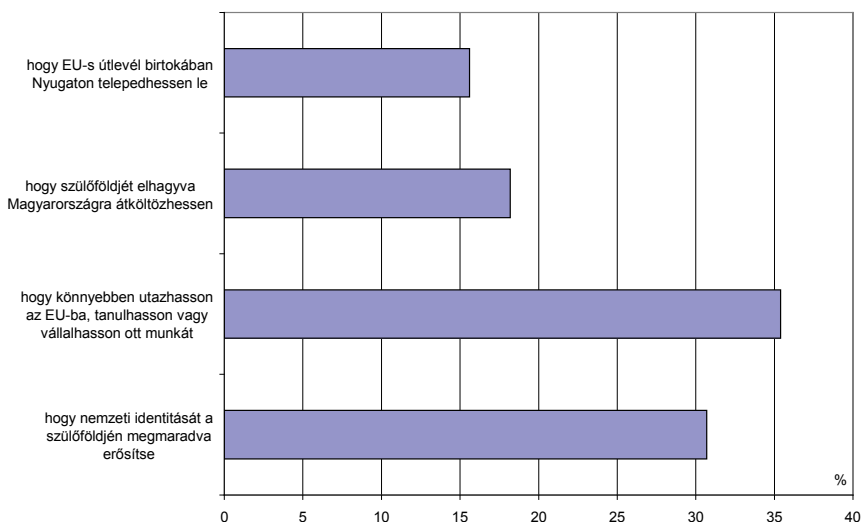

18. ÁBRA: Ön szerint veszélyt jelenthetnek-e a vajdasági magyarság létrejöttére a kettős állampolgárság miatti áttelepülések?

Mint a következő kérdésre adott válaszokból következtethető, a **kettős élet** nem okoz gondot. A következő grafikonok azt mutatják, hogy Magyarország mint **célország** és mint **tranzitország** is megjelenik (19-20. ábrák).

19. ÁBRA: Ön szerint a Vajdaságból Magyarországra vándorlókat zavarná-e, ha szülőföldjükhöz és Magyarországhoz egyidejűleg kötődnének?

20. ÁBRA: Ön szerint, ha felveszi valaki a kettős állampolgárságot, akkor azt miért veszi fel egy vajdasági magyar?

A hazai lakosság véleménye alapján a környezet alapvetően meghatározó, abban, hogy hogyan tudnak alkalmazkodni az új helyzethez. Melyek azok a megnyilvánulások, amelyek ezt nem segítik elő? A megkérdezett hazai lakosság körében az együttérzés és a megkülönböztetés formái közül a következő említéseket soroljuk fel:

- *alulképzettek, pusztán csak kihasználják a kettős állampolgárság előnyeit,*
- *az előítéletet, ami a korábbi tapasztalatokon alapul,*
- *Az emberek részéről jövő megkülönböztetés,*
- *eltérő bérek,*
- *napi és helyi bizalmatlanság,*
- *diszkrimináció a bérezésben és a munkavállalásban,*
- *egyes esetekben előnyt élveznek,*
- *hiába magyar nemzetiségű az egyén, ha szerbként gondolnak rá,*
- *kevesebb bért kapnak,*
- *külföldieknek tekintik őket, hiába beszélnek magyarul,*
- *nehéz a beilleszkedés, de jobb az életkörülmények,*
- *nehezebben kapnak munkát,*
- *nem kezelik őket egyenrangú félként, esetleges nyelvi problémák,*
- *stabil embereknek tartják őket,*
- *szegényebb körülmények közül, más kulturális háttérrel rendelkeznek,*
- *támogatás, együttérzés.*

A magyarországi magyarok 60 százaléka szerint a szerb munkavállalók Magyarországon ugyanennyit vagy éppen többet keresnek, mint a hazai munkavállalók. Arról nincs információnk, hogy a többletkereset mennyiben függ össze az azonos vagy éppen eltérő tevékenységgel.

Érdekes, hogy a magyarországi megkérdezettek hogyan ítélik meg a bevándorlók fő motivációját:

- *a jobb életkörülmények és a kevésbé jelentős diszkrimináció miatt,*
- *a lakókörnyezetet maguknak teremtik, a szociális és gazdasági helyzet pedig kicsit jobb Magyarországon, mint Szerbiában,*
- *álmaikban szebb, összetartóbb Magyarország, csalódniuk kell,*
- *biztonságosabb anyagi és testi-lelki szempontból Magyarországon élni,*
- *fejlettebb Magyarország, mint Szerbia,*

- *gondolom, szívesen dolgoznának otthon a Vajdaságban, ha adottak lennének a lehetőségek,*
- *Jobb az életszínvonal Magyarországon,*
- *jobbak a keresetek, mint Szerbiában,*
- *kicsik a keresetek, pótolni kell őket kereskedéssel,*
- *különböző tanfolyamok, melyek segíthetik a beilleszkedést,*
- *még mindig több lehetőségük lehet itt, mint otthon,*
- *mert a magyarországi bérek nagyobbak,*
- *mert talán egy fokkal jobban élnek, mint Szerbiában,*
- *mert több lehetőséget találnak Magyarországon, mint odahaza,*
- *munka miatt jönnek ide, nem kérnek segítyt,*
- *nem hallani a tiltakozásukat, nem tüntetnek, hogy éppen rossz nekik,*
- *nem találkoztam negatív diszkriminációval magyarságunk miatt,*
- *nem találta meg itt mindenki a számításait,*
- *sokkal jobbak az életkörülmények, mint Szerbiában,*
- *szabadabb élet, nincs nemzetiségi probléma,*
- *több lehetőségük van otthon és Európa többi részén is,*
- *van, aki megtalálja, amit szeretett volna, és van, aki nem.*

Ön szerint szükség van-e a Magyarországon munkát vállaló szerb állampolgárok munkaerő-piaci beilleszkedésének támogatására?

- *A hiány és a kényszer nagy úr, a kereslet és a kínálat helyi közelítésére lenne szükség.*
- *Mi, magyarok nem tudjuk elérni, akkor miért nekik könnyítsünk?*
- *Mivel a magyarországi kapcsolati tőkéjük adott esetben jóval kisebb lehet, mint az itt élőké, ezért segítséget nyújthatnak nekik az álláskeresésben.*
- *Munkaadókat sújtó közterheket kellene csökkenteni.*
- *Munkaközvetítő szervezetekkel segíteném a könnyebb munkahelykeresést, illetve adatvédelmi szervezetekkel gátolnám az esetleges diszkriminációt.*
- *Tanfolyamok, továbbképzés támogatása, a végzettségek elismerése.*
- *Olyan munkát végeznek, amit a magyarok nem vállalnak el.*
- *Olyan szabályokat hoznék, hogy könnyebben tudják tervezni a munkavállalást.*

- Szakmai és területi kapcsolatok megismerése.
- Szezonális munkát adnék.
- Tanácsadás a magyarországi ügyintézésekről, jogrendről, munkaközvetítő szervek.
- Tisztában legyen a munkájával, és támogatni abban; pozitív légkör, mert így szívesebben végezné a munkáját.
- Toborzás szakmai tevékenység szerint.
- Továbbképzések.
- Végzettségek elismerése, a nyelvismeret kiaknázása a szerb-magyar kereskedelmi kapcsolatokban.
- Társadalmi beilleszkedésben.
- Az emberek hozzáállásának kellene megváltoznia, hogy ne csak olcsó munkaerőként tekintsenek rájuk.
- Az integráció érdekében nyitottabb helyi közösségekre lenne szükség.
- Csak ha negatív megkülönböztetés éri őket.
- Áttelepültek irodájának létesítése, TAJ kártya, útlevél stb., hogy adott közösség teljes jogú polgárává tudjanak válni.
- Integrációs politikára lenne szükség a települési térségi szinten, a városokban.
- Jobban kéne szűrni, kinek adunk állampolgárságot.
- Kétnyelvű feliratok, nyomtatványok terjesztésével.
- Kultúra, nyelv, szokások megőrzése.
- Kulturális programok és a hazautazás támogatásával.
- Megérkezésükkor lenne a legnagyobb szükség a segítségre, a település mindennapi életébe kellene őket bevonni.
- Mi, magyarok nem tudjuk elérni, akkor miért nekik könnyítsünk?
- Programok annak érdekében, hogy a helyi közösségekbe jobban be tudjanak kapcsolódni.
- Szakképesítések elismerése fontos lenne.
- Sztereotípiák leépítése.

Voltak kérdéseink arra vonatkozóan, hogy a nem EU-tagállamokból Magyarországra telepedők azonos munkában eltöltött idő és tevékenység mellett mennyiben érdemlik meg az eltérő, többnyire magasabb nyugdíjat. Az idősebb válaszolók azt erősítik meg, hogy a magasabb nyugdíjat nem érdemlik meg. A kérdés felvetése során világossá vált, hogy sokan nem is tudják azt, miszerint a nem EU-tagállamokból érkezők nyugdíjának megállapítása eltér a hazai gyakorlattól.

Ajánlasként és kérésként fogalmazódott meg, hogy legyen könnyebb a szolgálati évek elismertetése.

- *A tehetősebb nyugdíjasokat támogatnám, aki pénzt költ Magyarországon. A szegény csak még több kiadást generálna az egészségügyben. Ami úgymint siralmas.*
- *Civil szervezetek támogatása.*
- *Személyes tanácsadás.*

Szintén kontroll jellegű kérdésnek tekinthető a következő (12. táblázat).

Válasz	%
0–50 000	18,4
50 001–100 000	5,7
100 001–200 000	23,0
200 001–300 000	19,5
300 001–1 500 000	33,3
Összesen	100,0

12. TÁBLÁZAT: Ön szerint 2011-ben összesen hány külföldi állampolgár él életvitelszerűen Magyarországon?
– kérdésre adott válaszok megoszlása

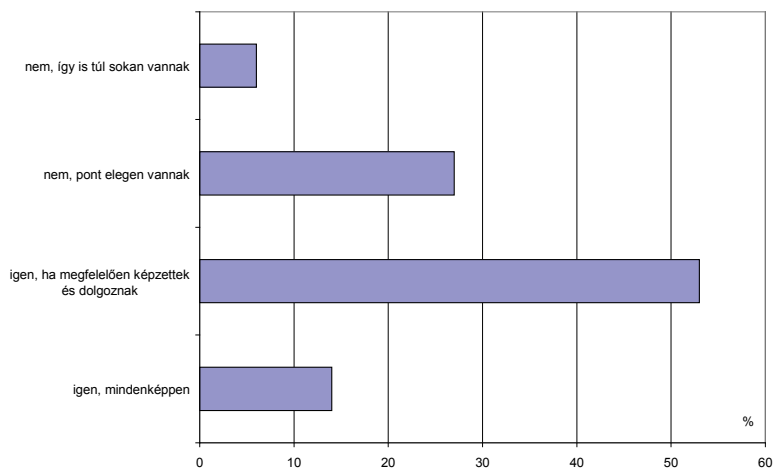
Látható, hogy minden negyedik válaszoló találta el azt a sávot, ahova a tényadatok sorolhatók.

Arra a kérdésre, hogy ebből mekkora a szerbek aránya, túlbecslés volt megállapítható (13. táblázat).

Válasz	%
0–5	39,1
6–10	26,4
11–15	21,8
16–20	6,9
21–25	3,4
26–50	2,3
Összesen	100,0

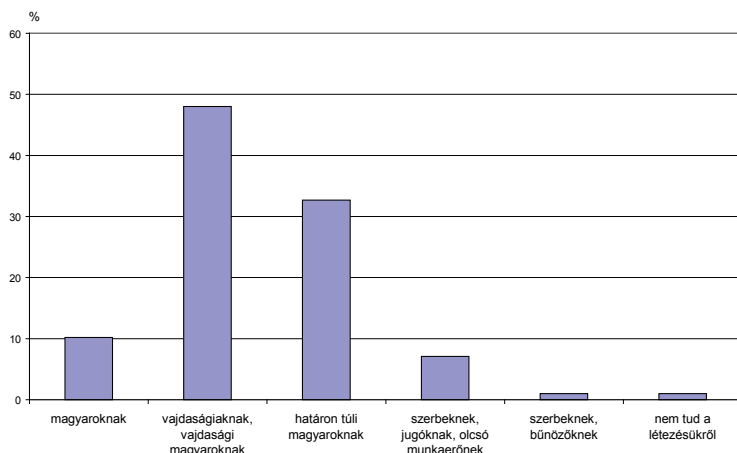
13. TÁBLÁZAT: Ön szerint a 2011-ben Magyarországon élő külföldi állampolgárok hány százaléka szerb állampolgár?
– kérdésre adott válaszok megoszlása

Azon válaszok közül, amelyek a Magyarországon élő külföldiek szükségességére vonatkoztak, azok szerepeltek magasabb arányban, amelyek a munkaerőpiac oldaláról közelítették meg a kérdést (21. ábra).

21. ÁBRA: Ön szerint szükség van-e több külföldi állampolgárra Magyarországon?

A kutatás érdekes megállapítása, hogy a vajdasági magyarokat nem a határon túliak összességével tekintik azonosnak, hanem külön kategóriaként, vajdaságinak gondolják őket. Ez közvetetten kifejezi azt is, hogy van eltérés a csoporton belül (22. ábra).

22. ÁBRA: Ön szerint általában minnek tartja az utca embere a vajdasági magyarokat Magyarországon? – kérdésre adott válaszok megoszlása

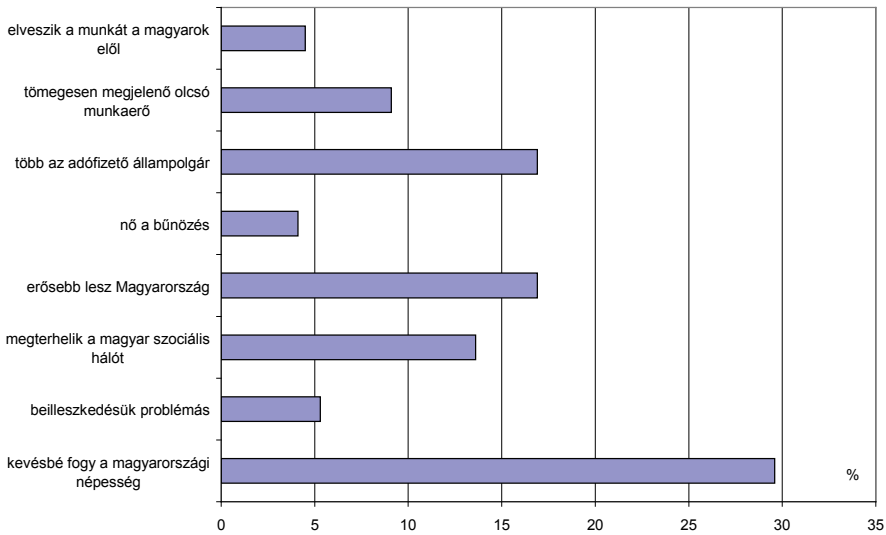
A határok átjárhatóságával, a könnyebb utazási lehetőségekkel összefüggésben kérdéseket tettünk fel arra vonatkozóan, hogy a magyarországi magyarok miként viszonyulnak a hosszabb idejű tartózkodáshoz, letelepedéshez, miután több alkalommal rövidebb időt is itt töltöttek már ezek a külföldi állampolgárok (14. táblázat).

Válasz	%
nagyon egyetért	8,8
egyetért	29,7
nem ért egyet	46,2
nagyon nem ért egyet	15,4
Összesen	100,0

14. TÁBLÁZAT: Manapság sokan vándorolnak ki Szerbiából Magyarországra. Ön személy szerint mennyire ért egyet azzal az állítással, hogy: „A cirkulálás, vagyis a Magyarországra irányuló többszöri odaköltözés, illetve a Szerbiába visszatérés HELYETTESÍTHETI a szülőföld végleges elhagyását?” – kérdésre adott válaszok megoszlása

A válaszolók közel fele nem értett egyet a fenti állítással.

A Milyen következményekkel járhat Magyarország számára a vajdasági magyarok áttelepülése? – kérdésre a pozitív válaszok túlsúlya jellemző (23. ábra).

23. ÁBRA: A Milyen következményekkel járhat Magyarország számára a vajdasági magyarok áttelepülése? – kérdésre adott válaszok megoszlása

Ha azt hallja, hogy „vajdasági magyarok”, mely szavakat társítaná hozzá? – kérdésre kapott válaszok kiértékelése a következő csoportosításba kerültek.

A vajdasági magyarokról tett

- **történelmi-politikai szempontú említés:**

történelmi események, népiirtás, Trianon, a II. vh., határon túli magyarok, etnikai feszültségek, a Tito-idő nem maradt, kirekesztettség, kiszolgáltatottság, kisebbség, nyomtalanul eltűntek, a szerb nacionalizmus által üldözöttek, egység, partizánok, diszkrimináció, elnyomás, autonómia, kettős állampolgárság, elveszik a munka lehetőségét, rosszkor voltak rossz helyen;

- **híres emberek és helyek:**

Újvidék, Zenta, Szabadka, Temerin, Bácska, Bánát, Rúzsza Magdi, Stojan Djokovics;

- **természeti adottságok:**

feketeföld, jó földjeik vannak, mezőgazdaság, jó minőségű termőföldek;

- **személyes említés:**

Akarnak dolgozni, alig veszi észre az ember, hogy mások, becsületre méltó, családszerető, dolgozó nép, együttérzők, erős fizikumúak, fontos a családi kapcsolat számukra, jól forgatják a pénzt, hagyománytisztelők, ha fiatalok, alig van különbség, erős hazaszeretet, jó közösség és munkaerő, keresik a munkalehetőséget, jobban, mint a hazaiak, kiszolgáltatottak, kitartók, vannak vándorlási hagyományaik, nagycsaládosak, nagy termetű emberek, magyarul beszélnek, magyarságtudat, ők csak a határ túloldaláról vannak, nem tudnak felejteni, olyanok, mint mi, nyitott világhíjak, öntudatos, összetartó családok, sok mindenhez értenek, szép lányok, szomszédok, törekvők, tisztelettudók, testvéreim, társaim, tudják és el is érik a céljaikat, olyanok, mint mi, van közöttük ilyen is meg olyan is.

Ha azt hallja, hogy „Szerbia”, mely szavakat társítaná hozzá? – kérdésre adott válaszok csoportosítása.

- **Pozitív hozzáállást jelentők:**

akaraterő, sokan vannak, sokféle nép kohója, sport, támogatni kell őket, nyomulások, érdekérvényesítők, tudomásul kell venni, hogy ők akarnak mozogni, riválisak, kézilabda-bajnokság, nagy testű emberek, Mostari híd, harcias nemzet, fordulat, EU felé közeledés, harcos nép, újjáépítés, ragaszkodnak a vajdasági magyarokhoz, nagy változások, ország, hatalom, nagy háztartás, nagy házak, békésebbek, de korábban?

- **Tényszerű megállapítások:**

majdnem a szomszédunk, Novac Djokovic, hatalmas ország, hatalom a Balkánon, etnikum, EU felé halad, tag akar lenni, még sok tennivaló az EU-ig, Koszovó, Balkán, Belgrád, Szarajevó, etnikai tisztogatás, ortodox, Jugoszlávia, lakótelep, nem egy békés, befogadó ország, viharos történelem, háborúk, a háborúból mindig vesztesen jöttek ki, vízilabda, háborús bűnösök, partizánok, humanitárius akciók, vadak, Újvidék, gazdasági kapcsolatok, szegénység, határon túli magyarok, bezárt, már nincs tengerpartja, pravoszláv kultúra, volt Jugo.

- **Elmarasztaló, elítélő vélemények, amelyek Szerbiáról jutottak a megkérdozettek eszébe:**

bűn, bunkó, Casus belli, durva ország, ellenséges, erőszakos, erős nacionalista mentalitás, rajtuk keresztül jön a keleti veszedelem, Macskajaj, terror, Tito, titokzatosság, rendőrállam, nehezen beilleszkedő, rakoncátlan ország, vesztes ország, amit nem képes tudomásul venni, negatív hozzáállás, nacionalizmus, zárt ország, Zastava, agresszió, agresszív, még sok minden rendeznivaló van ott, nyugtalan egy nép, kaptak ők is eleget a történelemben, magukra maradtak a sok durváskodás után, gonosz, háború, konfliktus, megállj, megállj kutya Szerbia, magyarelles mozgalmak, nem csendes társ, munkanélküliség, magyargyűlölet, korrupció, káosz, sovinszták, maffia, fekete gazdaság, börtön, bűnözés, atrocitások, nem az EU-ba való, feszültségek.

4. AJÁNLÁSOK A HELYI KÖZÖSSÉGEK ÉS A VÁLLALKOZÓI EGYÜTTMŰKÖDÉSEK SZÁMÁRA

A migránsok megérkezése egy másik országba az adott ország bejutási szabályai szerint történik. Az elindulásról és a belépésről szóló migrációs döntés a vándorló számára egy hosszabb fontolgatási folyamat része, amely függ a megszerzett információtól, annak értékelésétől, valamint a kockázatvállalási hajlandóságtól. Ezekre a döntésekre jókora hatással van az, hogy a migránsok az ismeretségi körből mit merítenek és hisznek el. Így kerül mérlegre a vonzó és a taszító erő.

Az utóbbi évtizedekben a turizmus, illetve a virtuális világ forrásai azok, amelyek ezeket az információkat felerősítik, és sokszor színezik. **A kelet-európai migráció alakulásában az is változott, hogy a korábbi taszító elemek helyett a vonzás vált meghatározóvá.** Az IOM hazatérőiről készült jellemzés bemutatja, hogy a folyamat tudatossága alacsony szintű. „Miért ne próbálnánk ki, hiszen kis földrajzi távolságra történne a mozgás?” Ez egyúttal azt is jelenti, hogy válság esetén a hazatérés valószínűsége megnő, míg ugyanezt egy távoli régióban, ahova nehezebb bejutni, már nem lehetne megtenni. Itt a kivárás, a fekete- és szürkegazdaság a jellemző választás.

A munka világába történő bekapcsolódás az érkezők számára nem csak alapvető megélhetési kérdés, de mind a fogadónak, mind az érkezőnek kiemelten fontos a teljes értékű élet igénye, az élet több területére kiterjedő kapcsolatok kiépítése. Amíg a migráns a helyi hatóság támogatására szorul, egyedi – pl. nyelvi – ügyintézését kíván, oktatási, szociális támogatásra szorul, ami külön pénzügyi forrásokat jelent. A tartózkodó, különösen a letelepedő, kiváltott hatásaiban sokoldalú, szertágazó jelleggel és később közvetett hatással jelenik meg. Aki tartózkodó, kisebb arányban használja az intézményrendszert, aki letelepedő, nagyobb mértékben és szándékkal. Beszélhetünk az érkezőkori hatásról, ez közvetlen, és a később kibontakozó hatásról, ez értelemszerűen a letelepedőnél nagyobb, ami közvetett (pl. adózás).

A stratégia kérdése úgy tehető fel helyesen:

A mobilitás mennyiben járul hozzá ahhoz, hogy a letelepedés helyszínén a gazdaság fellendüljön, és ezzel a migráns településhez, térséghez fűződő kapcsolatai erősödjenek és a közösség hozadékká váljanak?

Más országok tapasztalatait foglalja össze az OECD kiadványa (OECD 2008), amikor azt erősíti meg, hogy a migránsok nemcsak a hagyományos tevékenységekbe kapcsolódnak be, mint például az építőipar vagy a mezőgazdaság, hanem meghatározó szerepet töltenek be az ún. **innovatív** tevékenységekben is, különös tekintettel a **hálózati jellegű munkákra**, pl. a kereskedelemre. A tartózkodás, majd az azt követő letelepedés során a migránsok a kisvállalkozásokban jutnak munkához. Ez összefügg a kezdeti bizonytalansággal és azzal, hogy a többségük kisebb kezdőtőkével rendelkezik. Túl a hagyományos ágazati tevékenységen, ami sok esetben a küldő országra jellemző, megtaláljuk a **több országot összekötő innovatív tevékenységeket**, amelyeknek a globális üzletmenet terjedése és a profittermelő képesség szempontjából döntő jelentőségük van. A munkaerő-piaci preferenciáknak elsősorban arra kell irányulniuk, hogy az új gazdasági környezetben a kezdő vállalkozások túlélési esélyeit növeljék, a helyi gazdaságba történő beépülésüket elősegítsék.

A szakirodalom és a tapasztalatok több jellemző megközelítési gyakorlatot kínálnak:

- A **kiválasztott csoportokra irányuló gyakorlat** azokat a kisebbségi csoportokat célozza meg, akik éppen e társadalmi tőkésüket használhatják fel arra, hogy önálló tevékenységüket megalapozzák. Itt az esetek többségében olyan tevékenységekkel találkozunk, amelyek egyediek, pl. gépmester, csónakos, hajós, mentálhigiénés.
- Az **egyezettett gyakorlat** arra fókuszál, hogy milyen áthatás alakulhat ki a migránsok közössége és a helyi gazdaság szereplői, kereslete között. Számos esetben az látható, hogy olyan tevékenységeket kínálnak, amelyek korábban nem is szerepeltek a helyi kínálatban. Térségi

gazdasági feladatok keletkeznek, amelyek igen jó kapcsolatépítők, és a beilleszkedést is szolgálják. A helyi lakossággal éppen a fogyasztás során rendszeres kapcsolat alakul ki.

- A **közeledési koncepció** szerint a migránsok gazdasága idővel a már meglévő tevékenységekhez kapcsolódik, vagy azt helyettesítő, teljesebbé tevő szerepben jelenik meg. A hasonló munka és kínálat versenyt eredményez, ami kedvező lehet a helyi gazdaság egészére. Az, hogy más a megélt életútjuk, sokszor másként képesek megközelíteni a kérdéseket, stimulálóan hat. Nagyobb a kényszer és ezzel a kitartásuk is, hogy kezdeményezzenek a munkájukban. Számukra nemcsak a helyi gazdaság, hanem a korábbi közösségük is ott van, azokkal bővített termelést képesek elindítani.

A stratégiai ajánlások folyamatos adatelemzésen és mások jó gyakorlatának megismerésén alapulnak. A megvalósításhoz szükséges a valós folyamatokat részletesen és időben követő értékelés a döntéshozók számára. Az elemzés során a nemzetközi összehasonlíthatóság érdekében a **Zaragozai indikátorok** követése ajánlatos.³³

A migránsokra úgy kell tekinteni, mint nem csak megérkező, hanem beilleszkedő személyekre. Mindez azt is jelenti, hogy befogadó települési környezettel célszerű őket várni, a mások iránti nyitottság jelenti az alapját annak, hogy a beilleszkedés elégedettséget jelentően menjen végbe, és ezzel a **külső erőforrással hozzáadott érték** valósuljon meg. Elemzéseink megerősítik az elmúlt évtized adatait, miszerint Magyarországon a kistérségek centrumtelepüléseibe érkezik a külföldiek 80 százaléka, ők pedig jellemzően fiatalabbak, iskolázottabbak, mint a már ott élők (*Kincses – Rédei, 2010*).

A statisztikai adatokról szóló viták során felvetődött, hogy a szabad áramlás nem javította a valós folyamatok adatgyűjtését. Részben azért, mert a célországokban a harmadik országból érkezők is számottevőek, részben pedig azért, mert a tagállamokból érkező személyek nem minden esetben kötelesek bejelentkezni az egészségbiztosításba. Az ilyen jellegű kötelezettség javítaná a valóságról alkotott képünket, és hozzájárulna az eseményalapú és az engedélyalapú statisztikai megállapítások egységesítéséhez. Tehát nem-

³³ <http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:113:0011:0016:HU:PDF>

csak az engedélyköteles személyekről szerezni tudomást, hanem azokról is, akik külföldön kötnek szerződést a munkáltatóval. Ezzel a külföldön tartózkodás szándékáról, netán időszakáról pontosabb képet kaphatnánk.

Bizonyos folyamatokat az OEP adatain keresztül lehet a legjobban követni. Azok a magyarországi lakcímmel rendelkezők, akik nem fizetnek itthon egészségügyi hozzájárulást, kerülhetnének statisztikailag is ismertté. De néha az is jellemző, hogy egyszerűbb itthon fizetni, mint más ország bonyolultabb rendszerében. Fontos, hogy ezek az adatok ismertek legyenek – ezek a migráció másodlagos adatkövetései. Majd akkor, amikor Szerbia már nem számít a schengeni egyezmény szerint harmadik országnak, valószínű, hogy megbízhatóbb adatokkal rendelkezünk. Nincs adatunk arról sem, hogy azok a magyar állampolgárok, akiknek van a szabad áramlási téren belüli munkaszerződésük és biztosításuk, itthon bejelentéskötelezettek lennének. A hiányosságok ellenére mégis azt összegezhajjuk, hogy egyre kevesebb migránsról egyre nagyobb mennyiségű információval rendelkezünk. A migrációról gyűjtött adatoknak ugyanakkor csak egy része kerül feldolgozásra, és ezek elemzése sem folyamatos.

A nemzetközi migráció közvetlen és közvetett demográfiai hatásai a népesedésre számottevők. A távlati népesedési előreszámításban szükséges ennek a populációnak a modellszámításokba építése.

Az etnikai alapú kereskedelem, túl a szomszédsági földrajzi helyzeten, a migráció egyik közismert gazdasági irányát jelöli ki. A nyelv, a migrációs hálózati kapcsolatok és azok beépülése a már létező globális üzletmenetbe kiemelt szerepű. Itt térnénk ki arra, hogy a szakmai-üzleti nyelv használata folyamatos képzést igényel, mert az országhatárokon át így képes haladni a tőke, az áttelepülő és maga az üzleti tevékenység. Tapasztalható, hogy a migránsok korábbi otthoni környezetükben, különösen a vegyes lakosságú településeken, a hivatalos nyelvet nem tanulják meg olyan szinten, mint ahogyan arra a **szakmai-üzleti életben** szükség van. A nemzetközi tőke igényli azokat, akik beszélik a helyi nyelvet, és korábban esetleg ott is éltek, helyismerettel rendelkeznek, a nemzetközi üzletmenet számára közvetítő, kapcsolatteremtő erőforrások lehetnének.

A szerb migrációs hálózat komoly történelmi háttérrel rendelkezik. Lásd a **Diaspora Action Plan 2005** működését, valamint a visszatérők követését. Ez hozzájárulhat a kétoldalú kapcsolatok előnyökön alapuló kiterjesztéséhez és annak széles földrajzi térben történő bővítéséhez.

Aktív helyi lakossági részvétel

Az elmúlt évtizedek egyik meghatározó jellemzője, hogy a migráció folyamatában **több szereplő, több érdek és nagyobb tudatosság** vált jellemzővé, ami kényszerítően hatott az egyeztetésekre. Földrajzilag kiterjedtebbé vált a nemzetközi vándorlás tömegét jelentő küldő régió, és ezzel annak eltérő értékrendből érkező résztvevői. A migrációs nyomás növekedésére a fogadók stratégiai törekvése határozottabbá vált. Ebből következik az, hogy az elméletileg leírt célok és eszközök egyre nagyobb hányadban váltak a rutin részévé.

Döntő fontosságú, hogy az országos szabályozások csak addig követik a migránst, amíg az belép az országba, maga a beilleszkedés folyamata egy konkrét helyen következik be. Egyértelműen fogalmazza meg ajánlásait „A migráció európai integrációs programja”³⁴, amely nem általában beszél a folyamat kezeléséről, hanem konkrét helyi teendőkről szól, és a következőket emeli ki ebben a vonatkozásban.

- *„bevándorlók teljes mértékben vegyenek részt befogadó városuk és régiójuk gazdasági, társadalmi és politikai életében” „az integrációs politikákat helyi szinten, alulról építkező megközelítést követve kell kidolgozni”*
- *„arra biztatja a helyi és regionális önkormányzatokat, hogy ösztönözzék a helyi vállalkozásokat arra, hogy helyi szinten fokozzák társadalmi felelősségvállalásukat” – ezzel közvetetten utal egy további felhasználható forrásra.*
- *„támogatja az egyes területi egységeknek megfelelő tematikus intézkedések és prioritások alkalmazását, ezzel figyelembe tudják venni a hatáskörök különböző kormányzati szintek közötti megosztását, valamint a szubszidiaritás és az arányosság elvét”*

³⁴ Kelt Brüsszelben, 2012. február 15-én.

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:113:0011:0016:HU:PDF>

- *„hangsúlyozzák az önkormányzatok alapvető és aktív szerepét abban, hogy a migránsok be tudjanak illeszkedni a helyi közösség életébe”*
- *„megjegyzí, hogy a jelen vélemény »A helyi és regionális önkormányzatok az integrációs politikák előterében« című saját kezdeményezésű Régiók Bizottságának véleményében kialakított keretre épül, és a Régiók Bizottságának a jövő kihívásaira adott válaszokat kívánja megfogalmazni, kiemelve a helyi és regionális közigazgatási szervek hozzájárulását a harmadik országból érkező, legális bevándorlók beilleszkedésével foglalkozó politikák kidolgozásához és végrehajtásához. A vélemény megfogalmazása ezenkívül arra is kitér majd, hogy hogyan lehetne stratégiai partnerséget kiépíteni az Európai Bizottsággal” „területi paktumok és területi partnerség”*
- *„úgy véli, hogy a többszintű kormányzás módszere a legalkalmasabb arra, hogy a legjobb eredményeket lehessen elérni a bevándorlók beilleszkedése terén. Az említett megközelítés meg kell, hogy feleljen a szubszidiaritás elvének, amely az Európai Unió, a tagállamok, valamint a helyi és regionális önkormányzatok együttműködését szabályozza”*
- *„hangsúlyozza, hogy az integrációs politikáknak – kidolgozásuk során – a harmadik országokból származó bizonyos kiszolgáltatott kategóriák sajátosságait és igényeit is figyelembe kell venniük. Ilyen kategóriát alkotnak többek közt a nemzetközi védelemért folyamodók és az ilyen védelmet élvezők, a kísérő nélküli kiskorúak, a bevándorló nők, az idősek, a fogyatékkal élők, illetve az egyéb kiszolgáltatott csoportok tagjai, például a romák”*
- *„kiemeli, hogy polgár közeli helyzetükből fakadóan a helyi és regionális önkormányzatok különleges jelentőséget tulajdonítanak a polgárokkal, a migránsok szervezeteivel, valamint a nem kormányzati szervezetekkel való együttműködésnek, kommunikációnak és információcserének. Ezáltal lényeges mértékben hozzájárulnak a bizalmi légkör kialakításához, a befogadó társadalmon belüli kohézió fenntartásához, következésképpen pedig a bevándorlásnak a fejlődés és haladás tényezőjeként való elismeréséhez”*

A fenti kiemelések egyértelmű irányt mutatnak a tekintetben, hogy a migráció kockázatait miként csökkenthetjük. Magyarország szomszédos országai közül Ukrajna és Szerbia migrációs viszonylatait történelmileg hosszú idő

óta a biztonság elsődlegessége határozta meg, és az ezredfordulót követő időszakban ebben a tekintetben történik változás.

Növekvő jelentőségű szempontot jelent az, hogy a migráns új környezetével elégedett legyen, úgy kötődjön a települési részhez, hogy alkalmazkodik, vagy ha tömegesen élnek ott migránsok, akkor a településrész, városrész sajátos arculatához alkalmazkodik, kapcsolódik a mindennapi életbe, találja meg helyét a helyi közösségben.

A kutatásunk során, a Magyarországon és Szerbiában végzett mélyinterjúk kérdőívvezéssel törekvésünk volt a lehető legtöbb információ megszerzése, valamint célunk volt a válaszadás során olyan környezetet biztosítani, ami a vélemények jobb megismerését teszi lehetővé.

5. ÖSSZEGZÉS

A migrációs stratégiának egyfelől nemzeti elveken alapulva kell megfogalmazódnia, másfelől rendelkeznie kell ad hoc helyzetekhez alkalmazkodó gyakorlattal. Ez oly módon teljesülhet, hogy a **folyamatos monitoring** munka **elemzései, értékelései** elfogadásra kerülnek a döntéshozók által, és az ebből megállapítható lépések megvalósulnak. Ehhez szükséges az, hogy **valós, folyamatos, összehasonlítható és elemzett információk** álljanak rendelkezésre. A migráció irányítása természeténél fogva olyan, hogy miközben igényli a **hosszú távú kitekintést**, rendelkeznie kell koherens, hatást ismerő célokkal, alkalmazkodnia kell a **váratlan és előre nem látható** viszonyokhoz, az ilyen helyzetekre gyors és rövid távú lépésekkel kell válaszolnia.

Az utóbbi időszak válsága és értékrendi változása, a globális folyamatok „belépése”, illetve a tény, hogy nemcsak a nemzeti szabályozásra kell figyelemmel lenni, hanem arra is, hogy miként alakulnak a helyi folyamatok, újabb kihívást jelent. Így adott térség, város, avagy település lokális szempontjait is figyelembe kell venni. Ezzel nő a szereplők száma és érdeke. Míg a **nemzeti szabályok az egységesítés és a homogenitás irányába mutatnak**, addig a **befogadás kérdését a regionalitás időben is bővíti, és szerteágazó összefüggésekbe helyezi, ami jellemzően az adott hely perspektíváira épül**. Más országok ún. jó gyakorlata azt erősíti meg, hogy az érkezőkkel a regionális terveket, a jövő céljait meg kell ismertetni.³⁵

Egyértelmű, hogy a jövőbeli irányításnak az adott földrajzi helyen történő letelepedés, tartózkodás hatásaira célszerű figyelemmel lennie, ami egyúttal **több szereplő és érdek figyelembevételét jelenti**, konkrét egyeztetést igényel. Így módosulnak a folyamatban részt vevő szereplők is, az érkező migráns, a bejutás szabályait érvényesítő hatóság és a térség pl. szakmai, demográfiai, avagy szociológiai szempontjai szerint. Adott esetben ez még bővíthet is néhány globális, multinacionális szemponttal. Ezt az egyeztetési és döntéshozatali folyamatot nevezzük a migráció **szubszidiaritásának**, azaz ott kerülnek megoldásra a kérdések, ahol azok felmerülnek.

³⁵ Pl. Kanadában ezzel indokolják azt, hogy a bevándorlási és a területfejlesztési minisztérium egységet alkot.

A folyamat akkor képes helyben **hozzáadott értéket termelni a migrációval**, ezzel elégedettséget eredményezni, ha az új környezetben való együttélés vonatkozásait a stratégia előkészíti. A korábbi migrációs kapcsolatok – nyelvi, rokoni, kulturális, baráti, gazdasági – hatással vannak a várható döntésekre. A települések tehát közelebb kerülnek a kérdéshez, ami új feladatként jelenik meg.

A szerbek bekapcsolódása a kontinens migrációs folyamataiba nem új keletű, de a kedvezményesebb utazási lehetőség esetén képes kiteljesedni. Megerősítésre került az, hogy a folyamat nem egyirányú lesz, ami előnyös lehet a hazai határ menti térségi életre, és akár földrajzilag kiterjedtebb kapcsolatépítési lehetőségeket is kínálhat.

A közeljövő stratégiaalkotása során egyedi kihívást jelent, hogy a csatlakozási tárgyalások előrehaladtával, a tagságot követően, mikor és milyen feltételekkel kerül sor Szerbia szabad áramlási térbe kerülésére. **Mennyire lesznek időbeli összhangban, avagy eltolódással valósulnak meg az áru, a tőke, a szolgáltatások és a munkaerő szabad áramlásának teljes vagy részleges megvalósulási feltételei?** A turbulens politikai viszonyok között mikor kerül sor a schengeni tagsággal kapcsolatos folyamatok kezelésére és ratifikálására?

A migrációval foglalkozó szakemberek egyetértenek abban, hogy a migrációs döntés a szomszédos országok relációjában több előzetes tapasztalat mérlegelését követően történik. Még az is megerősíthető, hogy a cirkulációs mozgás ebben számos benyomás összegzésére ad alkalmat, kiemelten a harmadik országból érkezők szempontjából. A 2009–14 közötti ún. Stockholmi program fő témája a harmadik országból érkezettek, és ajánlásaiban ezt össze is foglalja (*S. McLoughlin – R. Münz, 2011*). Ugyanakkor a tartózkodással és a letelepedéssel együtt járó **szociális vonzatok szerepe bővül, fontossá válik**. A közeljövőben Magyarországot gazdasági lehetőségei, a szociális megszorítások nem teszik vonzóbbá az érkezők számára. A bevándorlóknak **valószínűleg üzleti alapú oktatásra³⁶ és egészségügyi szolgáltatásokra kell felkészülniük**. A fokozódó érdeklődés hatásaként megemlítendő az **ingatlan- és termőföldpiacra gyakorolt hatás** kidolgozása. A közvetlen

³⁶ A Magyarországon működő nemzetközi oktatási intézményekben a kilencvenes évektől kezdődően nőtt a szerb, ukrán és román állampolgárságú hallgatók száma, és csökkent a magyaroké (Rédei, 2009).

határmente lakóingatlanjai máris felértékelődtek, az itteni termőföldek átlagot meghaladó minősége történelmi előnyt jelent.

A magyar nyelv erős kapcsolatot jelent a szerb állampolgárságú migránsok és a magyar fogadó társadalom között. Ennek előnyei részben a beilleszkedésben, részben a kereskedelmi kapcsolatokban, az oktatásban kereshetők, az ilyen irányú kezdeményezések pedig a magyar félre várnak. **A csatlakozási pénzügyi források a tagállam, illetve majdan jelölt státusz kombinációját** más finanszírozásokkal kezelik. Ahhoz, hogy a gazdaság hólabdaként, ún. „crossborder”-ként haladjon, nemcsak a kistérség, de az ország és a nemzetközi üzleti életnek is érdeke. A megvalósulás fontos eleme az emberi erőforrás. A nemzetközi üzleti élet terjedésével az érintettek olyan áttelepülteket alkalmaznak, toboroznak vissza a termelés át-kihelyezése során, akiknek nyelvi szakmai munkája transzferálható. Az ekvivalencia (végzettségek) elbírálások egyik tapasztalata az, hogy a **szakmai kétnyelvűség hiányos**.

A szerb migránsok identitástudata területi differenciálódást mutat. A magyar határ közelében letelepedettek többsége ismeretséget szerzett Magyarországról. Többeknek akár más, távolabbi országokból is van tapasztalata, a hosszabb-rövidebb ottani tartózkodás következményeképp, így a vállalkozóbb szellemű és városias, fejlődő környezetet és gazdasági tevékenységet választja.

A befogadó társadalom a határ menti kistérségben többértű és történelmi, rokoni kapcsolatokkal jellemezhető. Magyarországon a másik jellemző letelepedési zóna a főváros és térsége, ahol a városias lét, a kapcsolatok lazábbak és üzletszerűek. Míg a határmente aktív kontaktzóna, addig Budapest a nemzetközi kapcsolódásoknak – lásd oktatás, üzlet, kutatás, kereskedelem – a helyszíne.

V. A MAGYARORSZÁGON ÉLŐ SZERB ÁLLAMPOLGÁROK VÉLEMÉNYEI

1. A MINTAVÉTEL KÉRDÉSEI, NEHÉZSÉGEI

Mielőtt a Magyarországon élő szerb állampolgárok véleményeire rátérnénk, a munka során összegyűlt tapasztalatokat is érdemes összegezni, mivel azok az eredményeket tovább árnyalhatják. A vajdaságiak migrációjával több kutatás is foglalkozott már előttünk, többek között a tanulmányi célú migrációval Eröss, Á. – Filep, B. – Rác, K. – Tátrai, P. – Váradi, M. M. – Wastl-Walter, D. (2011), a TRANSMIG projekt keretében. Egy évvel ezelőtt végeztünk kutatást a Magyarországon tartózkodó ukrán állampolgárok körében (*Kinccses 2011*), amelynek során kárpátaljai magyarokat és más, Magyarországon tartózkodó ukrán állampolgárokat igyekeztünk megkeresni a mélyinterjú megkérdezés céljából. Egy év elteltével már rendelkezünk elegendő összehasonlítható tapasztalattal, amelyből általánosan leszűrhető, hogy a Magyarországon tartózkodó szerb állampolgárok megkeresése jóval nehezebb feladatnak bizonyult. Ez több okra vezethető vissza.

Az 1990-es években zajló délszláv konfliktus mindmáig mély nyomot hagyott az ott élőkben, illetve az onnan – részben a konfliktus hatására – elvándorlóknak. Ez a kollektíve megélt háborús – sok esetben életveszélyes – élmény visszafogottá teszi őket a véleményük szabadabb kifejezésében. A megkérdezettek egy jelentős része koránál fogva persze nem élte meg a háborús konfliktust, ám a szülők, náluk idősebb hozzátartozók elbeszéléseiből lehet képük az eseményekről. A konfliktus történelmi-földrajzi gyökereiről Kocsis Károlynál (1993) olvashatunk részletesen, de a kérdésről Probáld Ferenc is ír (2007).

A másik fontos jellemvonás szintén a jugoszláv különütasságból ered, a délszláv szocializmus sajátos liberalizmusából. Az itt élők szabadon mehetek nyugatra, számos rokon, hozzátartozó lakott, illetve lakik mindmáig valamely nyugati országban. Odahaza is jóval szabadabb volt a vélemény kife-

jezése, vagy akár a gazdasági önállóság, az individualizmus is jóval nagyobb teret kapott, még hazánkhoz, Magyarországhoz képest is – nem beszélve az egykori Szovjetunióról. Mindez az ott élőket lazábbá, önállóan gondolkodóvá, ám a közösség problémáira kevésbé érzékenyvé tette, a kölcsönös szolidaritás sok esetben hiányzik belőlük.

Mindez nemcsak a kérdésekre adott válaszokat, hanem általában a mélyinterjú megkereséshez való hozzáállást is alapvetően befolyásolta. Nem szívesen vállalták az interjút, ellentétben a kárpátaljaiakkal, akikben legtöbbször föl sem merült a megkeresés visszautasítása, hanem örömmel álltak rendelkezésre a magyarországi, anyaországi projekt kapcsán. Ez részben Magyarország magasabb presztízsének is eredménye: a kárpátaljaiak számára Magyarország nem csak az anyaországot, de a Nyugatot, a magasabb élet színvonalat is jelenti. A vajdaságiak esetében ez nincs egyértelműen így.

A hazai vajdasági magyar közösség alapvetően összetartó, jól szervezett csoport, ami befelé nyitott, kifelé viszont zárt. Tökéletesen példázzák ezt a Magyarországon tartózkodó vajdaságiak által létrehozott közösségek, klubok. A kutatás során mi is megpróbáltunk kapcsolatba lépni ezen szervezetekkel, hogy így juthassunk el az interjúalanyokig. A hozzáállás a részükről elutasító volt, sem a szervezetek tagjaival, sem az általuk ismertekkel nem sikerült interjút készíteni, még csak neveket, támpontokat sem kaptunk.

A megkérdezett szegedi közösséget vajdaságiak keresték meg, így ott jóval könnyebb volt a helyzet, a nyitottabb hozzáállásnak köszönhetően. A budapesti lekérdezések ezzel szemben vontatottabban haladtak, mivel a megkérdezett személyek alig mutattak hajlandóságot a válaszadásra, vagy megtagadták azt, illetve nem akartak információkat adni az ismeretségükbe tartozó más vajdaságiakról.

Az elutasító válaszok alapvetően kétféle indokot tükröztek: a megkérdezettek kisebb része félelmét fejezte ki az adatok további, nem megfelelő felhasználását illetően, az esetleges következményektől tartott. Más részük azzal érvelt, hogy korábban már vett részt ehhez hasonló interjúkon, vagy egyáltalán nem tanúsított segítőkészséget a kutatáshoz.

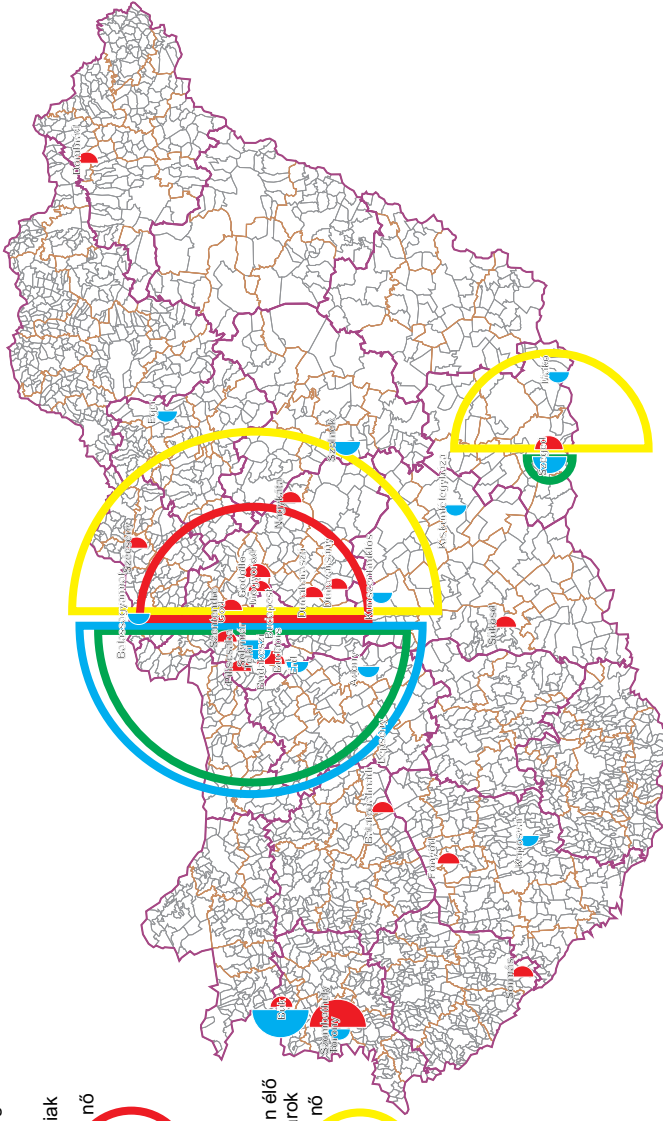
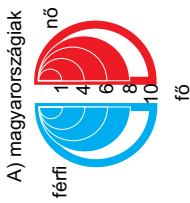
A budapesti mintavétel végül két helyszínhez kötődött: egyrészt a Márton Áron Szakkollégiumhoz, a határon túli magyarok szakkollégiumához, másrészt egy budapesti nyomdaipari céghez, amely jelentős számban foglalkoztat vajdasági magyar munkavállalókat. Az 1990-es években, illetve az ezredforduló táján még a Márton Áron Szakkollégium jelentette a vajdasági magyarok egyik fő gyűjtőhelyét Budapesten, mivel a délszláv konfliktusok okán sokan jöttek Magyarországra továbbtanulni. Akkoriban a kollégisták zömét a vajdaságiak tették ki. Mára ez az arány jelentősen eltolódott a kárpátaljai magyarok irányába, a vajdaságiak már csak töredékét teszik ki a kollégistáknak.

Ezen a két helyszínen (24. ábra) nyílt lehetőség a helyi közösség kérdezésére, a kutatás során egyik embertől a másikig jutva, az ún. hólabda módszerrel. Ennek lényege, hogy a megkérdezendő közösség újabb és újabb tagjai kerülnek a kutatók látókörébe a korábbi interjúalanyok segítségével. Ezáltal a minta elvileg exponenciálisan gyarapszik, mivel minden egyes új interjúalany még több új embert hoz magával – innen a fizikai analógia. Ebből a szempontból tehát a Magyarországon tartózkodó szerb állampolgárok megkeresésének módszertana lényegesen különbözött az anyaországiak, illetve a vajdaságiak lekérdezésétől, amely esetekben az interjú célcsoport jóval nagyobb számú egyénből állt, és a földrajzi térben – mind társadalmi, mind jogi értelemben – jól körülhatárolható közösséget alkotott.

Mélyinterjú megkérdezések helyszínei Magyarországon

Szerb állampolgárok Magyarországon - Európai Integrációs Alap

A megkérdezettek nem és létszám szerinti megoszlása

Szerkesztette:
Karácsonyi Dávid

Alapítókép:
MTA CSFK
Földrajztudományi Intézet

Készült az Európai Unió Európai Integrációs Alapjának támogatásával.

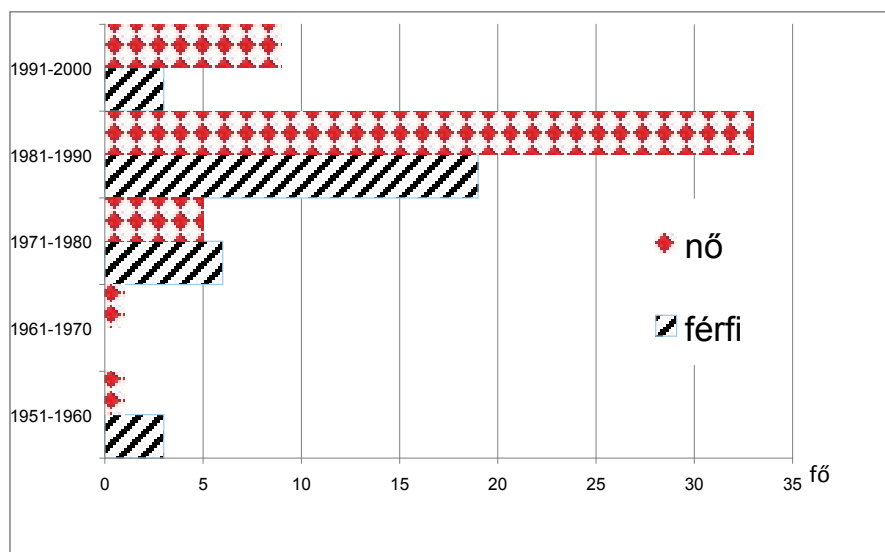

EUROPAI INTEGRÁCIÓS ALAP

24. ÁBRA: Mélyinterjú megkérdezések helyszínei Magyarországon

2. A MINTAVÉTEL HELYSZÍNE ÉS A NEMI ARÁNYOK – SZÁRMAZÁS

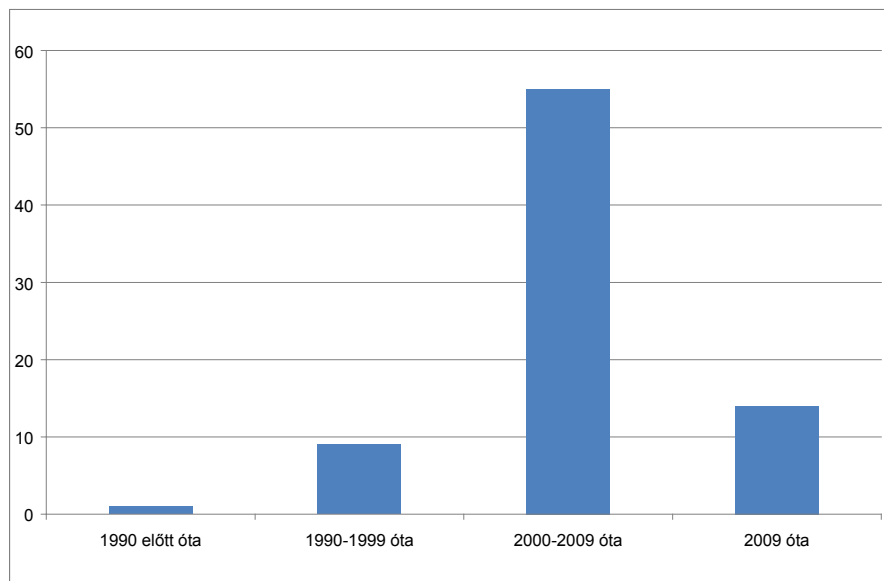
A megkérdezett 80 interjúalany háromnegyede a fővárosban, Budapesten, negyede pedig Szegeden tartózkodott. A Magyarországon élő szerb állampolgárok tartózkodásának két nagy csomópontja, Budapest és Szeged (*Kincses Á. 2012, p. 70*) lett tehát megmintázva a kutatás során, míg a kisebb jelentőséggel bíró Baja, Pécs és Kecskemét nem szolgáltatott interjúalanyokat. A férfi-nő arány (31 férfi, 49 nő) a megkérdezett mintában nagyjából hasonló, ám Szeged esetében a megkérdezettek nemi aránya erőteljesen a nők irányába mozdul el, a különbség 5-6-szoros (25. ábra). A fennálló különbség egyrészt annak a természetes eredménye, hogy a nők között magasabb a válaszadási hajlandóság egy ilyen mélyinterjú megkeresés esetén. Másrészt Szegeden az arányok ilyen mértékű eltolódását okozhatta a kérdező neme, továbbá a megkérdezettek korából adódóan a szegediek között magasabb arányban vannak jelen a párkapcsolatban élők, ezért a megkeresés időpontjában a férfiak dolgoztak. A munkahely pedig a Szegeden tartózkodó szerb állampolgárok esetében sokszor Szerbiában van.

25. ÁBRA: A megkérdezettek kor és nem szerinti összetétele

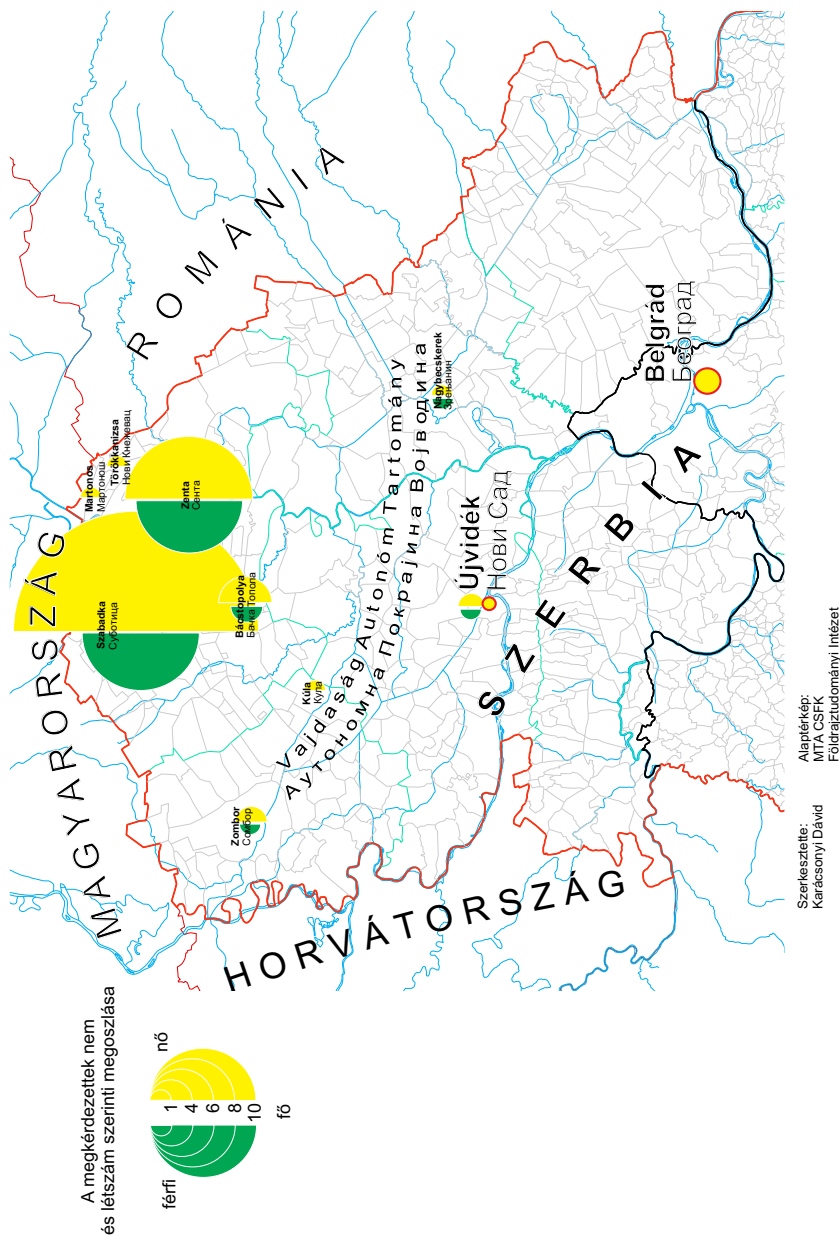
Születési hely szerint a legtöbben szabadkaiak voltak, a szabadkaiak aránya azonban a Szegeden tartózkodók körében jóval magasabb volt. Ez nem véletlen, hisz a két város közel fekszik egymáshoz, gyakori az átjárás, átköltözés, sőt a napi szintű ingázás is – a munkahely és a lakóhely között. A Budapesten tartózkodók esetében már jóval sokrétűbb a kép, ott Szabadka mellett a másik jelentős település Zenta, ahonnan a megkérdezettek származnak, de Bácskatopolya szerepe is jelentős. Mellettük eltörpül Zombor, Újvidék, Nagybecskerek, Törökkanizsa és Kúla szerepe, ahonnan általában 2-3 megkérdezett érkezett (27. ábra).

Egy kivétellel az összes megkérdezett migráns 1990 után jött Magyarországra, ebből pedig 69 fő csupán az ezredforduló óta érkezett (26. ábra). A mintából megállapítható, hogy ez már nem az a generáció, melynek tagjai a délszláv konfliktusok elől menekültek el (*Kocsis K., 1993*) – jellemzően olyan fiatalok, hogy meg sem élhették azt. Csupán 9 fő érkezett az 1990-es években, ebből 4 főt Szegeden kérdeztek. Csupán az ő esetükben lehetett szerepe a délszláv konfliktusnak.

26. ÁBRA: Mióta él Magyarországon? – kérdésre adott válaszok

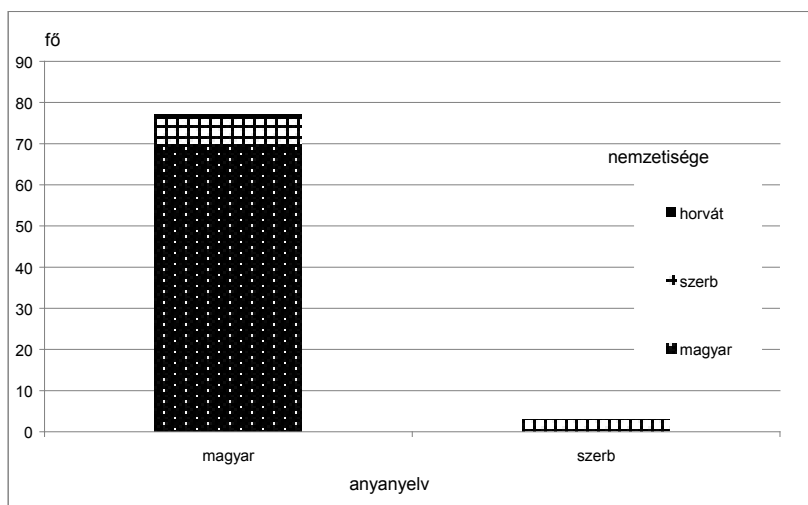
A Magyarországon élő megkérdezett szerb állampolgárok eredeti lakhelye a Vajdaságban

27. ÁBRA: A Magyarországon élő megkérdezett szerb állampolgárok eredeti lakhelye a Vajdaságban

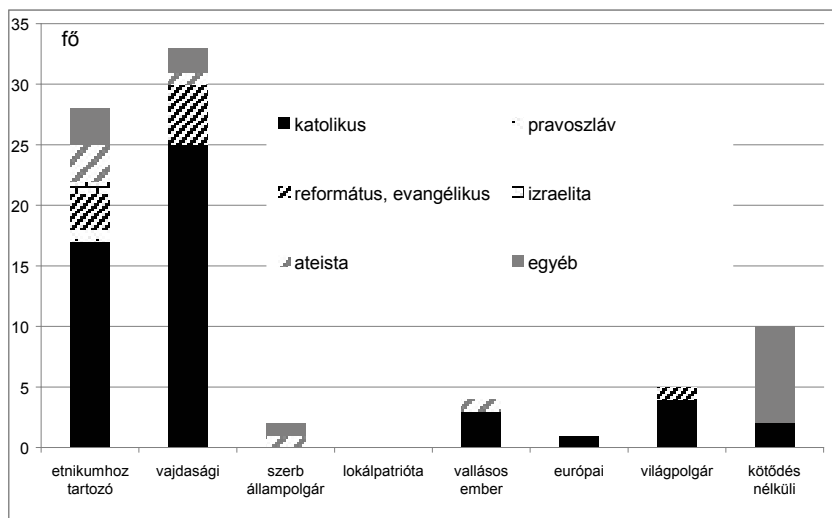
3. A MEGKÉRDEZETTEK IDENTITÁSA

A küldő településeken végigtekintve egyértelmű, hogy ezek magyarlakta városok. Az interjúalanyok többsége is magyar, vagy legalábbis olyan személy, aki jelentős számban magyarok lakta településről érkezett, így szocializációja révén jobban kötődik Magyarországhoz. Ezt igazolja, hogy a 80 fős mintában csupán három fő jelölte meg a szerbet anyanyelveként, míg az összes többi megkérdezett a magyart állította ebbe a kategóriába (28. ábra). A nemzetiségi arányok már kevésbé kedveztek a magyarok számára: 7 fő szerbnek, míg egy fő horvátnak vallotta magát. Ez azt jelenti, hogy az összes, magát szerb anyanyelvűnek valló kérdezett szerb nemzetiségűnek is vallotta magát, ám voltak olyan szerbek (4 fő), akiknek magyar volt az anyanyelve. Ezen 4 sajátos identitást feltételező megkérdezett közül 2 elsősorban vajdaságiként, 1 fő szerbként, 1 fő pedig szerb állampolgársága mentén identifkálta magát. Mind a 4 sajátos identitású az 1980-as évek végén született, azaz már nem a jugoszláv érában szocializálódott. A 3 szerb anyanyelvű szerb megkérdezett közül 2 a vajdasági származás, 1 pedig az etnikai hovatartozás szerint határozta meg önmagát. Az egyetlen horvát nemzetiségű, aki magyar anyanyelvűnek vallotta magát, elsősorban vajdaságiként definiálja magát.

28. ÁBRA: A megkérdezettek nemzetiségi és nyelvi összetétele

Az összes többi megkérdezett anyanyelve és nemzetisége egyaránt a magyar volt. A 77 főből 27-en, azaz a minta bő harmada vajdaságinak tartotta magát, míg elsősorban magyarként csak 25 fő határozta meg önmagát (29. ábra). A magyarok közül egy jelentős hányad, a minta ötöde nem az etnikai vagy a területi identifikációt választotta, hanem vagy a vallás mentén határozta meg önmagát, vagy világpolgárnak, európainak, kötődés nélkülinek tartotta magát. Ez rendkívül magas arány, sokkal magasabb, mint amit a Magyarországon élő kárpátaljaiak esetében mértünk (6-7 százalék a Magyarországon élő ukrajnaiak, 1-2 százalék a kárpátaljaiak között, *Kincses, 2011 p. 95, p. 137*). Ebből egyértelműen látható, hogy a vajdaságiak jóval lazábban kezelik a magyarsághoz vagy a Vajdasághoz való tartozás kérdését, így a későbbiekben az egyes kérdésekre adott válaszaik is e tény mentén kezelendők. Sajátos módon a többi 20 százalék, akikről még nem esett szó az identitás önmeghatározása kapcsán, a vallási hovatartozása alapján is a többiektől eltérően válaszolt: zömük nem nyilatkozott hitvallásáról, illetve ateistaként határozta meg magát. Hasonló volt a helyzet a magukat szerbnek vallóknál is – esetükben többen ráadásul katolikusnak vallották magukat, ami némiképp sajátos a szerb identifikáció mellett.

29. ÁBRA: A megkérdezettek vallása és identitása

Összességében a nem magyar anyanyelvű, nem magyar etnikumú és nem katolikus megkérdezettekről elmondhatjuk, hogy alapvetően vegyes, kevert identitásúak, nem mondható ki egyértelműen róluk, hogy a szerb etnikumhoz tartoznának, sokkal inkább egy átmeneti csoportot képviselnek a vajdasági magyarok és a szerbek között. Ez a sajátos csoport a minta harmadát teszi ki – a velük szembeni kétharmadot a katolikus magyarok alkotják. Ezt figyelembe véve a bizonytalan identitásúak aránya jóval meghaladja a Kárpátalján mért eredményeket, ami arra is utal, hogy a Délvidéken nagyobb arányú volt az etnikumok közötti keveredés, és kevésbé éles a választóvonal magyarok és szerbek között.

Ennek a történelmi gyökerei nem csak az elmúlt fél évszázadra, hanem attól jóval korábbra nyúlnak vissza. Míg a Vajdaság etnikailag mindig is egy rendkívül kevert régió volt, ahol a szerbek és a magyarok mellett nagy számmal éltek németek, horvátok, csehek, szlovákok, ukránok, románok, addig Kárpátalja esetében lényegében csak ukránokról és magyarokról beszélhetünk – a kisebb számú egyéb csoportok mellett. A térségi elkülönülés sem olyan egyértelmű, mint Kárpátalja esetében, ahol a magyarság zöme az alföldi, az ukránság pedig a hegyvidéki területeken lakik. A Vajdaság etnikai struktúrájára sokkal inkább a mozaikosság a jellemző. Az egyik településen magyarok, a szomszédos helységben szerbek, a harmadikban csehek, majd újra magyarok élnek.

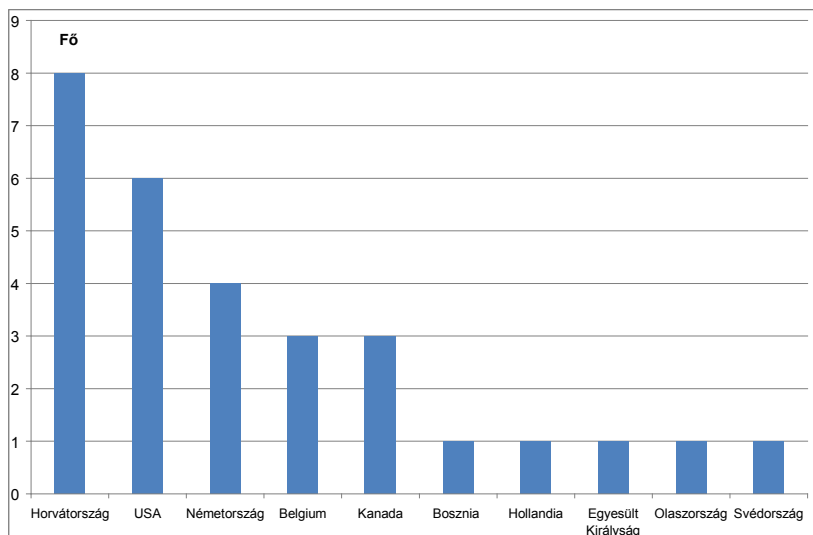
A történelmi gyökerekből és a települések sajátos etnikai összetételéből adódó magas arányú kötődésnélküliség vagy vegyes identitás a mintán túl visszatükröződött a válaszadási hajlandóságban is, amelyről az előző szakaszban már szóltunk.

4. MIGRÁCIÓS TAPASZTALATOK, MIGRÁCIÓS HAJLANDÓSÁG – A CSALÁDI HELYZET TÜKRÉBEN

A migrációs döntéseknél az egyik legfontosabb visszatartó tényező a családi helyzet – az otthon hagyott házas családtagok például jóval kevésbé teszik mobillá a lakhelyét elhagyni kívánó potenciális migránst, azaz nem egyedi, hanem immár kollektív, családi konszenzuson alapuló döntésről van szó. A családi állapot persze függ az életkortól is.

A megkérdezettek háromnegyede 20–30 év közötti, zömmel egyetemista, kollégista, csupán 3 fő volt 20 évnél fiatalabb, és 16 fő 30 évnél idősebb – ez utóbbiból 5 fő 40 évesnél is idősebb volt. Ezen csoport tagjainak nagy része az interjúzás helyszínéül szolgáló budapesti cégtől került ki, 2 fő pedig szegedi illetőségű volt. A megkérdezettek koruknál fogva tehát a potenciális migráncsoportokhoz tartoznak. Különösen igaz ez, ha figyelembe vesszük, hogy a 30 évesnél fiatalabb 64 megkérdezett közül csupán kettő volt már házas – ők mindketten nők voltak. A megkérdezettek közül tehát 62 fő volt az, aki életkoránál és családi helyzeténél fogva vélhetően hosszabb távon is Magyarországon telepedhet le, illetve innen továbbvándorolhat. Némileg ez ellen hat, hogy a tartós párkapcsolatban élők minél fiatalabbak, a párjuk annál nagyobb valószínűséggel szintén szerbiai illetőségű, vagy Szerbiában él – vallásuk és nemzetiségük pedig szinte kivétel nélkül katolikus és magyar. A gyermek vagy gyermekek megléte szintén az életkorhoz kötődik.

A megkérdezettek körében fontosnak tartottuk felmérni az eddigi migrációs tapasztalatokat. A kérdés arra vonatkozott, hogy az interjúalany élete során tartózkodott-e már külföldön huzamosabb ideig, azaz egy hónapnál tovább – természetesen Szerbián és Magyarországon kívül. Az egy hónapos időszak már feltételezi, hogy az illető nem turistaként tartózkodott az adott országban, hanem ott munkát vállalt, esetleg rokonoknál élt, így módjában állt belekóstolni a külföldi életbe (30. ábra)

30. ÁBRA: Mely országokban tartózkodott 1 hónapnál hosszabb ideig? – kérdésre adott válaszok

A megkérdezett 80 fő közül 24 fő, azaz a minta majd' harmada rendelkezik már ilyen tapasztalatokkal, ami a kárpátaljaiakkal összevetve jóval magasabb arány. A meglátogatott országok köre is széles. A volt jugoszláv tagköztársaságok – mint Horvátország, Bosznia és Hercegovina – mellett előkelő helyen találunk nyugati országokat. Főként USA, Németország és Kanada kerül megemlítésre, de egyesek Belgiumot, Hollandiát, Svédországot és Olaszországot jelölték meg. Mindez gyökeresen eltér a kárpátaljai mintától, és egyértelműen mutatja, hogy ezek a megkérdezettek kárpátaljai társaikhoz képest sokkal jelentősebb migrációs tapasztalattal rendelkeznek, sokkal inkább van elképzelésük, képük arról, mit is jelent huzamosabb ideig külföldön, idegen országban élni. Ezzel szemben a kárpátaljaiaknak alig van ilyen tapasztalatuk, mivel a posztszovjet utódállamokba – ukrán társaikkal ellentétben – nemigen látogatnak, Nyugatra pedig eddig nem volt – mind politikai, mind anyagi – lehetőségük utazni (30. ábra).

A volt kommunista tömbön belül ez kimondottan jugoszláv sajátosság, örökség, hiszen ők a szocialista érában is korlátozások nélkül dolgozhattak vagy telepedhettek le Nyugaton. A közösség tagjai komoly kapcsolatokkal rendelkeznek főként Németországban, ami nemcsak munkakapcsolat, hanem már baráti-rokoni kötelék is, a kiköltöző hozzátartozók miatt. A kárpátaljaiak esetében ezek a kapcsolati struktúrák csak most, mintegy ötven éves késéssel kezdenek kialakulni – a jugoszláv vendégmunkások nyugati megjelenése az 1960-as évektől vált széles körűvé.

A múltban meghúzódó különbségek ellenére a migrációs tapasztalattal rendelkező megkérdezettek esetében nem figyelhető meg speciális korcsoport: körükben mind fiatalabbak, mind idősebbek előfordulnak. Ez is egy alapvető különbség Kárpátaljához képest: ott a migrációs tapasztalattal rendelkezők általában a fiatalok – ennek pedig a korábbi generációk bezártsága folytán történelmi okai vannak.

A migráció tekintetében az egyik legfontosabb kérdés a kapcsolattartás a hozzátartozókkal, barátokkal, a haza- vagy a külföldre látogatás gyakorisága. A megkérdezett 80 fő közül 56 mondta azt, hogy havi rendszerességgel, általában hétvégén látogat haza a családjához, ami teljesen azonos egy magyarországi, kollégiumban lakó egyetemista gyakorlatával. A többiek némileg ritkábban mennek haza, de csupán egy fő mondta azt, hogy ez egy évnél is ritkább látogatást jelent. A hazalátogatás minden esetben Szerbiát, a Vajdaságot jelentette.

A kapcsolattartás sajátossága az is, hogy a migráns kivel érkezett. Otthon hagyta-e családtagjait, párját, vagy családostul érkezett? A megkérdezett 80 főből 68 egyedül érkezett Magyarországra, így esetükben érthető a viszonylag gyakoribb kapcsolattartás az otthon maradtakkal. A magas arány a minta fiatal átlagéletkorából is ered: nem volt még idő a családalapításra, a szülők, nagyszülők pedig otthon maradtak.

A migrációs döntés sajátos eleme a rokonoktól, barátoktól szerzett korábbi tapasztalat. A Magyarországon tartózkodó 80 megkérdezett közül 65 fő már ismert olyan migránst, aki Magyarországra költözött, azaz az illető nem teljesen ismeretlen helyre került. Ebből ráadásul 28-an rokont ismertek, azaz feltételezhető a szorosabb kapcsolat.

A maradási hajlandóságot mutatja az önbevalláson túl a lakhatás terén való berendezkedés is. A megkérdezettek közül 50-en kollégisták voltak,

15 fő albérletben lakott, és csupán 14 fő rendelkezett saját ingatlannal. Ez főként a minta korösszetételével áll összefüggésben: az ingatlantulajdonosok mind 30 évnél idősebbek.

A továbbvándorlás kapcsán: a legtöbb megkérdezett kollégista csak a tanulmánya befejezéséig kíván Magyarországon élni. Az összes megkérdezett közül 26-an biztosan tervezik, hogy továbbvándorolnak, továbbá összesen 56 fő játszik el a továbbvándorlás gondolatával, és csupán 21-en gondolják úgy, hogy itt maradnának, azaz a minta alig több mint negyede. A megjelölt célországok között az Egyesült Királyság – főként London – és Németország, illetve Ausztria szerepel. Utóbbi két ország népszerűsége vélhetően a jugoszláv vendégmunkás hagyományokból ered. Az USA-t kevesen választanák, még Kanada is előrébb van a felsorolt országok között – ami főként a bevándorlás egyszerűsége miatt van így. A teljes mintából csupán két fő nyilatkozott úgy, hogy Szerbiába költözne vissza, azaz az oda-vissza vándorlás kérdését kizárhatjuk. A cirkuláció, azaz az oda-vissza vándorlás fogalmát, kérdését a legtöbb megkérdezett nehezen tudta értelmezni, és általában nem értett egyet azzal, hogy az oda-vissza költözés helyettesíteni képes a szülőföld végleges elhagyását.

5. ANYAGI BIZTONSÁG ITT ÉS OTTHON – VONZÓ ÉS TASZÍTÓ TÉNYEZŐK

A migráció talán legfontosabb mozgatórugója az egyéni érvényesülés, az anyagi helyzet, a jobb kereseti lehetőség, azaz általában annak a kérdésnek a megítélése, hogy az illető jól érzi-e magát otthon, illetve a választott új lakhelyén. Tovább boncolgatva a kérdést, az is fontos, milyen imázs, milyen kép alakult ki a potenciális migránsban. Az anyagi lehetőségek terén Vajdaság és Magyarország között jóval kisebb a különbség, mint Kárpátalja és Magyarország között, ezért a vonzó és taszító tényezők is eltérnek. Mégis fontosnak tartottuk, hogy több kérdéssel is utaljunk eme fontos tényezőre – így tudjuk összehasonlítani a kárpátaljai eredményekkel.

Az anyagi helyzet megítélése terén a legfontosabb szempont, hogy az adott migráns mivel foglalkozik, mi a munkája, mi a végzettsége. A megkérdezett 80 főből 48-an középfokú, 29-en felsőfokú végzettséggel rendelkeztek, és csupán 3 fő nem rendelkezett középfokú végzettséggel sem. A megkérdezettek közül 46-an még tanultak – amit a végzettségre vonatkozó adatok is tükröztek –, 33 fő már dolgozott, és csupán 1 fő nem rendelkezett munkával az interjúkészítés idején. A 33 munkával rendelkező közül 19-en – azaz több mint felük – felsőfokú végzettséggel, 14-en pedig középfokú végzettséggel rendelkeztek. Mindez tükrözi a migránsokra vonatkozó általános tételt, miszerint azok a helyi társadalomnál általában aktívabbak, magasabban képzettek.

A munkával rendelkezők közül azonban csak 20-an dolgoztak főállásban, a többieknek csak mellékállása vagy alkalmi munkái voltak. A magas képzettségi színvonal ellenére a 33 dolgozó közül 6 fő betanított munkásként vagy segédmunkásként dolgozott, azaz nem tudott a szakmájában elhelyezkedni – alapvetően azonban a legtöbben a végzettségüknek megfelelően dolgoztak.

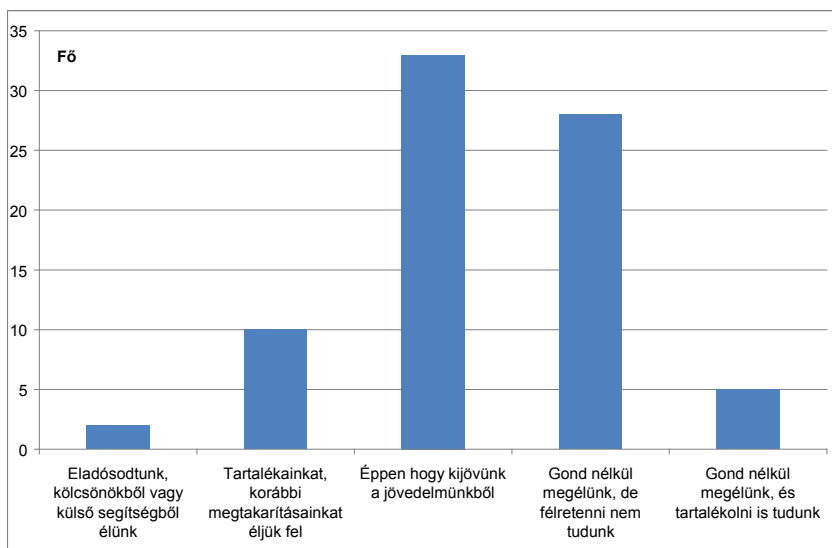
A dolgozók között a szakmákat tekintve meghatározó az informatikus, a nyomdaipari technikus, az elektrotechnikus, a mérnök, ami az interjúhelyszínből, a nyomdaipari cégből adódik. Emellett persze vannak közgazdászok, bölcsészek, volt biológus, kereskedő. A tanulók között nagyobb számban találunk technikusokat, mérnököket – azaz alapvetően a műszaki tudomá-

nyok képviselőit. A legtöbben az oktatás szféráját jelölték meg, de általában elmondható, hogy több megkérdezettnek nehéz volt besorolni magát a különböző gazdasági ágazatokba.

A migránsok másik speciális jellemzője, hogy anyanyelvükön kívül általában több idegen nyelvet – a befogadó és a küldő ország nyelvét – is beszélnek. Mindez előnyt jelent számukra az elhelyezkedés során, a munkaerőpiacon. A migránsok ráadásul rugalmasabb, mobilabb, alkalmazkodóbb munkaerőt is képviselnek a helybeliekhez képest, mivel életükben már legalább egyszer kellett olyan merész döntést hozniuk, amelyet a helyiek legtöbbször még nem lépett meg, ezért nem rendelkezik ezzel az életélménnyel, tapasztalattal (idegen környezetben való boldogulás).

A megkérdezett 80 fő közül 75 beszélt az anyanyelvén kívül vagy a küldő, vagy a befogadó ország nyelvét is, azaz a magyar vagy a szerb nyelvet. Ezek közül 58 fő beszélt valamilyen harmadik nyelvet is, ami főként az angol, másodsorban a német volt. Emellett előfordult még a horvát, illetve a spanyol és a francia nyelv ismerete is. 13 fő az anyanyelvén kívül nem kettő, hanem három idegen nyelvet is magáénak tudhatott, főként a magyart, a szerbet, az angolt beszélt – emellett pedig a németet vagy a horvátot. Ezek közül persze a munkaerőpiacon az az igazán értékes, aki a szerb mellett nem a horvátot beszéli másik idegen nyelvként, mivel a kettő nagyon hasonló. Összesen 7 ember beszélt a magyar mellett csupán egy délszláv nyelvet és emellett 2 világnyelvet, főként az angolt és a németet. A 80 fős mintában 7 fő egyáltalán nem is beszélt a szerb nyelvet – mindannyian az 1980-as évek második felében születtek. Összesen 37 fő volt olyan, aki a magyar és a szerb mellett csak angolul beszélt, és a mintában nem volt olyan személy, aki nem beszélt a magyart.

A megkérdezettek szinte egybehangzó véleménye az volt, hogy ugyanannyit keresnek, mint a hozzájuk hasonló hazai munkavállalók. Anyagi helyzetüket tekintve a 80 főből 29-en meg voltak elégedve keresetükkel, sőt 5 fő kimondottan pozitívan nyilatkozott arról. 33-an viszont úgy jellemezték magukat, hogy éppen csak ki tudnak jönni a pénzükből, 12 fő pedig kilátástalannak ítélte meg jelenlegi helyzetét, azaz a minta bő fele, 45 fő nem volt igazán megelégedve magyarországi keresetével (31. ábra).

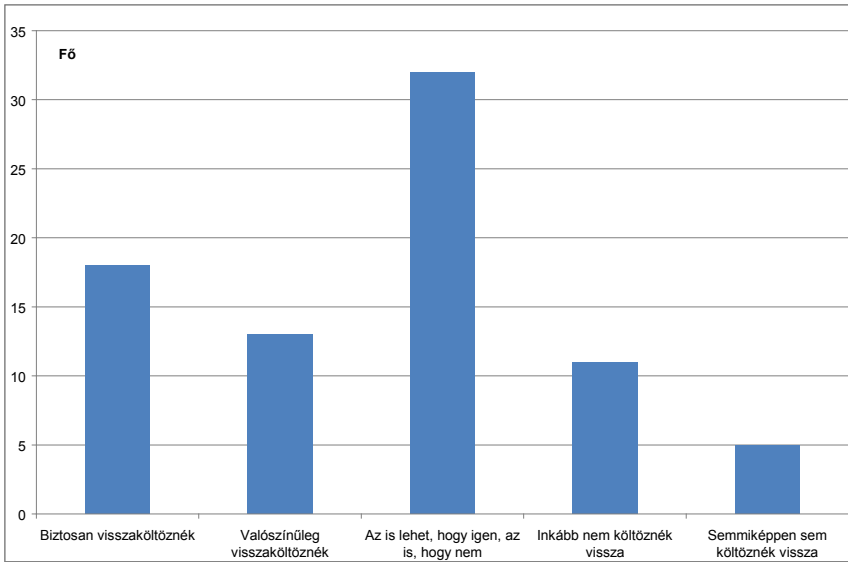
31. ÁBRA: Hogyan jellemezné a családjá/az Ön mostani anyagi helyzetét? – kérdésre adott válaszok

A kárpátaljaiak esetében ez az arány nem érte el a minta felét, azaz ők sokkal pozitívabban ítélték meg magyarországi anyagi helyzetüket. A vajdaságiak és a kárpátaljaiak között meghúzódó különbség azonban nem abból adódik, hogy a vajdaságiak általában kevésbé szerencsések a munkaerőpiacon kárpátaljai társaikhoz képest, hanem abból, hogy eltérő volt az otthon megszo-
kott életszínvonal. A kárpátaljaiak jóval rosszabb körülmények közül érkez-
tek, ezért körükben nyilvánvalóan a szubjektív jólétérzés sokkal jellemzőbb,
mint vajdasági sorstársaik esetében.

A vajdaságiak mindazonáltal hasonlóan ítélték meg anyagi helyzetüket,
mint amilyennel az itteniek rendelkeznek, ám 25 fő szerint helyzetük rossz-
szabb volt. Ezek az arányok teljesen egybeesnek a kárpátaljaiak megítélésével,
ami szintén az előző megállapítást támasztja alá, miszerint az eltérő megítélés
a saját élethelyzetre vonatkozóan sokkal inkább a kiinduló (otthoni) állapot
és a magyarországi helyzet közötti különbség által meghatározott.

A kisebb életszínvonalbeli különbségek okán a vajdaságiak körében jó-
val magasabb a visszaköltözési hajlandóság, mint a kárpátaljaiak esetében.

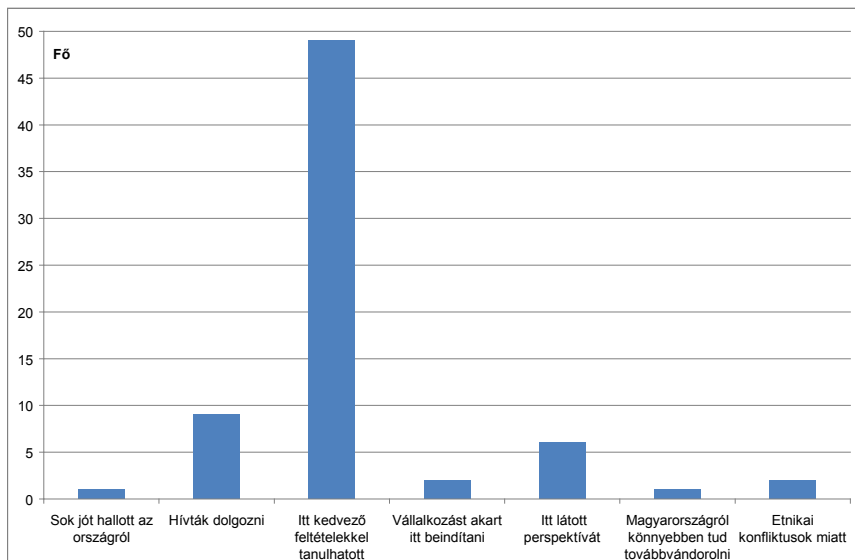
A 80 főből minden negyedik gondolkodás nélkül visszaköltözne, ha odahaza javulnának az életkörülményei, és csupán 5 fő zárta ki teljes mértékben a visszaköltözés lehetőségét, 12 fő pedig inkább a maradás mellett döntene. Persze elég magas a bizonytalanok aránya is: mintegy 30 fő a 80 fős mintából (32. ábra).

32. ÁBRA: Amennyiben javíthatna az életkörülményein, akkor esetleg felmerülhet, hogy visszaköltözne Szerbiába? – kérdésre adott válaszok

A minta több mint felét, 49 főt a kedvező tanulási lehetőségek, a magyar nyelven való tanulás és ösztöndíjak vonzották elsősorban Magyarországra. Ez az arány nem meglepő, ha figyelembe vesszük, hogy a minta zömét egyetemi hallgatók adják. A megkérdezettek közül 17-en itt láttak perspektívát, vagy itt kaptak munkát – mindannyian dolgoznak jelenleg is. A kedvezőbb továbbvándorlási lehetőséget csupán 6 fő emelte ki, azaz az ő számukra Magyarország elsősorban ugródeszkát jelent. Csupán 2 fő jelölte meg az etnikai konfliktust, mint a migráció kiváltó okát, azaz elsősorban a kibocsátó hely

taszító, és nem a befogadó hely vonzó jellegét. Ez az alacsony szám a délszláv konfliktusok elcsendesedésének köszönhető; a konfliktus mint motiváló tényező az 1990-es években még meghatározó volt (33. ábra).

33. ÁBRA: Milyen okok játszottak szerepet abban, hogy éppen Magyarországra költözött? – kérdésre adott válaszok

Össességében elmondhatjuk, hogy a migránsokat elsősorban a vonzó tényezők, és nem a taszító hatások vezérelték, amikor Magyarországra költöztek. Más kérdés, hogy mi van akkor, ha a migránsnak nem önszántából kell meghoznia döntését, hanem a külső körülmények folytán kényszerpályán mozog. Ilyen élethelyzet a legtöbb vajdasági esetben már előfordult a délszláv konfliktusok idején, a megkérdezettek közül is többen átérték. A legtöbben, 26 fő azonban mégis a szülőföldjét választaná egy ilyen szituációban, és csupán 15 fő nyilatkozott úgy, hogy Magyarország mellett döntene. Viszonylag magas azok aránya, akik harmadik országot választanának, ugyancsak 15 fő.

6. INTEGRÁCIÓ A HELYI TÁRSADALOMBA

Az integrációhoz kötődő legmeghatározóbb kérdés az, hogy az illető hol érzi magát igazán otthon. A megkérdezett 80 főből 64-en egyértelműen azt nyilatkozták, hogy igazán a Vajdaságban érzik magukat otthon, míg az anyaország inkább csak másodlagos otthon (a 64 főből 29-nek) – 4 fő pedig a kontinenst vagy a világot jelölte meg otthonaként. Érdekes módon viszont az identitásuk terén ez a 4 fő nem mutat semmiféle sajátos világlátást. A megkérdezettek nagy része, 62 fő azt vallotta, hogy Magyarországhoz és a Vajdasághoz egyaránt kötődik, és ez nem is zavarja.

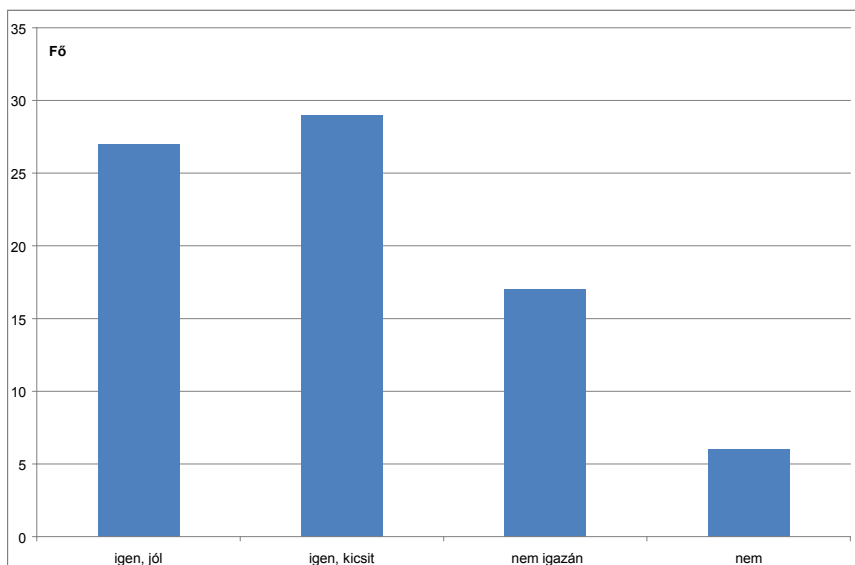
Az integráció szintje persze nagyban függ attól, mióta is él a migráns az adott országban. Egy kivétellel az összes megkérdezett migráns húsz évnél nem régebben él Magyarországon, sőt ebből 63 fő 10 évnél is kevesebb időt, 14 fő pedig 2 évnél is kevesebbet töltött itt. A legutolsó csoportot kitevő 14 fő esetében az integráltság foka nyilván még meglehetősen alacsony, hisz nem volt ideje a helyi kapcsolatok kialakítására.

Ebből is következik, hogy a 80 megkérdezett közül 49 fő baráti köre elsősorban vajdasági magyarokból állt, 25 fő esetében pedig már vegyes volt ez az összetétel, míg csupán 5 fő volt az, akinek egyértelműen Magyarországhoz kötődött a társasága. Sokkal érdekesebb ezen adat vizsgálata az ideérkezés időpontjának tükrében. E tekintetben a kép teljesen vegyes: nem mutatható ki olyan összefüggés a mintában, hogy a régebb óta Magyarországon tartózkodók baráti köre is ide kötődik. A hazalátogatás gyakorisága, sőt a pár, élettárs, házastárs etnikai hovatartozása sem specifikus egyik csoport esetében sem. Mindebből leszűrhető, hogy a baráti kör helyhez kötődése a minta esetében egyértelműen szubjektív, személyes okokra vezethető vissza, azaz arra, hogy az adott személy honnan válogatja meg barátait.

Az integráltság másik fontos fokmérője a „nem választható” személyek köre. Ilyenek például a rokonok, de a szomszédsági kapcsolatok is, melyek jelen esetben az integrációhoz kötődő vizsgálat tárgyát képezték. A szomszédok ismerete ugyan alapvetően szocializációfüggő, azaz azt mutatja, hogy az egyes emberek mennyire nyitottak a másik irányába, vagy épp mennyire zárkóznak el a kapcsolatoktól. A vizsgálatban némileg zavaróan hat, hogy a megkérdezettek zöme kollégista, ahol a szociális kapcsolati hálózatok jóval intenzívebbek, mint más jellegű lakókörnyezetekben. Arról a tényezőről már

nem is beszélve, hogy a kollégisták esetében a szomszédok sem helyi lakosok, hanem legtöbbször hasonló háttérrel rendelkező, az adott környezetben szintén idegenként mozgó diákok, így a társadalmi egymásrautaltság és a környezettől való kollektív szegregáció még szorosabbá fűzi ezen köteleket.

A 80 megkérdezett közül 56 viszonylag jól vagy jól ismerte a szomszédjait, és csupán 6 fő nyilatkozott úgy, hogy egyáltalán nem ismeri azokat. Ez utóbbi csoport tagjai egy kivételével szegedi lakosok voltak, ám más összefüggés nem mutatható ki a szomszédismeret terén. A kollégisták éppolyan arányban ismerik szomszédjaikat, mint a lakásban – albérletben vagy saját tulajdonban – lakók, sőt a Magyarországon eltöltött idő sem befolyásolja ezt. Azaz a szomszédjait általában mindenki hamar megismeri, a dolog megint csak a személyiségtől függ, mennyire nyitott vagy zárkózott az illető (34. ábra).

34. ÁBRA: Ismeri-e magyarországi szomszédjait? – kérdésre adott válaszok

Az integráltság másik lehetséges fokmérője – a szomszédokon és a barátokon túl – a helyi közéletben való részvétel. Erre vonatkozóan az egyesületi tagságra kérdeztünk rá. A 80 fős mintából csupán 9 fő nyilatkozott úgy, hogy tagja valamilyen egyesületnek. Érdekes ugyanakkor, hogy ez a 9 fő a szomszédjai kapcsán viszont azt nyilatkozta, nem igazán ismeri őket. Ami még közös bennük, hogy mindannyian régebb óta tartózkodnak Magyarországon, azaz van összefüggés a közéletbe való integráltság és az itt tartózkodás hossza között. A megemlített egyesületek részben néptánchoz, részben sporthoz kötődő szervezetek voltak.

Fontos kérdés, hogy a megkérdezettek hogyan vélekednek önmaguk, illetve a hozzájuk hasonló sorsúak integráltságáról. Ehhez kötődően három kérdést tettünk föl. Mindhárom kérdés egy-egy társadalmi csoporthoz, így a munkavállalókhoz, a nyugdíjasokhoz és általában a Szerbiából érkező migránsokhoz kötődött: szükséges-e az integrálódásuk elősegítése? A kérdéskör már átvezet bennünket a spontán integrációtól az állam által segített integrálódás irányába. A kutatás egyik legfőbb feladata ennek feltárása – hogyan tudna hozzájárulni az állam ezen migránsok integrálódásának fokozásához.

A kérdések kapcsán azonban fontos megjegyezni, hogy az interjúzás során ezen témák értelmezése okozta a legnagyobb fejtörést az interjúalanyok számára, így az adott válaszok is hosszabb értelmezést kívánnak. A munkaerőpiac vonatkozásában a megkérdezettek fele vélekedett úgy, hogy valamilyen formában szükséges az integrálódás segítése. Főként olyan okokat emeltek ki, amelyek a bürokratikus problémákhoz kötődnek: *Az emberek hozzáállása. A diploma lefordítását ingyenessé tenném. Könnyebb munkavállalási engedély. Kevesebb legyen a papírmunka. A különbségek miatt. Egyenrangúként kellene kezelni a magyar etnikumúakat.*

Érdekes módon annak ellenére, hogy a megkérdezettek nagy többsége magyarul beszélő, katolikus magyar volt, azaz a kulturális problémák vélhetően nem léteznek, sokan mégis az ebből fakadó gondokat emelték ki. Valószínűleg ennek a küldő régió minden lakójával meglévő lokálpatrióta szolidaritás az oka, azaz a megkérdezett magyarok életük során szembesülhettek szerb ismerőseik magyarországi problémáival is. Olyan szempontokat emeltek ki, mint: *A kulturális különbségek. Akinek szerb az anyanyelve, annak több lehetőség kellene a nyelvtanulásra. Nyelvoktatás.*

Az a 11 fő, aki úgy vélekedett, hogy semmiféle integrációs segítségre nincs szükség, alapvetően úgy látta, hogy a vajdaságiak feltalálják magukat, *a Vajdaságból jövők belevalók. Nincs szükségük pozitív diszkriminációra.*

A nyugdíjasok helyzetének értékelése már jóval nehezebb volt a megkérdezettek számára, mivel az interjúalanyok többsége fiatal egyetemista volt – így érthető módon nem szembesültek még életük során ilyen jellegű problémákkal. Az arányok hasonlóan alakultak a munkaerőpiac kérdéséhez, ám a válaszadók száma kicsivel kevesebb, csupán 75 fő volt. Legfőképp olyan szempontokat emeltek ki, mint: Mentalitásbeli különbségek. *Ott élhessenek, ahol nekik ideálisabb. Új környezet. Megismertetném velük a szociális intézményeket, ellátások igénybevételének módjait, biztosításuk határait, lehetőségeit. Nincs sok ilyen személy.*

A szerb migránsok általános integrálódására vonatkozó kérdés megosztotta a megkérdezettek csoportját: az interjúalanyok fele vélekedett úgy, hogy szükséges az integráció segítése, alapvetően olyan okokból, mint a sztereotípiák, a mentalitásbeli problémák. A kérdés tehát gyakorlati síkról, ami a munkaerő-piaci kérdésblokkot jellemezte, az elméleti, hozzáállásbeli, morális síkra terelte át a válaszokat: *Mentalitásbeli különbségek. Sztereotípiák leépítése. Diszkrimináció enyhítésére lenne szükség. Ha nyíltan nem is, de titokban sokan félnek, hogy mi, külföldiek tömegesen ideköltözünk, és elveszjük a nekik járó juttatásokat. Ezért kiskortól kezdve az elfogadás fejlesztése lenne fontos. Networking. A társadalom számára kell érhetővé tenni, hogy ő is a nemzet tagja. Közös programok szervezése.*

Persze többen itt is gyakorlati okokról beszéltek: *Könnyebben lehessen iratokhoz jutni. Adminisztratív könnyítés. Ha az üzletekben, hivatalokban több „friss” magyar állampolgárságot kapott vajdasági magyart alkalmaznának, nagyobb esély lenne rá, hogy szerbül tudó emberrel intézi az illető az ügyeit, ahol ez ésszerű lehet.*

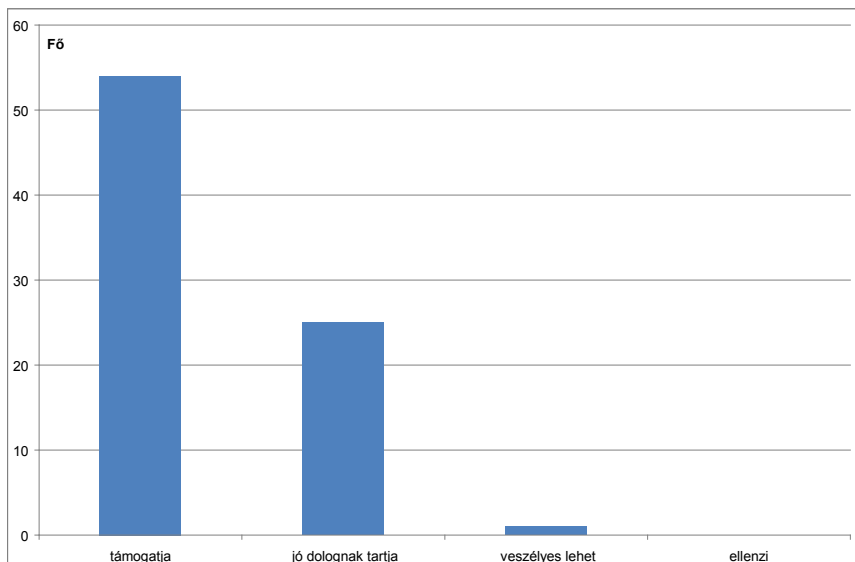
A válaszokban felbukkan a diszkrimináció kérdése – mind a hivatalos ügyintézés, mind a magánélet vagy a társadalmi érintkezés síkján. A következőkben először a hivatalos szférához kötődő vélekedést, majd a társadalom hozzáállását tekintjük át.

7. BÜROKRÁCIA ÉS A MIGRÁNS

– A SORBAN ÁLLÁSTÓL A KÖNNYÍTETT ÁLLAMPOLGÁRSÁGIG

Az egy évvel ezelőtti, ukrán migránsokhoz kötődő kutatás során is egyértelmű volt a magyar bürokrácia határontúliakhoz való negatív hozzáállása, illetve ennek javulási tendenciái az utóbbi években. Általánosan jellemző, hogy a könnyített állampolgárság 2010-es bevezetését követően a magyar nemzetiségű migránsok számára az állampolgárság megszerzése egyszerűbbnek tűnt, mint korábban akár a tartózkodási engedély megszerzése vagy egy tb-kártya kiváltása, azaz a határontúliak bürokrácia általi megítélésében egy minőségi változás állt be. A magyar társadalom határontúliakhoz való viszonya már az ezredforduló tájékán elkezdett változni – de erről a következő szakasz ad majd képet. (A könnyített magyar állampolgárságot szokás kettős állampolgárságnak is nevezni, habár a kettős állampolgárság intézménye már a könnyített magyar állampolgárság bevezetése előtt is ismert volt a magyar jogrendszer számára. Itt most a két fogalmat egymás szinonimájaként használjuk, utalva arra, hogy egyértelműen a határon túli magyarok magyar állampolgárságára gondolunk.)

A könnyített állampolgárság megszerzése így rendkívül fontossá vált a vajdasági magyarok számára, nemcsak érzelmi, hanem gyakorlati alapon is. Ezt tükrözi az is, hogy a 80 fős mintából 79-en támogatták, jó dolognak tartották a kettős állampolgárság intézményét. Csupán 1 fő érezte úgy, hogy a dolog veszélyes lehet, mert szerinte nincs kellően ellenőrizve a kérelmező magyar nemzetisége, vannak, akik a magyar nyelvet sem ismerik, ezáltal olyanok is állampolgársághoz jutnak, akik érzelmileg nem is kötődnek a nemzethez (35. ábra).

35. ÁBRA: Mi a véleménye a kettős állampolgárság bevezetéséről? – kérdésre adott válaszok

A véleményekben jelentkező elsöprő arány jóval kedvezőbb, mint a kárpátaljaiak esetében. Ez egy okra vezethető vissza: a 2011. év során a sajtó tele volt a kettős állampolgárság intézményét övező kételyekkel és kérdésekkel, sokszor a környező országok médiája, hatóságai is ellenségesen álltak hozzá a kérdéshez, ezáltal a kárpátaljai mérések során még jóval nagyobb fokú bizonytalanságot mutattak az eredmények. Mára ezek a viták javarészt elültek, és a kettős állampolgárság intézménye a napi gyakorlatban is egyre inkább elterjed, beválik, ezért a bizalom idővel fokozódott az intézménnyel szemben.

A pozitívumok kapcsán a megkérdezettek általában olyan dolgokat emeltek ki, mint hogy *Családokat egyesíthet, könnyebbé teszi az utazást. Megkönnyíti, egyszerűbbé teszi a papírok elintézését, nem kell minden tanárnak elmesélnem az élettörténetemet. ...munkavállalás, utazás miatt. Mert sok lehetőség nyílik ezáltal. Könnyebben tud külföldre utazni az ember. Magyar útlevél, kevesebb ügyintézés. Munkavállalási lehetőség az EU-ban. Megkönnyíti a munkavállalást. Ebben látok perspektívát.*

A konkrét előnyök említői az utazást és a munkavállalást emelték ki. Előbbire pár példa: *Könnyebb utazás, magabiztosabban érezhetjük magunkat. Nem kell tartózkodási engedéllyel foglalkozni. EU. Mert nem kell tartózkodási engedély, és nyugodtan utazhatunk külföldre. Szabadabb mozgás. Megkönnyíti a határátlépést és az ügyintézést. A munkaerő-piaci, esélyegyenlőségi véleményekre pár példa: Kedvező feltételeket biztosít a határon túli magyaroknak. Könnyebb ügyintézés miatt. Egyenlő eséllyel indul a munkaerőpiacon a határontúli és az anyaországi magyar. Megkönnyíti az ügyintézést.*

Ezek a megállapítások főként az előnyökre összpontosítanak, de jócskán akadtak olyan vélemények, amelyek inkább érzelmi alapon közelítették meg a kérdést: *Minden magyar magyar. Mindenkinek joga van ahhoz, hogy nemzetisége alapján választhasson állampolgárságot. Fontos a szétszakított nemzetrészek egyesülése. Mert aki szívügyének tartja a magyarságot, annak meg kell adni erre a lehetőséget. Ugyanolyan magyarnak születünk mi is. Megérdemljük. Mert visszakapjuk, ami megillet minket. Mert aki magyar nemzetiségű és rokonai, nagyszülei Magyarországon születtek, és magyar kultúrájuk van, az magyar is. Mert ez jár. Csak így tudja kifejezni Magyarország, hogy hozzájuk tartozunk, és mi is elsősorban ez alapján érezzük ugyanezt. Hogy valahol otthon érezze magát az ember. Nemzeti identitás megerősítése. Mert jár. Mert magyar vagyok. Mert aki magyarnak nevezi magát, legyen magyar állampolgár is! Ugyanolyan magyarnak tartom magam, mint az itt születettek. Magyarságtudatot erősíti. Összeköti a nemzetet. Papírjuk lehet az összetartozásról. Össze kell fognunk, hogy megmaradjunk.*

Voltak, akik a két álláspontot ötvözték: *Kifejezi az illető hovatartozását, és egyszerűsíti az adminisztrációt. Vannak, akik jobban érzik magukat, ha magyar útlevelet tartanak a kezükben. Sokan hivatkoztak a környező országok bevett gyakorlatára, különösen az általuk jól ismert szerb és horvát példára: Előbb is meg kellett volna adni, más ország nem húzta ennyi ideig. Magyarországnak is szüksége van a nagyobb létszámra a sok nemzetállamot kovácsoló ország között. Mert minden ország megengedi, csak Magyarország nem engedte meg eddig.*

Lényeges, hogy a megkérdezettek szerint elsősorban ki számára előnyös ez a kettős állampolgárság. A 80-ból csupán 29 fő nyilatkozott úgy, hogy mindkét fél, azaz a vajdasági magyarok és a magyarországiak számára egy-

aránt fontos a kettős állampolgárság, míg 47 fő úgy vélekedett, hogy az csak a határöntúliak számára fontos. Ezek az arányok abból adódnak, hogy míg a magyarországiak számára a kettős állampolgárság főként érzelmi és kevésbé gazdasági kérdés, addig a vajdaságiak esetében mindkét tényezővel számolni kell, ahogy erre véleményeikben rámutatnak. Így a jogi intézménynek egyértelműen ők a nagyobb haszonélvezői.

A két csoport – azaz azoké, akik úgy látják, hogy csak a vajdaságiaknak jó ez, illetve azoké, akik mind a vajdaságiak, mind a magyarországiak számára jónak tartják a dolgot – véleménye azonban a pozitívumok kapcsán egybeesik. Az anyaország kapcsán felmerülő gazdasági előnyök is rendre előkerülnek a véleményekben: *Magyaroknak a népességfogyás, nekünk a megmaradás miatt fontos. Nemzeti és gazdasági érdekek miatt. A vajdasági magyaroknak munkalehetőség, a magyarországiaknak munkaerő. Egyre kevesebb a magyar, ki fog halni a kultúrája, eltűnik a nyelv, a vajdasági magyarok számára pedig nagy segítség a munkavállalás, tanulás szempontjából. Itt politikai okok miatt, számunkra pedig egyszerűbbé teszi az életet. Egyre kevesebb az élő kapcsolat a magyarlakta térségek között. Ebben segíthet.*

A megkérdezett 80 fő közül már 59 igényelt magyar állampolgárságot, de további 9 főnek is szándékában áll az igénylés. A bizonytalanok száma 6, míg 4 fő elutasítja a dolgot, 2 fő pedig nem nyilatkozott a kérdésről. Míg korábban mindenki pozitívan nyilatkozott a kettős állampolgárság intézményéről, addig a személyes, konkrét esetekben már többen is kételyeiknek adtak hangot: *Sokat kell utánajárni. Egyelőre nincs rá szükségem. Nem vagyok biztos, hogy változna a helyzetem, csak elvből meg nem akarok. Még nem tájékoztam alaposabban.* Egy fő pedig úgy nyilatkozott, hogy a kettős állampolgárság megszerzésével rögtön hármassá válna állampolgárrá várna – *Mert horvát állampolgár is vagyok* –, ami már kevésbé lenne fontos számára, inkább csak problémát okozna.

Érdekes, hogy a személyes indokoknál már sokkal kevésbé kerültek elő a magasztos okok – *Lehetőség, szabadság. Nemzeti összetartozás. Számomra fontos, hogy ne csak a nemzetiségem, hanem az állampolgárságom is magyar legyen. Mert mindig elszakítottnak érzem magam. Olyan jó, hogy lélekben és a valóságban is a régi hazámhoz tartozhatom. Szimbolikája miatt.* – Sokkal

inkább a praktikum kerül elő a személyes megítéléskor. Ezek egy része a tartózkodási engedélyhez – illetve annak megszerzése kapcsán szerzett negatív tapasztalatokhoz – kötődött: *Hivatalos ügyek intézését megkönnyíti. Itt élek Magyarországon. A tartózkodási engedélyt intézni mindig problémás. Ezt könnyíti meg. Erre vártam, amióta Magyarországon tanulok. Jobban érzem ezzel az elismeréssel magam, és a lehetőségeim is javultak. A tartózkodási engedély túl bonyolult. Mert magyar útlevelemmel nincs szükség a tartózkodási engedélyre.* Egy másik csoport a munkavállaláshoz kötődő előnyöket emelte ki: *A munkavállalás megkönnyítése miatt. Mert itt dolgozom, praktikus okokból.* A legkevesebben az utazás megkönnyítését emelték ki – *Mert utazás és munka céljából jó. Megkönnyíti a határátlépést és az ügyintézését. Könnyebb közlekedés* –, illetve az EU-s állampolgárság kérdését csak egy személy vetette fel: *Uniósi állampolgárság előnyei.*

Az uniós állampolgárság előnyei a kárpátaljaiakkal ellentétben valószínűleg azért jelentenek kisebb vonzerőt a vajdaságiaknak, mert számukra a határ átlépése, az Európába utazás sosem jelentett akkora akadályt, ráadásul Szerbia előtt egyre világosabb az EU-s integráció perspektívája – ellentétben Ukrajnával.

8. A KETTŐS ÁLLAMPOLGÁRSÁG BEVEZETÉSÉNEK HATÁSAI

A kettős állampolgárság hosszan elnyúló magyarországi politikai és társadalmi vitájában számos szempont előkerült a várható negatív és pozitív hatások tekintetében. Fölmerült a határontúliak elvándorlásának, Magyarországra költözésének veszélye, aminek következtében a határon túli magyar közösségek felmorzsolódása felgyorsulna. Emellett szóba jött, hogy az ide érkező határontúliak problémákat okoznának a munkaerőpiacon, illetve megterhelnék a szociális hálót.

Mindezek az előítéletek a hatások kapcsán idővel alaptalannak bizonyultak. Ugyanakkor a problémára rákérdeztünk mind tavaly a kárpátaljaiak, illetve idén a vajdaságiak esetében, mivel arra voltunk kíváncsiak, ők hogyan ítélik meg a kérdést.

Az első kérdéskör a mennyiségi viszonyokra vonatkozott, azaz hogy vélekedésük szerint mekkora tömegben érkeznek határontúliak Magyarországra a kettős állampolgárság bevezetése következtében, illetve ebből mennyien lesznek a vajdaságiak. Ezt azért fontos megvizsgálni, mert ha szignifikánsan túlbecsülik a Magyarországra érkezők számát, akkor az adott problémát is túlértékelik – fordítva pedig épp elbogatellizálják azt –, ezáltal egyfajta indirekt véleménykifejezést tükröznek a számok. A kérdéskör persze összetett: mivel feltételez valamiféle tudásfelmérést is, ezért a válaszadók sokszor óvakodtak konkrét értékeket mondani. Nyilván attól tartottak, ha nagyon rosszul becsülik meg az adott értéket, azzal tudásbeli hiányosságaikat bizonyítják, ami adott esetben kellemetlen helyzetbe hozhatja az interjúalanyt. Arra a kérdésre például, hogy hány külföldi él Magyarországon, a 80 főből 25-en, a szerb állampolgárok számára vonatkozóan 20-an, a kettős állampolgárság hatására ide érkező határontúliak számát illetően pedig 34-en nem válaszoltak, ami majdnem a minta felét teszi ki. Ennek ellenére a vizsgálat érdekes eredményeket hozott.

Először lássuk, a megkérdezettek szerint hány külföldi állampolgár él már most is Magyarországon, illetve ebből hányan érkeztek Szerbiából. A külföldi állampolgárok számát illetően a válaszok 3 millió és 2 ezer fő között szóródtak. Valójában csak a válaszadók töredéke, 20 százaléka becsülte meg

a valós, 200 ezer fős szintet, többségük úgy látta, hogy ennél jóval kevesebb (50%), míg a minta harmada szerint magasabb a Magyarországon tartózkodó külföldiek száma. Ez azt mutatja, hogy a Magyarországon tartózkodók általában alábecsülik a külföldiek számát. A válaszadók valamivel magasabb arányban (30%) becsülték meg helyesen a külföldiek közül a szerb állampolgárok létszámát (nagyjából 35 000 fő az itt tartózkodó és a már magyar állampolgárrá vált, Magyarországon élő Szerbiából érkezettek összlétszáma), míg 40 százalék alábecsülte az arányukat. Ebben a tekintetben is hasonló a helyzet, mint a teljes külföldi állampolgárságú lakosság esetében: a megkérdezettek általában alábecsülik a létszámukat, számarányukat.

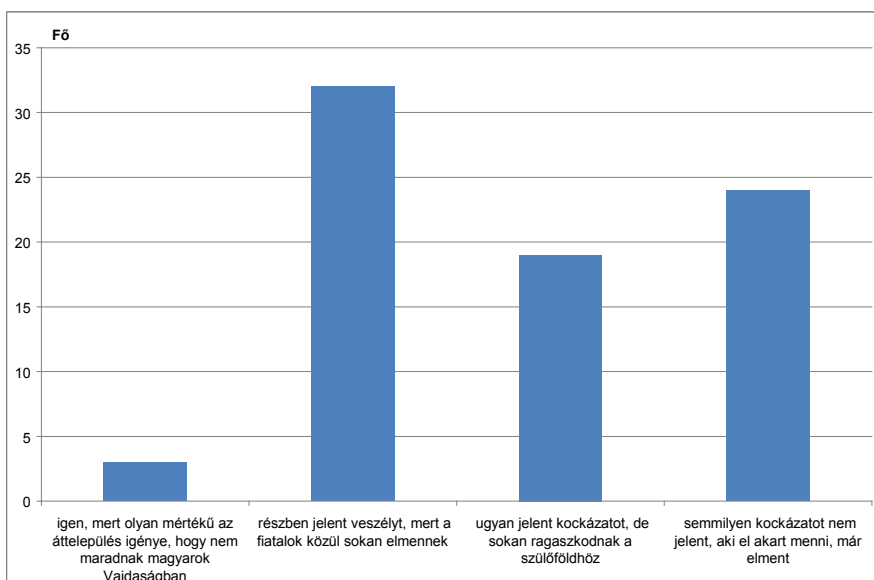
A külföldiek számának megbecsülése persze csak a felvezető kérdés arra vonatkozóan, hogy mennyivel lesz szélesebb a megjelenő kettős állampolgárok köre. Rákérdeztünk a magyar állampolgárságot igénylő összes határontúli és ezek közül csak a Szerbiában élők számára. A válaszadók e téren már jóval magabiztosabbak voltak, csupán 21 fő nem kívánt becslést adni. A válaszok viszont sokkal szélesebb spektrumon, 700 és 3 millió fő között szóródtak. Persze a válaszokat némi kritikával kell kezelnünk, ugyanis voltak, akik csak a szerbiaiakra (azaz a részhalmazra) vonatkozóan magasabb számot adtak meg, mint az összesre (azaz az egész halmazra). A becslők legtöbbször úgy ítélte meg, hogy nagyjából az összes igénylő fele a Vajdaságból fog kikerülni.

Sokkal markánsabb kérdés az, amely a kettős állampolgárság következtében áttelepülők számát firtatja –Magyarországon is ez kavarta a legnagyobb vitát, a munkaerőpiac és a szociális háló megterhelése okán. A válaszok 50 fő és 500 000 fő között szóródtak, de a legtöbbször úgy becsülték, hogy nagyjából 1000–10 000 fő áttelepülésével kell számolni. Ez az érték jóval elmarad a kárpátaljaiak által becsültektől, ami egyértelműen arra utal, hogy a vajdaságiak körében a magyar állampolgárság megszerzése kevésbé azonos a kivándorlás megszerzésének lehetőségével.

A megkérdezett 80 fő nagy többsége, 26 fő úgy vélte, hogy az összes áttelepülőnek nagyjából 10-20 százaléka lesz vajdasági, 13-an fölébecsülték, 15-en alábecsülték ezt a számot, 20 fő pedig nem adott becslést. Alapvetően ez a válasz is eltér a kárpátaljaiak által adottaktól, ahol a megkérdezettek szerint az áttelepülők legalább fele Kárpátaljáról érkezik majd.

A következményekről való elképzeléseket persze nem csak a számok, a becslések terén igyekeztünk felmérni. Rákérdeztünk az interjúalanyoknál a hosszabb távú vajdasági és magyarországi hatásokra is. Habár a számokból kiderül, a vajdasági magyarok többsége nem tart a radikális áttelepüléstől, megkérdeztük, hogy veszélyt jelenthetnek-e a vajdasági magyarság létére a kettős állampolgárság miatti áttelepülések.

A teljes mintából csupán 3 fő vélekedett úgy, hogy az áttelepülések miatt végveszélybe kerül a vajdasági magyarság jövője (36. ábra). A vajdaságiak 4 százaléka, a kárpátaljaiak 8 százaléka vélekedett így. Az érték ugyan kétszeres különbséget takar, de még így is elenyésző mértékű ez a radikális álláspont mindkét mintában. A vajdasági válaszok nagymértékben hasonlítottak a kárpátaljaiak által adottakra, azaz elmondhatjuk, hogy míg az elvándorlók teljes létszámának megbecsülése terén a vajdasági megkérdezettek bizonyultak az optimistábbaknak, addig az elvándorlás kérdését már hasonlóan kevésbé veszélyesnek ítélte meg a két csoport, illetve bizonyos esetekben a vajdaságiak véltek nagyobb kockázatot a következményeket tekintve.

36. ÁBRA: Ön szerint veszélyt jelenthetnek-e a vajdasági magyarság létére a kettős állampolgárság miatti áttelepülések? – kérdésre adott válaszok

A megkérdezett vajdaságiak 40 százaléka vélekedett úgy, hogy a fiatalok közül sokan el fognak költözni, ezért a kettős állampolgárság intézménye rejt némi kockázatot a jövőre nézve – a kárpátaljaiak esetében ez az arány 30 százalék volt.

A vajdaságiak körében az optimista válaszadók aránya, akik kizárták a negatív következményeket, csak a minta alig felére terjedt ki, míg a kárpátaljaiak esetében a minta szűk kétharmada volt. Mindez persze nem csak azt takarja, hogy a vajdaságiak szerint több magyar fog elköltözni a Vajdaságból, mint a kárpátaljaiak szerint Kárpátaljáról. Sőt, valószínűleg egyáltalán nem ezt takarja, mivel a számokból épp ennek ellenkezője, a kárpátaljaiak nagyobb elvándorlás miatti „pánikhangulata” tűnt ki.

Az ok sokkal prózaiabb. A kárpátaljaiak esetében vélhetően a megkérdező személyével – mint hivatalosnak tűnő emberrel – szemben fennálló pszichológiai önvédelmi reakció a különbség oka. Míg a számok esetében mindenki igyekezett őszintén, zsigerből válaszolni, addig a kérdés háttérének kifejtésekor már életbe léptek olyan önvédelmi reakciók, amelyek a nagyarányú elvándorlás lehetőségének leplezésére irányultak, mintegy szembesülve annak tragikus következményeivel, és a Magyarország számára fellépő esetleges kockázatával – ezért vonakodtak a magyar kérdező számára a problémát ilyen mélységben feltárni. A vajdaságiak ezzel szemben ezt a kérdést is lazábban tudták kezelni, mivel számukra a kettős állampolgárság kérdése kevésbé húsba vágó, kevésbé létkérdés.

A másik kérdéskör a magyarországi következményekre vonatkozott. A legtöbb válaszadó arra utalt, hogy amíg a kettős állampolgárság kapcsán a Vajdaság küldő térséggé válik, ezáltal elszenvedője lesz a folyamatoknak, addig Magyarország, mint befogadó, demográfiai haszonélvezője lehet a jelenségnek. A megkérdezett 80 főből 36-an elsősorban ezt emelték ki, de további 12 fő másodsorban beszélt ennek Magyarországra vonatkozó előnyeiről. A demográfiai gyarapodással összefüggésben a második legtöbbet emlegetett pozitívum a több adófizető állampolgár volt, összesen 31 fő emelte ki ezt a következményt. A következő fontos indok sokkal kevésbé gyakorlati, mint inkább pszichológiai: sokkal erősebb lesz Magyarország. A válaszadók közül 28-an tartották ezt fontos várható következménynek. Az átmeneti hatások között sorakozott föl a tömegesen megjelenő olcsó munkaerő – ez a

gazdaság számára pozitív, ám a helyi munkaerőpiacon nagyobb konkurenciaharcot idézhet elő.

A negatív hatások közül olyanok kerültek megjelölésre, mint a növekvő bűnözés és a társadalmi integráció problematikussága, viszont senki sem vélekedett úgy, hogy az áttelepülők megterhelnék a szociális hálót, netán elvonnák a munkát a helyiek elől. Ezen válaszok kizárása természetesen érthető a megkérdezettek részéről.

9. OTTHON ITTHON? – ELŐÍTÉLETEK ÉS BEILLESZKEDÉS

Nemcsak a hivatalos ügyek intézése során, hanem a társadalmi érintkezésben is fontos a befogadó társadalom hozzáállása a migránsokhoz. A megkérdezett 80 főből 28-at ért már valamiféle megkülönböztetés magyarországi tartózkodása során, 21 főt ráadásul negatív értelemben. Az érintettek leginkább olyan sérelmeket emelnek ki, amelyek valamiféle ügyintézésbeli hátrányt jelentettek: *Az egyetemen nem tanulhattam állami támogatott képzésben. Nem adhattam vért, nem vehettem előfizetéses telefont. Hivatalokban. Külföldiként nem kapott a vállalkozásom hitelt. BÁH-ban az elbírálásban megkülönböztettek.*

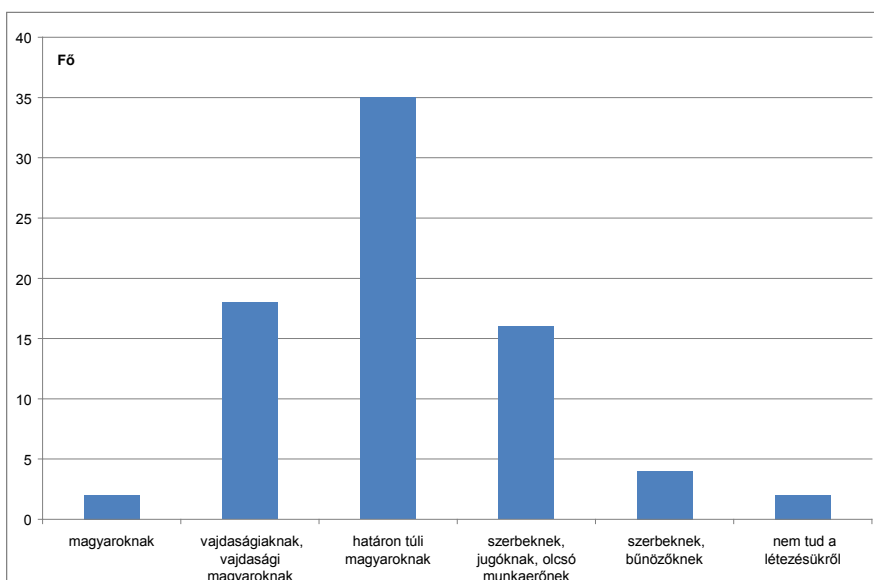
Történetek viszont a társadalom részéről érzelmekre ható megkülönböztetések, sértések: *Sokszor szerbnek neveznek. Elkülönítettek az egyetemi koliból. Kérdőre vontak, amiért itt tanulok. Megjegyzések.*

Voltak persze olyanok is, akik pozitív tapasztalatokról tudtak beszámolni – *Ösztöndíj. Budapesten jobban figyeltek ránk.* –, sőt az utóbbi időben egyre inkább a pozitív tapasztalatok kerülnek előtérbe. Az ezredforduló óta, és különösen az utóbbi 5-7 évben látványosan csökkent a határontúliakkal szembeni negatív megkülönböztetés mértéke, zömmel annak eredményeként, hogy a határontúliak kérdésköre a 2004 körüli viták után – sikertelen népszavazás – széles társadalmi körökben ismertté vált.

Fontos kérdés ezen a téren, hogy a vajdaságiak mit gondolnak arról, minek is tartja őket az utca embere Magyarországon. A kérdés „kifordított” megfogalmazása azt szolgálja, hogy megítéljük, a vajdaságiak mit gondolnak arról, hogyan áll hozzájuk a többségi társadalom.

A megkérdezett 80 főből 35 fő, azaz a minta majd fele szerint egységesen kezelik őket határon túli magyarokként, 18 vélekedett úgy, hogy alapvetően a Vajdasággal azonosítják őket a magyarországiak. Csupán ketten válaszoltak úgy, hogy a helyiek ugyanolyan magyarokként tekintenek rájuk, mint ők maguk, azaz a vajdaságiak körében – hasonlóan a kárpátaljaiakhoz – az a sztereotípiá élt, hogy a magyarok megkülönböztetik őket. Ez valójában is így van, ám ez a megkülönböztetés az utóbbi években egyre kevésbé negatív tartalmú, ahogy ez (azaz a pozitív diszkrimináció) több interjú során is előkerült, nem csak a vajdaságiak, de a kárpátaljaiak esetében is.

A minta negyede, mintegy 20 fő vélekedett úgy, hogy a helyi többségi társadalom lenézően tekint rájuk (jugók, olcsó munkaerő), sőt 4 fő megítélése szerint kifejezetten lenézően viszonyulnak hozzájuk (bűnözők). További 2 fő úgy vélekedett, hogy a többségi társadalom egyáltalán nem is tud a határon túli, netalán a vajdasági magyarok létezéséről (37. ábra). A magyarországi politikai változásokat is figyelemmel kísérve nyilvánvaló, hogy ezen, a határöntúliakról nem tudó csoport száma a valóságban mára minimálisra csökkent, ám az 1990-es években még jelentős volt.

37. ÁBRA: Ön szerint általában minek tartja az utca embere a vajdasági magyarokat Magyarországon? – kérdésre adott válaszok

A kérdéssor utolsó témája a nyugdíjakra vonatkozott. Az államközi egyezmény szerint a Vajdaságból Magyarországra költöző nyugdíjasok a Szerbiában, illetve Jugoszláviában ledolgozott éveik után a magyar államtól kapják meg a magyar színvonalnak megfelelő nyugdíjat. Kárpátalja esetében például interjúzás során egyértelműen fény derült arra, hogy sokan igyekeznek élni ezzel a kedvező lehetőséggel, főként azért, mert az ukrajnai nyugdíjak rendkívül alacsonyak, igazából nem elegendők a megélhetésre. A különbség a Vajdaság esetében nem ennyire markánsak.

A kérdés megosztotta a megkérdezettek körét, sőt 15-en nem is adtak választ rá. A többség, 25 fő szolidaritást mutatott otthon maradt honfitársaival, és úgy vélekedett, hogy mind a szerb, mind a magyar etnikumúak megérdemelnék a magyar nyugdíjakat az áttelepülést követően. Ezzel szemben egy hasonló nagyságú tábor, 24 fő elutasította azt, hogy a szerbek is kaphassanak nyugdíjat. Meglepő módon a mintából 16 fő vélekedett úgy, hogy sem a szerbiai magyarok, sem a szerbiai szerbek nem érdemelnék meg magyarországi nyugdíjaikat. A válaszokban életkor-specifikusság nem volt kimutatható, azaz mindhárom csoportban előfordultak különböző korúak.

Az otthonérzés és az integráltság egyik legfontosabb alappillére, hogy mit is jelent a megkérdezett számára az otthon, a haza, mit is jelent az anyaország, Magyarország fogalma számukra, ezért rákérdeztünk arra is, milyen fogalmakat társítanak Magyarországhoz.

A megkérdezettek nagy többsége érzelmi síkon közelítette meg a kérdést, és a nemzethez tartozás mentén járta körül Magyarország fogalmát: *Anyország, anyanyelv, fájdalom, csalódás, hovatartozás, otthon, politika, őshaza, Trianon, hősiesség, Puskás.*

Az érzelmi síkú megközelítés azonban kisebb arányú volt a kárpátaljaiak esetéhez képest, és sokkal gyakrabban kerültek elő negatív kritikák, illetve a pragmatikus hozzáállásra utaló fogalmi asszociációk. Egy részük lenézően nyilatkozott a magyarországiakkal kapcsolatban, mintegy ezzel kompenzálva az őt ért negatív megkülönböztetéseket: *antiszociális, pénzcentrikus, cigány, tápos, kétszínűség, probléma, alkudozás, haszonhúzás, önteltség, kirekesztett nép, pesszimista emberek, irigység, távolság.*

A harmadik csoportba sorolhatók azok az asszociációk, amelyek elsősorban az előnyökhöz kötődnek: *lehetőség, iskola, tanulási lehetőség, jó egyete-*

mek, munkalehetőség, jobb életkörülmények, Unió, bürokrácia, sorban állás, ösztöndíj, érdek.

Megint mások ételekre, tájakra gondoltak, ami inkább a turistákra jellemző szempontrendszerre utal – így válaszaikból az látszik, hogy Magyarország alatt inkább a trianoni határok között lévő földrajzi helyet értik: *Párizs, sajt, csárdás, puszta, Budapest, Túró Rudi, Tokaj, Egri bikavér, szilvapálinka, szürke marha, Gellért-hegy, pirospaprika, Makó, vízilabda, Balaton, Szeged, Pick szalámi, borfesztivál, kínai üzletek.*

Voltak Vajdaság-specifikus szempontok is, amelyek az itteni sajátos helyzetből adódtak, és amelyeket így Kárpátalja esetében nem mutathattunk ki: *szegénység, korrupció* – ez a hasonló gazdasági helyzetre utal; *NATO, bombázás, balkáni háborúk* – ez a magyar részvételre és a légtér átengedésére következtet.

10. ÖSSZEGRÉS

A Magyarországon tartózkodó vajdasági migránsok álláspontjainak értékelését jelentősen megkönnyítette az összehasonlíthatóság az egy évvel korábban a kárpátaljaiak körében végzett felmérés eredményeivel, amit a feltett kérdések, az összeállított kérdőív hasonlósága tett lehetővé számunkra. A vajdasági magyarok véleményei a legtöbb esetben eltérően alakultak a kárpátaljaiakéhoz képest, ami alapvetően az eltérő társadalmi-történelmi háttérre vezethető vissza. Már a mintavétel is nehézségekbe ütközött, zömmel a politikai eredetű félelmek és a negatív történelmi tapasztalatok okán, annak ellenére, hogy a legtöbb témakörben – mint a migrációs tapasztalatok megléte, az anyagi helyzet – adott válaszok sokkal kedvezőbb helyzetet tükröztek, mint a kárpátaljaiak esetében.

A megkérdezettek zöme fiatal, főként egyetemista, kollégiumban lakó volt, ezért a vélemények a legfiatalabb generáció migrációhoz való hozzáállását tükrözték. A megkérdezettek szinte kizárólag magyar nemzetiségűek voltak, akik Szerbia vajdasági részeiből, főként Szabadkáról, Zentáról érkeztek.

A kárpátaljaiakhoz képest a megkérdezett vajdaságiak körében feltűnő, hogy kevésbé kötődnek az etnikumukhoz, illetve sokkal több migrációs tapasztalattal rendelkeznek, főként Ausztria és Németország tekintetében. A megkérdezettek zöme alapvetően a kedvezőbb tanulási lehetőségek okán érkezett, ám a Magyarországhoz kötődésük kevésbé markáns a kárpátaljaiakhoz képest. A különbségek alapvetően abból is fakadhatnak, hogy a vajdaságiak előtt sokkal inkább nyitva áll az európai perspektíva, mint a kárpátaljaiak esetében.

A Magyarországról alkotott elképzelés, az asszociációk az anyaországra, a magyarságra azonban egységes képet mutattak a kárpátaljaiakkal, éppúgy az őket ért pozitív vagy negatív diszkrimináció megítélése, azaz a befogadó társadalom, a magyarországi magyarság hasonlóképpen viszonyul mind a vajdasági, mind a kárpátaljai magyarokhoz, egységes csoportként kezeli azokat.

A minta kis számúsága ellenére is alapvetően lefedte, jól reprezentálta a vajdasági magyarok kapcsán feltételezhető véleményeket, illetve segítségével lehetővé vált a kárpátaljaiakkal való összehasonlítás is.

VI. CIRKULÁCIÓS MIGRÁCIÓ ÉS INTEGRÁCIÓ

1. BEVEZETÉS

A szokásos lakóhely koncepciója az Egyesült Nemzetek Szervezete migrációértelmezésének egyik alapvetése. A migrációt egyszeri eseményként fogják fel, mint ami viszonylag ritkán fordul elő az egyén életútjában. A mozgást követően a vándor véglegesen letelepszik (szokásos lakóhelyét megváltoztatva újabb szokásos lakóhelyre).

Ezzel a migrációértelmezéssel egyre kevésbé lehet megragadni, leírni, elemezni a globalizáció korának egyre szövevényesebbé váló vándorlási rendszereit. Az egyéni döntésen alapuló, világméretekben növekvő mértékű migráció megatrenddé vált, a vándorlás eseménye egyre gyakoribb az egyén életében. A migrációs folyamatok összekapcsolódásáról, rendszerré szerveződéséről kevés ismeretünk van. A tanulmányban tárgyalt új típusú többszörös jelenség, nevezetesen a cirkuláció feltárása, ezen hiányosság kiküszöbölése irányába tett lépéssorozat első elemének tekinthető.

Az egyén vándorlásai során nem egy, hanem legalább kettő vagy annál több áramlás kapcsolódik össze. A legegyszerűbb vándorlási rendszer minimum kételemű. Leghétköznapiabb példaként a visszavándorlásokat említjük meg, amibe szükségszerűen beleértendő a visszavándorlást megelőző oda-vándorlás is. Ha a visszavándorlás nemcsak egy alkalommal történik meg, hanem többször is, és az ismétlődő folyamat még időbeli jellegzetességgel is bír, akkor például szezonális vándorlásról beszélhetünk. Gazdasági motivációk esetén ebben a perspektívában a távolsági ingázások fogalmához kerülünk közel (*Lakatos – Váradi, 2009; Karácsonyi – Kincses, 2011*), a kikapcsolódást célzó élményszerző mozgások esetén pedig a turizmushoz (*Williams et al., 2004; Michalkó, 2010*). Feltehető az is, hogy három vagy annál több földrajzi helyet kötnek össze az egyén összekapcsolódó, időben rendszeres vagy rendszertelen mozgásai. A fentiek fényében tehát egy új fogalom beve-

zetését javasoljuk, nevezetesen a cirkulációt. *A cirkuláció nem más, mint az egyének többes, visszatérő mozgásainak rendszere.* Ebben az első megközelítésben felvázolt definíciókezdeményben a többes szónak ugyanakkora jelentősége van, mint magának a mozgásnak és a rendszernek.

2. ÖSSZEFONÓDÓ, VISSZATÉRŐ ÉS TÖBBES VÁNDORLÁSOK

A hagyományos migrációértelmezések magva, hogy a migrációt egyszeri eseményként fogják fel. A vándorlás viszonylag ritkán történik meg az egyén életútjában, tehát egyfajta rendkívüliséggel bír. Pedig demográfiai értelemben ismétlődő eseményről van szó, melynek sorszám (paritás) szerinti elemzése nem megoldhatatlan feladat. A migrációs folyamatok gyakorivá válása és összekapcsolódása (egymástól nem független volta) már a XIX. században sem kerülte el a tudósok figyelmét. Ravenstein törvényszerűségeiben már szerepelt, hogy a falusi területekről elvándorlók az első lépést a szomszédos város felé teszik meg, majd csak azután áramlanak tovább a gyorsan fejlődő centrumokba. Továbbá kijelentette, hogy minden egyes jelentős migrációs áramlás – időbeli fáziseltolódással – létrehozza saját tükörképét, az ellenáramlást. Ebből a gondolatból fejlődött ki a XX. század közepén a továbbvándorlás leírása, melyben egy személy élete folyamán megélt több vándorlása kapcsolódott össze. Nagy valószínűséggel állítható, hogy a visszaáramlás gondolata ihlette fogalomként merült fel a visszavándorlás (return migration) (Hall, 2005). Meg kell említeni, hogy a cirkuláció jelenségének felismerése felé vezető út következő állomása az ismétlődő vándorlás (repeat migration) fogalmának sporadikus alkalmazása volt.

Az információs és közlekedési technológia robbanásszerű fejlődésével, az országhatárok elválasztó funkciójának mérséklődésével és a határok átjárhatóságának fokozódásával a többes vándorlások a nemzetközi szintén is megjelentek. Fogalmi bizonytalanság állt elő, hogyan is nevezzék ezeket az új jelenségeket. A nemzetközi munkaerő-áramláshoz (Borjas, 1996) kapcsolódóan megjelent a szezonális vándorlás (seasonal migration) kifejezés.

Szezonális vándorokat elsősorban a mezőgazdaságban, az építőiparban és a tömegturizmushoz kapcsolódó szolgáltatási ágazatokban alkalmaztak. Az ingázó vándorlás (pendulum migration) az államhatárok mentén a leggyakoribb, de már nem kizárólag az alkalmazottak munkaerőmozgását jelenti, hanem gyakran a szolgáltatók napi, heti periodicitású áramlásához is kapcsolódik. A gyakori, de időbeli ritmus nélküli nemzetközi utak (international vacation) gyűjtőfogalmába a turizmushoz kapcsolódó jelenségek kerültek, úgymint hivatásturizmus és bevásárlóturizmus.

Legkiterjedtebb szakirodalma a transznacionális vándorlásnak (transnational migration) van. Az ódivatú értelmezés szerint a nemzetközi migráció folyamata során legalább két, egymástól független államot érint. A kibocsátó államtól elszakad és a fogadó országhoz kapcsolódik a vándorló. Modern értelemben azonban a migráns a kibocsátó országtól nem szakad el véglegesen, a befogadó államhoz viszont valamennyire kapcsolódik munkája, lakhatása és egyéb tevékenységei révén (*Salt, 2001; Waldinger, 2008*). A kérdés nemcsak az, hogy a modernnek tekinthető transznacionális státus miben nyilvánul meg és az meddig terjeszthető ki, hanem alapvető probléma, hogy e transznacionális státus időben meddig tartható fenn az adott egyén életútja folyamán. Megválaszolásra váró kérdés marad, hogy a több nemzethez tartozás átmeneti jellegűnek tekinthető-e a migráns életében, vagy állandósulásával számolhatunk, esetleg generációkon keresztül fog tartani. Milyen feltételek szükségesek ahhoz, hogy a transznacionális státus időben fenntartható legyen?

Az integrálódás és a globalizáció újabb szimptomájaként a mennyiségében és átlagos távolságában egyre növekvő humán mobilitás következtében (*UN 2002; UN 2003; Michalkó – Vizi, 2005*) az államokhoz egyre kevésbé kötődő, többes állampolgársággal bíró, nemzetek feletti közösségek szerveződnek, melyek sajátos aktivitásokkal rendelkeznek (*Bauböck, 2003; Hardill, 2004; Nell, 2004; Lunt, 2008*). A transznacionális migrációs aktivitás elemzése kapcsán sikerült tisztázni, hogy nem kizárólag a XX. század végén keletkezett új jelenségről van szó (*Soysal, 1994; Sik – Tóth, 1999*;

Szentes, 2002; Gellérné, 2004; Lévai, 2006). Már az Újvilágba vándorlás következményeként, a XIX. századtól is felléptek azok a jelenségek, melyeket manapság a transznacionalitás fogalomkörében tárgyalnak:

- a fogadó társadalomba beilleszkedés folyamata során a kapcsolat nem szakad meg a küldő társadalommal;
- migrációs hálózatok alakultak ki (*Buchanan, 2003; Barabási, 2008*);
- az állampolgárrá válással kvázi kettős állampolgárok tömege keletkezett, de ennek sem a küldő, sem a fogadó oldalon nem tulajdonítottak jelentőséget, és maga a migráns sem tudott előnyt kovácsolni ebből;
- migráns szervezetek, intézmények alakultak a fogadó államban;
- bizonyos csoportok sajátos tevékenységekre specializálódtak (a szak tudás és a gyakorlat származhatott az anyaországból is), azonban a tevékenység egyidejű óvilági és újvilági térbeli kapcsolatát nem tudták megvalósítani.

A nemzeti szuverenitás kizárólagosságán a kötelező katonai szolgálat követelményének feladása, a kettős adózást elkerülő egyezmények sorozata, a gazdasági integrációk szupranacionális szabályai már a kettős állampolgárság lehetőségének elismerését megelőzően is rést ütöttek. A fogadó állam politikai közösségének a kettős állampolgárság bevezetése elleni utolsó érve lehet az „egy személy egy szavazat” alapelv sérülése. Vagyis, a migráns korlátozások nélkül élvezheti bölcs politikai döntése gyümölcseit, ugyanakkor az esetleges negatív következmények megjelenése esetén szedi a sátorfáját, és nem veszi ki a részét annak elszenvedéséből (*Sutcliffe, 2001; Ostergaard-Nielsen, 2003*). A transznacionalizmus új minőségi szintre kerülése az utazási és kommunikációs technológiák robbanásszerű fejlődése (*Berneke, 2002*) után következett be. A XX. század elején még csak szórványosan fordultak elő hazautazások és hazautalások (*Rédei, 2007*).

Az idő múlásával ezek havi, heti, majd napi gyakorlattá váltak. A személyes kapcsolattartás térbeli elmozdulás nélküli lehetősége is a havi gyakoriságtól az azonnaliság felé haladt (hazaüzenés, levél, távíró, telefon,

e-mail...). Összekapcsolhatóvá váltak a fogadó és küldő állambeli aktivitások (gazdasági, társadalmi, kulturális, politikai) (*Viszt et al., 2001; Portes – DeWind, 2004; Walton-Roberts, 2004; Langerné, 2005; Williams – Balaz, 2008*). A migránsok transznacionalizmusának különlegessége, hogy a státusuk túlmutat az államok területe és annak népessége kizárólagos viszonyán (*Papademetriou, 2001; Tóth, 2004*), vagy másképpen közelítve a problematikához: a többes állampolgárságú személy akár össze is kötheti az egyes államokat (*Illés, 2001; Papademetriou, 2006*).

A globalizáció korában a többes mozgások egyre gyakoribbakká válnak, ezzel párhuzamosan egyéb többes jelenségek is felütötték a fejüket, nevezetesen:

- többes lakóhely;
- többes állampolgárság;
- többes ingatlanbirtoklás;
- többes ingatlantulajdonlás;
- többes állás (munkahely);
- többes identitás;
- többes lojalitás (*Waldinger, 2008*);
- többes társas kötelék (családi, házastársi, élettársi, baráti).

A felsorolás nem kimerítő, hiszen tovább folytathatnánk a sort. Ebben a listában csak azok az újonnan felbukkanó jelenségek szerepelnek, melyek kapcsolatba hozhatók a többes mozgásokkal. Alapkutatási kérdésként merülhet fel, hogy mik a jelenségek egymáshoz viszonyított relációi. Mi minnek az oka? Mi minnek az okozata? Esetleg egyszerűen csak koincidenciákról van szó, melyet valamiféle mélyben rejlő közös okok generálnak? Az összes kérdés vázlatos ismertetése is meghaladná e dolgozat kereteit, ezért az alábbiakban – a fogalmi tisztázás újabb fázisát követően – csak a nemzetközi cirkulációnak Magyarországot mint fogadó államot érintő egyes vonatkozásait tárgyaljuk.

A kifinomultabb értelmezés végett a cirkuláció jelenség-együttesét, annak tartalmát a vándorlások és a vándorlási rendszerek fogalmából kiindulva kí-

vánom levezetni. A *vándorlás*, vagyis a szokásos lakóhely megváltoztatása egyszeri eseménynek tekinthető statisztikai (mérési) szempontból. Térbeli aspektusból azonban a vándorlásnak már folyamatjellege van, hiszen küldő, tranzit- és fogadó területeket köt össze.

A *vándorlási rendszer* már valamilyen szempontból összekapcsolódó migrációs folyamatok összességéként fogható fel. Felhasználható a migráció tér-tudományi megközelítése (*Nemes Nagy, 2009*), miszerint a vándorlás nem lehet egyterű folyamat, hanem csakis különterű lehet, ezért a különterűséghez a legegyszerűbb duális idődimenziót hozzákapcsolva kétféle lehetőség keletkezik: lesznek különterű–egyidejű vándorlási rendszerek és különterű–különidejűek. Az első, különterű–egyidejű vándorlási rendszereket a vonzó központok jelölik ki. Ezek a magterületek gyakorlatilag egyidejű áramlásokat szippantanak be a vonzóerejük határain belülről. Globális méretekben, tehát az egész Földre kiterjedő hatóerővel, mindössze három centrumterület bír: Észak-Amerika Kanadával és az Egyesült Államokkal, Európán belül az Európai Unió és a Csendes-óceán térségében Ausztrália. Nagytérségi (kontinensre kiterjedő) vonzerővel már jóval több centrumterület bír.

E helyütt példa gyanánt a dél-afrikai, a közel-keleti és a szingapúri különterű–egyidejű vándorlási rendszereket említjük meg. A mozgások közötti kapcsolatot ezekben a rendszerekben az egyszerű összegződés jellemzi inkább a centrum hatása következtében, mintsem az áramlások különidejű összekapcsolódása.

A különterű–különidejű vándorlási rendszerek már nem jellemezhetők egy vonzó centrummal. Legalább két vonzó centrum szükséges, melyek között a legegyszerűbb vándorlási rendszer két összekapcsolódó folyamatból áll: az odavándorlásból és a visszavándorlásból. Ha a kiindulás helye utólagos vonzerővel sem bír az elvándorlóra, és az odavándorlás helye sem váltja be a hozzáfűzött reményeket, akkor a 2. sorszámú vonzó helyé egy harmadik hely lép elő. Ilyen esetben az 1. sorszámú vonzó hely szempontjából továbbvándorlásról beszélünk. Ha a 2. sorszámú vonzó helyen sincs maradása az illetőnek, és kizárja a visszavándorlás lehetőségét a megelőző helyekre, akkor 3. sorszámú vonzó helyet keres magának, és vándorlásainak soroza-

ta továbbvándorlások láncává válik, amennyiben nem tér vissza bármelyik korábbi lakóhelyére. Bár a továbbvándorlások ismétlődő sorozata mozgáselemeinek száma elérheti a hármat vagy annál többet, mégsem tekinthető cirkulációnak, mert az ismétlődésekben nincsenek visszatérő mozgások. Továbbá a kiinduló területre visszavándorlás, bár visszatérő mozgás, mégsem tekinthető cirkulációnak, mert mindössze két mozgás kapcsolódott össze benne – a cirkulációhoz elengedhetetlenül szükséges három összekapcsolódó mozgáselem helyett. Összegezve a bekezdésben kifejtetteket: *a cirkuláció olyan különterű és különidejű, legalább három összekapcsolódó áramláselemből álló térbeli mobilitási rendszer, melyben az egyének többes, visszatérő mozgásai zajlanak.* Legáltalánosabb értelemben azért használtuk a „térbeli mobilitási rendszer” és a „mozgás” terminusokat, mert kizárólag a földrajzi térnél maradván, könnyen specifikálható a definíció a turizmussal, az ingázással és a vándorlással kapcsolatosan is.

Nem mehetünk el a fogalmi, fordítási bizonytalanságok megemlézése mellett sem, hiszen nem lesz egyszerű magyarra áttenni a már EU-s dokumentumokban is szereplő angol kifejezést (circular migration). Az első magyarországi kísérlet már megtörtént, „körkörös migráció” elnevezéssel (*Györkös 2007, 157. 159*). Jelen dolgozat szerzőjének megítélése szerint ez nem a legszerencsésebb magyar nyelvre átültetett változat. (Sőt, inkább kiirtandó a magyar nyelvből.) Véleményem szerint a pusztán „cirkuláció” vagy a „cirkulációs vándorlás” lehetnek a helyes kifejezések a jelenségre, a „cirkuláló” vagy „cirkuláló vándor” pedig annak véghezvivőjére, vagyis aktorára vonatkoztatható.

3. CIRKULÁCIÓS MIGRÁCIÓ MAGYARORSZÁG NEMZETKÖZI VÁNDORMOZGALMÁBAN

A nemzetközi vándormozgalom mérése során akut probléma a kivándorlások alulregisztrálása. A küldő országok bejelentési rendszeréből eleve nem nyerhetők ki a valóságnak megfelelő nagyságrendek, akár a népszámlálási, akár az adminisztratív forrásokat használjuk fel (*Kovacsicsné, 2006*).

A fogadó országokban történő regisztrálás tükörstatisztikaként való felhasználása lenne az egyik megoldás a küldő állam statisztikai rendszere számára. Ennek véghezviteléhez nagyszámú bilaterális megállapodásra lenne szükség, melynek keretében lebonyolódhatna az adatcsere. Szerencsésebb megoldás, ha egy nemzetközi szervezet harmonizált, tehát egységes elvi és módszertani alapokon nyugvó adatszolgáltatást igényel a tagállamoktól, majd az összesített mátrixokat közzéteszi. Mindkét, jelenleg a magyarországi gyakorlatban felhasznált adatgyűjtési módszerrel kapcsolatban az a legnagyobb kifogás, hogy lefelé nivellál, vagyis a legalacsonyabb minőségű adatközlő szintjén lehetnek csak teljesek a mátrixok. További probléma, hogy részletesebb korcsoportok vagy egyéb ismérvek szerinti megoszlások nem lelhetők fel az adat-összeállításokban, így kifinomultabb elemzésekre nem nyílik mód.

A fenti gondolatmenet alapján jutottunk arra a következtetésre, hogy a Magyarországot érintő nemzetközi cirkulációs migráció empirikus alapon nyugvó kutatása során kizárólag magyarországi adatforrást használunk fel, melynek legnagyobb előnye a teljes körű jelleg és a konzisztencia (*Kincses, 2012*). A fejezetben közvetlenül nem foglalkozunk a Magyarországról kivándorlókkal, tehát csak a bevándorlási oldalra, a Magyarországra többszörösen bevándorlókra koncentráltunk. Referenciacsoportnak – természetesen – az első alkalommal bevándorlókat tekintettük. A fejezet legnagyobb erénye, hogy számszerűsíteni tudtuk a cirkulációs migráció mértékét a bevándorlás egészén belül. Önmagában már ez egy olyan indikátort eredményezett, melyre kevés nemzetközi párhuzam hozható fel.

Feltártuk továbbá a cirkulációs vándorok alnépességének demográfiai és területi jellegzetességeit is. A mérték kvantifikálásával, állampolgárság szerinti összetételük megállapításával, az alnépesség demográfiai jellemzőinek

feltárásával, a magyarországi lakóhelyválasztás specifikumainak kikapintásával biztos alapot szolgáltatunk a rájuk vonatkozó migrációs politikák kidolgozásához. Jelen VI. fejezet legnagyobb hátránya a Magyarország-függőség, más szavakkal, perspektívánk centrumában Magyarország áll. Ebből a nézőpontból csak azt tudtuk kiszűrni, hogy valaki először, másodsor, harmadszor... érkezett bevándorlóként az országba. Azt, hogy az állampolgársága szerinti eredet-országába tért-e vissza vagy máshova, továbbá hogy a két magyarországi bevándorlása között járt-e máshol, nem tudhatjuk. Leegyszerűsítő feltételezésünk – pragmatikus okokból – az volt, hogy visszatér állampolgársága szerinti eredet-országába. A nemzetközi vándormozgalomban a visszavándorlás valószínűsége sokkal nagyobb, mint a továbbvándorlásé – ez a jelenség némileg alátámasztotta feltételezésünket. Végeredményben tehát mindössze két ország vonatkozásában tárgyaljuk a cirkulációs migrációt, melyek közül az egyik mindig Magyarország, mint fogadó ország.

Megvizsgáljuk, hogy a 2007-ben Magyarországra bevándoroltak közül hányan voltak már az előző években is regisztrálva hazánkban az idegenrendészeti hatóságok által. Megvizsgáljuk továbbá, mennyire különböznek a cirkuláló migránsok nem, korcsoport, családi állapot, állampolgárság szerinti megoszlásai a többi nemzetközi vándortól, tehát azoktól, akik első alkalommal kerültek bevándorló státusba. A területi összefüggések szempontjából áttekintjük, hogy vannak-e cirkulálók által kitüntetett térségek, illetve a cirkuláló vándorlók, visszatérve Magyarországra, az előző lakóhelyet részesítik-e előnyben vagy újat választanak maguknak. Mivel a 2006-os évet már feldolgoztuk és elemeztük (*Illés – Kincses, 2009*), lehetőségünk lesz a statikus leírások mellett a két év összevetéséből a dinamika irányaira és mértékeire is megállapításokat tenni.

A teljes körű, adminisztratív bázison nyugvó kutatásunk alapján megállapítható, hogy a külföldiek cirkulációja hazánkba, mint fogadó országba, megjelent a nemzetközi vándorlási folyamatok keretében. A Magyarországra bevándorlók több mint 15 százaléka cirkuláló migránsnak tekinthető 2007-ben. Korábbi bevándorló státusuk miatt megelőző személyes tapasztalataik vannak az országról, hiszen hosszabb ideig (egy évnél tovább) éltek itt.

A cirkulálók, tehát akiket már nem először regisztrált az idegenrendészeti hatóság bevándorlóként, 42,9 százalékának ez a második belépése, 50,8 százalékának a harmadik belépése, és végül 6,3 százalékuk számára ez már a negyedik alkalom, hogy Magyarországra jöttek vissza 2001 óta.

A nemzetközi vándorokat tekintve a cirkuláció elsősorban Románia, Ukrajna és Kína munkaképes korú, nőtlen, hajadon állampolgáira jellemző. Alább kifejtjük, hogy Szerbia és Montenegró szerepe a magasabb sorszámú bevándorlásokban lesz kiemelkedő. A cirkuláló vándorok nemek szerinti megoszlása nem tér el az összes 2007-ben bevándorlóétól; enyhe férfitöbbség jellemzi őket. A többször bevándorlók között kisebb arányban fordulnak elő diákok és idősek. A gyermekkorúak (0–14 évesek) és főleg az aktív korúak viszont felülreprezentáltak voltak 2007-ben. Megállapítottuk, hogy a 25–44 éves fiatal aktív korúak dominálnak a cirkuláris migránsok körében. Így feltételezhetjük, hogy elsősorban a fogadó országbeli jövedelemszerző tevékenység, valamint a szülőföldön maradás párhuzamos, tartós igénye készítetheti cirkulációra ezeket az embereket. A többszörös oda-vissza mozgás döntően a nőtlenekre és hajadonokra jellemző, ami arra utal, hogy a formális párkapcsolat kötése már gátja lehet a nemzetközi cirkulációnak, továbbá arra is, hogy az együtt költözők köre, vagyis a vándorlási egységek nagyrészt egyének, és nem kiscsoportok. Döntően Budapesten, a keleti határon, illetve a Dunán innen az autópályák nyomvonalához közeli térségekben telepednek le. Érdekes, hogy lakóhelyválasztásukban kiemelt jelentősége van a korábbi tapasztalatoknak, mert több mint háromnegyedük ugyanabban a megyében telepedett le, ahol korábban is lakott.

Demográfiai összetételük, származási országok szerinti megoszlásuk és magyarországi letelepedési helyük nagyfokú koncentrálttsága utal arra, hogy a cirkuláló migránsok többszörösen szelektált alnépességnek tekinthetők. Első Magyarországra vándorlásukkal még lehet, hogy csak az immobilak táborából váltak ki. Másodszori Magyarországra vándorlásuk már az országot kivándorlóként elhagyók csoportjából szakította ki őket és emelte be a cirkulálók közé. A bevándorlási sorszámok növekedésével egyre kisebb és kisebb, saját magukhoz egyre jobban hasonlító – egyre inkább önazonos

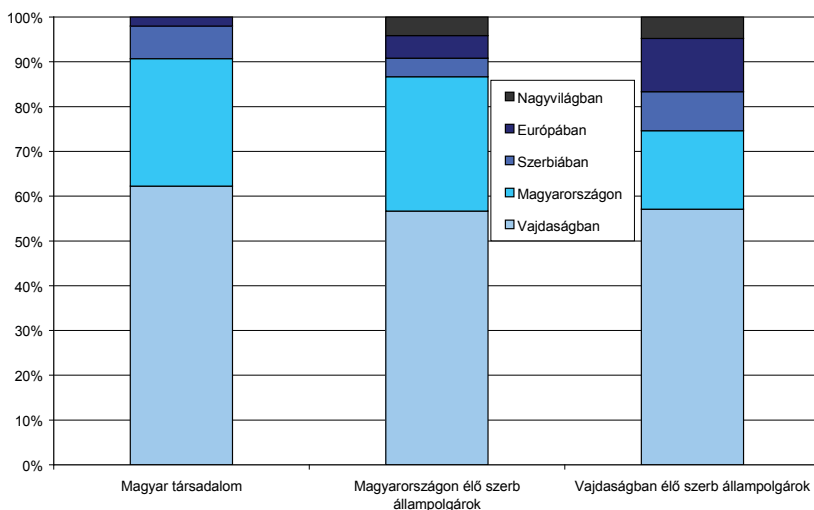
váló – szubpopulációk tagjaivá váltak. Ezen kiválogatódási-kiválasztási mechanizmusok okozhatták a fiatal aktív életkorúak, a nőtlenek és hajadonok kiemelkedő arányait, a bevándorlók egészét jóval meghaladó részesedését 2007-ben – Szerbia és Montenegró mint eredetország és Budapest mint kiemelt fogadóterület tekintetében.

A 2007. január elsején Magyarországon tartózkodó szerb-montenegrói állampolgárok az összes bevándorló egyötödét, pontosan 19,4 százalékát tették ki. Ezzel a részaránnyal a 29,8 százalékos román állampolgárok mögött és a 12,9 százalékos ukrán állampolgárok előtt a második helyen voltak a mennyiségi sorban. A cirkulációs jellegű vándorok között azonban csak a negyedik helyet foglalták el 7,7 százalékos részaránnyukkal, mert Kína is megelőzte őket a 12 százalékos arányával. Ebben a rangsorban is a román állampolgárok álltak az első helyen (30,6%), és az ukrán állampolgárok a második helyen (19,5%). A szerb-montenegrói állampolgárok relatívan alacsony arányát a cirkulálók között az okozta, hogy rendkívül jelentős volt a körükben az először bevándorlók aránya (21,6%). Az összes első sorszámmal bevándorolt között csak a Romániából származók voltak többen (29,6%). Emiatt meglehetősen alacsony volt a második és harmadik alkalommal bevándorlók aránya (5,0%; 8,1%). Az igazi meglepetést a negyedik és annál magasabb sorszámmal érkezettek között elfoglalt részarányukban találtuk meg (23,4%). Csak az ukránok előzték meg a Szerbiából és Montenegróból származókat (30,3%). E jelenség magyarázatára a későbbiek folyamán térünk ki.

Az alábbiakban az empirikus kutatásunk egyes eredményeit mutatjuk be. Hangsúlyozzuk, hogy már nem teljes körű adminisztratív bázisból származó adatokat elemzünk, hanem három jellegzetes szubpopulációt veszünk górcső alá a Szerbiából bevándorlás kapcsán. A magyar társadalom reprezentánsai lesz az első csoport, őket másodikként a Magyarországon élő szerb állampolgárok követik, hogy a Vajdaságban élő szerb állampolgárok zárják a sort. Elsősorban a beilleszkedéssel kapcsolatos egyes összefüggéseket próbáljuk meg kitapintani a többes vándorlások gyakorlatának és lehetőségeinek aspektusából.

4. INTEGRÁCIÓS ÉS CIRKULÁCIÓS PROBLEMATIKÁK

A transznacionális életformák terjedése miatt az otthon fogalma is beke-
rült a többes jelenségek körébe, az állampolgárság, az ingatlan tulajdonlás,
az ingatlanbirtoklás, a munkavállalás, az identitás és a lojalitás mellé. Ha
Magyarországon élő vajdaságiként nem adjuk fel a kibocsátó országban levő
kapcsolatainkat, nem adjuk el az ingatlanunkat, akkor hazlátogatóként
bármikor visszatérhetünk, sőt a vándorlási döntésünk sikertelensége esetén
akár haza is vándorolhatunk. Hagyományos értelemben azonban csak egy
otthonról beszélhetünk. Manapság a nemzetközi migráció intenzitásának
növekedésével egyetemben a határok átjárhatósága is egyre könnyebbé vá-
lik, következésképpen a nemzetközi migráció előtt álló intézményi korlátok
szerepe is egyre halványul. Az egyén számára lehetőség nyílik új otthonot
teremteni a fogadó országban, miközben nem égeti fel a kibocsátó országba
ívelő hidakat, sőt folyamatosan ápolja azokat. A kapcsolatápolás egyik leg-
kézenfekvőbb mechanizmusa az otthon megőrzése a kibocsátó országban.
A nagybetűs otthon, ahová ideiglenesen vagy véglegesen bármikor vissz-
szatérhet a gazdája. Az egyének azonban egyre gyakrabban osztják meg az
idejüket és az aktivitásukat is az eredetileg kibocsátó és fogadó országok
között. Tehát mindkét helyen szokásos lakóhelyként tekintenek otthonukra,
és egyiket sem kívánják felszámolni.

38. ÁBRA: Ön szerint egy vajdasági magyar hol érezheti magát OTTHON?

Ez az újfajta életforma egyértelműen megragadható a túlnyomórészt Vajdaságból származó, Magyarországon élő szerb állampolgárok körében, akik 30 százaléka szerint Magyarországon van az otthonuk (38. ábra). A fogadó magyar társadalom képviselői is hasonló arányban tartják a vajdasági bevándorlók otthonának Magyarországot, mint a bevándorlók maguk, egészen pontosan 28,5 százalékkuk.

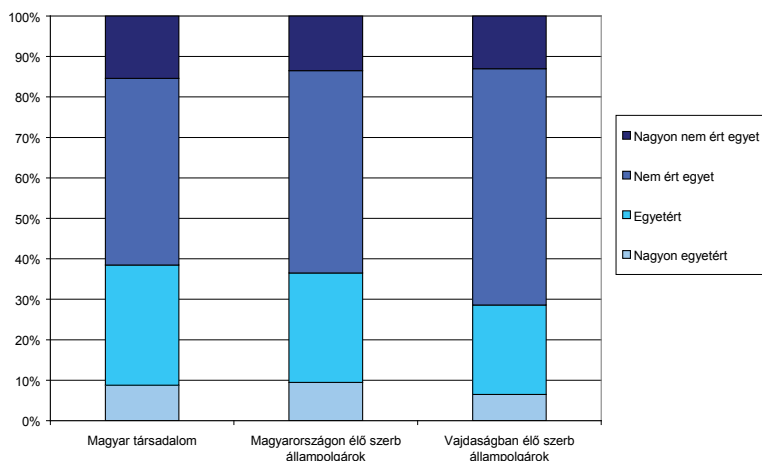
E két felfogástól karakteresen eltér a Vajdaságban élő szerb állampolgárok véleménye az otthon problematikájáról. Mindössze 17,5 százalékkuk véli úgy, hogy a vajdaságiak otthon vannak Magyarországon. Közel ugyanennyien (11,9%) gondolják azt, hogy a vajdaságiak Európában is otthon vannak. Ez azért is meglepő, mert mindössze 8,7 százalékkuk voksolt a mellett, hogy a Vajdaságból kivándorlók Szerbiában is otthonra lelhetnek. A kialakult válaszadási arányok magyarázatára annyi hozható fel, hogy a Vajdaságban élő szerb állampolgárok körében Magyarországnak, mint kivándorlási célpontnak, nincsen domináns szerepe. Az ő gondolkodásukban még mindig benne van a jugoszláv időszak, amikor meglehetősen könnyen vállalhattak munkát Nyugat-Európában, és akkoriban a nagyvilág is nyitottabb volt számukra, mint jelenleg.

Ez utóbbi magyarázat érvényességét az is aláhúzza, hogy a Magyarországon élő szerb állampolgárok közel 5 százaléka vélte úgy, hogy a nagyvilág számukra otthonul szolgál. Ez az arány pontosan ugyanakkora nagyságú, mint a Vajdaságban élő szerb állampolgárok körében talált mérték (38. ábra). A magyar társadalom képviselői közül viszont egyetlenegy válaszoló sem gondolta úgy, hogy a vajdasági magyarok akár a nagyvilágban is otthon lehetnek.

A magyar társadalom reprezentánsainak fejében vélhetően mély nyomot hagytak a „Szózat” idevágó sorai, másrészt meglehetősen kevés információval rendelkezettek a jugoszláv éra külföldi munkavállalásáról. A magyar társadalom szkepszise nemcsak a nagyvilággal kapcsolatosan volt a legerősebb a válaszadók körében, hanem Európa vonatkozásában is. Mindössze 2 százalékkuk vélte úgy, hogy a vajdasági magyarok Európában is otthonra lelhetnek. Az Európai Unióhoz tartozás eufóriáján már túl lehetnek a magyarországiak, a vajdaságiak számára azonban a háborúk és etnikai villongások lehetőségének végét jelentheti az Európába történő integrálódás. Nem meglepő, hogy mindhárom válaszadó csoport Vajdaságot jelölte meg leg-

nagyobb arányban a vajdasági magyarok otthonául. A meglepő mindössze az volt, hogy a magyar társadalom képviselői gondolták ezt a legnagyobb arányban (38. ábra). Legvalószínűbb magyarázatként nem az idegenellenesség jelensége hozható fel, hanem a magyaroknak a nemzetközi összehasonlító vizsgálatokban mért, Európában egyik legerősebb lokalitáshoz, lakóhelyhez fűzött kötődése.

A 39. ábrán illusztrált válaszok egy meglehetősen szövevényes kérdésre adott véleményeket tükröznek, ahol a válaszadásban nem nyílt mód árnyalt megközelítésekre. A kérdés lényegében arra irányult, hogy a cirkuláció, mint az összekapcsolódó vándorlások rendszere, helyettesítheti-e a szülőföld véglegesnek szánt elhagyását, a szakítás minden traumájával és költségével egyetemben. Másképpen fogalmazva, szolgálhat-e a cirkuláció a magyar-magyar dilemma – nevezetesen az otthon is vagyok és itthon is vagyok – feloldására. Módszertani szempontból előre kell bocsátanunk, hogy sokkal helyesebb lett volna ezt az összetett kérdést több alkérdésre bontva feltenni. Azonban a kérdőívben szereplő kérdések sokasága miatti helyszűke, továbbá a pénzügyi kényszerek miatt döntöttünk úgy, hogy megkockáztatjuk ezt a kevésbé válaszolóbarát kérdést. Igaz, a kérdezőbiztosok lelkére kötöttük, hogy akár többször is ismételjék el a kérdést, annak bonyolultsága és nehezen megválaszolhatósága miatt.

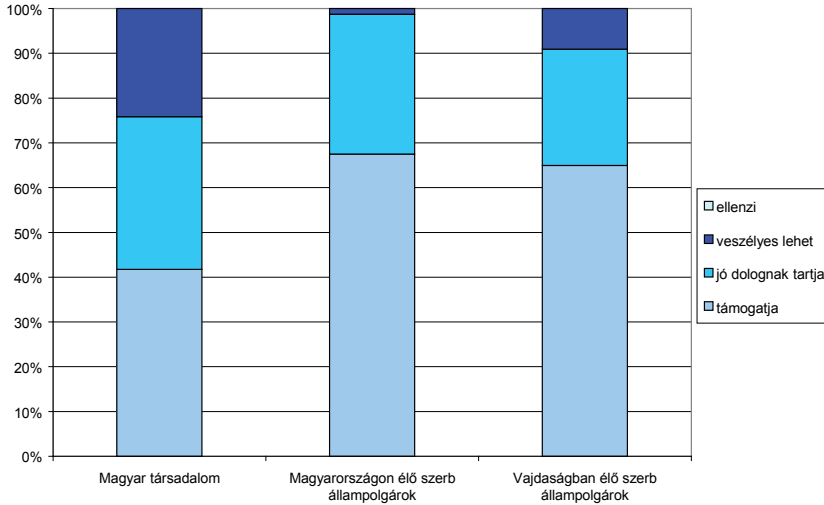

39. ÁBRA: Ön személy szerint mennyire ért egyet azzal az állítással, hogy: „A cirkulálás, vagyis a többszöri Magyarországra ide-költözés, illetve a Vajdaságba vissza-költözés HELYETTESÍTHETI a Vajdaságból származók számára a szülőföld végleges elhagyását.”

Mindhárom válaszadó csoport kevesebb mint 40 százaléka értett inkább egyet a cirkulációnak migrációt helyettesítő funkciójának lehetőségével, és több mint 60 százaléka nem értett egyet a helyettesítéssel. Közel 40 százalék körüli részesedéssel a magyar társadalom képviselői és a Magyarországon élő szerb állampolgárok láttak a cirkulációban a jövőben kihasználható lehetőséget. A Vajdaságban élő szerb állampolgárok kevesebb mint 30 százaléka vélekedett csak így. Az egyetértőkön belül mindhárom válaszadói csoportban csak egyharmadnyi részt foglaltak el a nagyon egyetértő választ megadók.

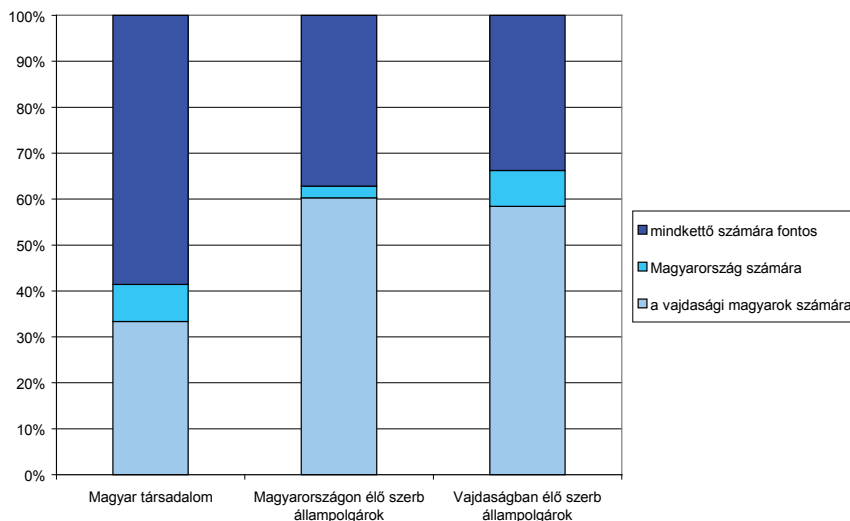
Hasonlóan tartózkodtak a szélsőségektől az egyet nem értők is, hiszen a lehetőséggel nagyon nem egyetértők súlya töredéke volt a nem egyetértőkének. A magyar társadalom és a bevándorlók vélekedései között nem találtunk jelentősebb törésvonalakat. A válaszok nagyságrendjében megmutatókozó differenciák a két Magyarországon élő csoport és a Vajdaságban élők között nyilvánultak meg. A Vajdaságban élő szerb állampolgárok 58,4 százaléka szerint a cirkuláció nem helyettesítheti a migrációt. Ugyanez a vélekedés a Magyarországon élő szerb állampolgárok 50 százalékának körében volt megfigyelhető, míg a fogadó magyar társadalom reprezentánsai között mindössze 46,2 százalék volt az arányuk (39. ábra).

A kettős állampolgársággal kapcsolatos vélekedések legkarakterisztikusabb vonása, hogy a felkínált ellenzi opciót egyik csoportban sem jelölték meg a válaszadók. Még a Vajdaságban élő nem magyar nemzetiségűek között sem akadt senki, aki erős ellenérzését fejezte volna ki a magyarok számára nyújtott lehetőséggel szemben. Megítélésünk szerint e jelenség magyarázatát újra az egykori Jugoszlávia nemzetközi migrációs jellegzetességeiben találjuk meg (*Gábrity-Molnár, 2008*). Az 1960-as évektől nem volt tilos a munkavállalási és egyéb célzatú nemzetközi migráció, és nem elleneztek a német, a svéd vagy más állampolgárság felvételét sem a jugoszláv állampolgárság mellett. Ezért a többes állampolgársággal kapcsolatos toleranciának mélyebb gyökerei vannak Vajdaságban, mint Magyarországon. Ezt a magyarázatot támasztják alá a veszélyes lehet opciót megjelölő rétegek karakterisztikus eltérései. A bevándorlók mindössze 1,3 százaléka vél valamiféle veszélyt a magyar állampolgárság megszerzése mögött. A Vajdaságban maradt potenciális vándorok 9,1 százaléka vélekedik ugyanígy (40. ábra).

40. ÁBRA: Mi a véleménye a kettős állampolgárság bevezetéséről?

Ami a legmeglepőbb: a fogadó magyar társadalom tagjai gondolják leginkább azt (24,2%), hogy a magyar állampolgárság felvétele veszélyes lehet az ahhoz hozzájutottaknak és a fogadó félnek egyaránt. A magyarországi válaszadók nyilván félhetnek a munkaerőpiacon, a választások különböző szintjein és az élet más területein megjelenő konkurenciától, az egészségügyi és a szociális ellátórendszerekre gyakorolt növekvő nyomástól, egyszerűen fogalmazva a relatív jólétük és biztonságuk megingásától tarthatnak leginkább. Nyilván a szlovák és ukrán kormányreakciók is ott vannak a fejekben, melyek az államközi kapcsolatokat bénító tényezőként fogták fel a magyar állampolgárság könnyített megszerzését. A szerb hivatalos álláspont azonban gyökeresen eltér a szlovák és ukrán kettős állampolgárságot érintő felfogástól, a jugoszláv múlt és az utódállamokban élő nagyszámú szerb nemzetiségűek érdekeire tekintettel.

41. ÁBRA: Melyik fél számára fontosabb a kettős állampolgárság intézménye?

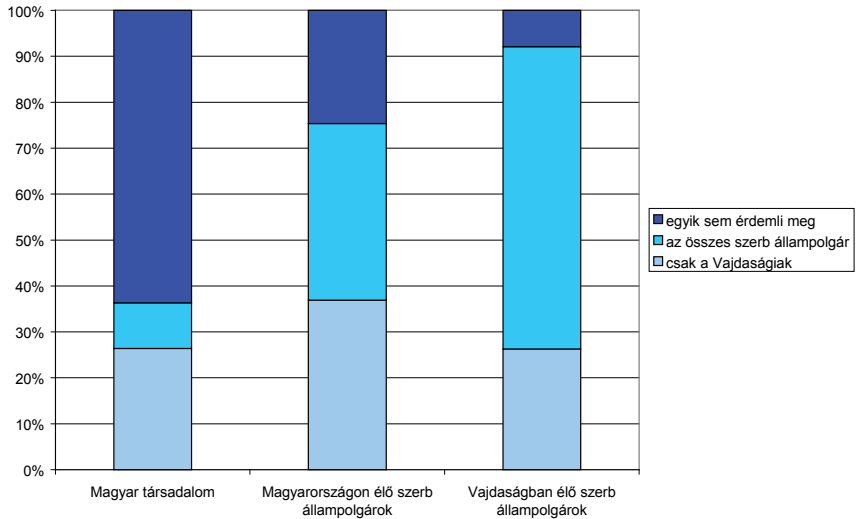
A kettős állampolgárság relatív fontosságát firtató kérdésre adott válaszokat részletező 41. ábra tanulmányozásakor az elemzőnek azonnal szemet szúr, hogy a válaszadói csoportokban megfigyelt eddigi törésvonalak jelentősen átalakultak. A fogadó magyar társadalom tagjai – az egyébként eldöntendő kérdésre – a mindkét érintett fél számára fontos opciót részesítették előnyben. A vajdaságiak mindkét csoportja 60,3 százalékkal, illetve 58,4 százalékkal minden kétséget kizáróan a vajdasági magyarok számára vélte fontosabbnak a kettős állampolgárság intézményét (41. ábra).

A szélesen értelmezett magyarországi szociális háló kérdéskörébe tartoznak a nyugdíjakkal kapcsolatos kérdések. Fentebb a magyar csoport tagjai által kifejtett véleményekből láthattuk, hogy a vajdaságiak bevándorlásával járó legjelentősebb problémának az egészségügyi és a szociális ellátórendszerre háruló terhelést tartották. A magyar-jugoszláv, majd később a magyar-szerb relációban a közvélemény számára kevésbé ismert tények közé tartozik a nemzetközi migránsok nyugdíja megállapításának elve és gyakorlata.

Az vajdasági időszerűk Magyarországra bevándorlását kiváltó legjelentősebb okoknak eleinte a délszláv polgárháború és az azt követő etnikai vilongások számítottak. Később, a lassú konszolidáció idején a családgyesítés tekinthető a fő bevándorlási motívumnak a dél felől érkezők esetében.

A szülők vándorlásában szerepe lehetett a már Magyarországon tartózkodó gyermekeknek is. Nevezetesen a már korábban bevándorolt gyerekek a minimális mértékű beilleszkedéshez, integrálódáshoz szükséges idő elteltével maguk után hozták szüleiket. Az időskorúak családgyesítés keretében történő vándorlásának további indoka lehetett, hogy Magyarországon magasabb szintű szociális és egészségügyi ellátásban részesülhetnek, mint a kibocsátó országban. Legnagyobb számban és arányban Romániából és Ukrajnából érkeztek a nyugdíjas korú bevándorlók, az ötödik legnépesebb náció pedig a szovjet állampolgárságukat megőrző időskorú vándoroké volt. Hozzájuk képest a Vajdaságból származó időskorúak száma és aránya is elenyészőnek tekinthető.

Románia és Ukrajna volt az a két kibocsátó ország, melyekkel (illetve elődükkel) Magyarországnak területi elven megkötött, érvényes és működő kétoldalú szociálpolitikai egyezménye van/volt az 1960-as évek elejétől. Az egyezmények akkor alkalmazhatók, ha az érintett természetes személy állandó lakóhelye valamelyik szerződő állam területén van. Az ellátásokat mindkét fél területén szerzett szolgálati idő egybeszámításával annak az országnak a társadalombiztosítási szerve állapítja meg a saját belső jogszabályai alapján, amelynek területén a jogosult állandó lakóhelye van. Az egyezmények azon a maga idejében reális feltételezésen alapultak, hogy az országok között alacsony szintű és hozzávetőlegesen egyenlő nagyságú nemzetközi vándorlások lesznek. Az egyes államok közel azonos szintű szolgáltatást fognak nyújtani, így a szerződő államok terhei nagyvonalakban kiegyenlítődnek. Ez a feltételezés már az egyezmények megkötését követően sem igazolódott be; az 1990-es évek változásait követő időszakban pedig csak tovább fokozódott az arányeltolódás Magyarország terhére.

42. ÁBRA: Ön szerint megérdemlik a szerb állampolgárok a magyar nyugdíjukat?

Szerbia helyzete azonban teljesen más. Jugoszláv utódállamként vele korszerűnek tekinthető nyugdíjegyvezménye van Magyarországnak. Az egykori Jugoszlávia és Csehszlovákia utódállamaival, továbbá Bulgáriával és Lengyelországgal nem területi alapon működő, hanem időarányos teherviselés elvén nyugvó szociálpolitikai egyezményeink vannak hatályban. Ez azt jelent, hogy a nyugdíjra vonatkozó igényt mindkét szerződő ország illetékesei a saját belső jogszabályaik szerint bírálják el. A társadalombiztosítási szervek az ily módon megállapított nyugellátásnak a saját területen szerzett szolgálati idő tartamára számított arányos részét állapítja meg és folyósítja a jogosult részére. Tehát végül is a két országban megszerzett szolgálati idő egybeszámításával az illető két országból kapja a nyugdíját. Mivel az egykori Vajdaságban magasabbak voltak az átlagkeresetek, csupán e miatt nem volt érdemes Magyarországra vándorolni. A polgárháborús helyzet és az etnikai villongások azonban felülírták a pusztán gazdasági racionalitáson nyugvó megfontolásokat (Gellérné, 2004).

Annak ellenére, hogy a vajdasági nyugdíjasok nem jelentenek terhet a magyar társadalombiztosítás számára, a magyar társadalom reprezentánsai-

nak közel kétharmada vélte úgy, hogy sem a vajdaságiak, sem a többi szerb állampolgár nem érdemli meg a magyar nyugdíjat. Igaz, a vajdaságiakkal szemben elnézőbbek voltak, mert 26,4 százalékuk szerint csak a vajdaságiak érdemlik meg a magyar nyugdíjat az összes szerb állampolgárhoz (9,9%) képest. Feltűnő, hogy a Magyarországon élő szerb állampolgárok közel egy-negyede is a többségi magyar álláspont mellett volt, miszerint sem a vajdaságiak, sem a többi szerb állampolgár nem érdemli meg a magyar nyugdíjat. Ugyanakkor ők vélték a legnagyobb mértékben (36,9%) úgy, hogy csak a vajdaságiak érdemlik meg a magyar nyugdíjukat. A Vajdaságban élő szerb állampolgárok vélték legkevésbé (7,9%) úgy, hogy senki nem érdemli meg. Közel kétharmaduk szerint nemcsak a vajdaságiak, hanem az összes szerb állampolgár megérdemli a magyar nyugdíjat. Mindhárom válaszadó csoport véleménye karakteresen eltér a többitől, aminek következtében a nyugdíjkérdés kapcsán már nem egy, hanem kettő mély törésvonallal találkoztunk (42. ábra).

A Vajdaságból kiinduló nemzetközi migrációnak (*Kincses – Takács, 2010*) a fogadó országra, nevezetesen Magyarországra gyakorolt egyes hatásainak (*Rédei – Kincses, 2008*) relatív súlyát próbáltuk meg kitapintani a fenti kérdésre adott válaszlehetőségekkel. A nyolc állítás közül négy pozitív állítást tartalmazott, a másik négy negatív jelentéstartamot hordozott. Az elemzés első lépésében mindhárom válaszadói csoportra vonatkozóan összeadtuk a pozitív és negatív válaszok megoszlási arányszámait. Ezzel a megoldással egy általános képhez juthattunk el, ami azt mutatta meg, hogy a véletlenszerű 50-50 százalékhoz képest milyen irányba billen el a mérleg nyelve. A magyar társadalom képviselői és a Vajdaságban élő szerb állampolgárok közel háromnegyede a pozitívnak tekinthető hatásokat jelölte meg. A Magyarországon élő szerb állampolgárok 85 százalékban ítélték meg pozitívan a saját érkezésük által kiváltott hatásokat.

Összességében tehát mindhárom csoport tagjai a Vajdaságból induló bevándorlás Magyarországra gyakorolt előnyös hatásait emelték ki és tartották jellemzőbbnek (15. táblázat).

Válaszok	Magyar társadalom	Magyarországon élő szerb állampolgárok	Vajdaságban élő szerb állampolgárok
Kevésbé fogy a magyarországi népesség	29,6	32,2	20,8
Beilleszkedésük problémás	5,3	10,7	11,2
Megterhelik a magyar szociális hálót	13,6	2,0	4,8
Erősebb lesz Magyarország	16,9	19,5	14,4
Nő a bűnözés	4,1	0,7	0,0
Több az adófizető állampolgár	16,9	26,2	22,4
Tömegesen megjelenő olcsó munkaerő	9,1	7,4	18,4
Elveszik a munkát a magyarok elől	4,5	1,3	8,0
Összesen	100,0	100,0	100,0

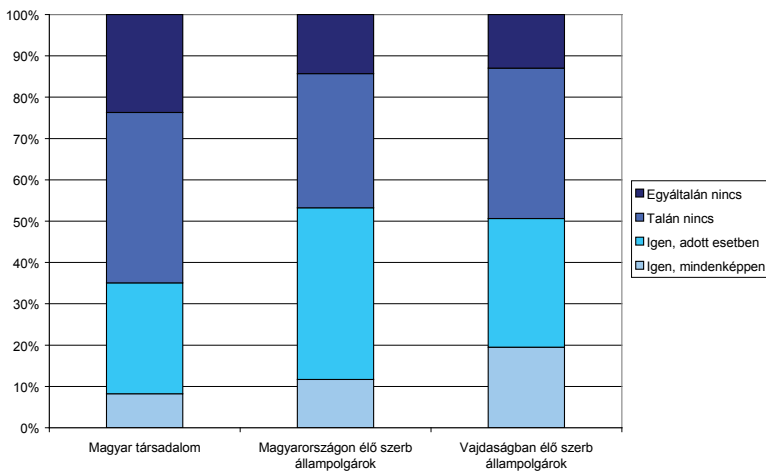
15. TÁBLÁZAT: Milyen következményekkel járhat Magyarország számára a vajdasági magyarok áttelepülése? – kérdésre adott válaszok megoszlásai (%) célcsoportok szerint

Az egyes pozitív hatások megítélésében azonban már igen nagy volt a szóródás az egyes válaszadói csoportok között. A *kevésbé fogy a magyarországi népesség* válaszlehetőséget a Magyarországon élő szerb állampolgárok jelölték meg a legmagasabb arányban (32,2%), a magyar társadalom reprezentánsaival egyetemben (29,6%). A nagyon konkrét *több adófizető állampolgár*, illetve az általában véve *erősebb lesz Magyarország* válaszok voltak a második és a harmadik helyen, a Magyarországon szokásos lakóhellyel rendelkezők válaszaiban. Igaz, kissé eltérő arányban, mert a bevándorlók válaszaiban a kézzelfoghatóbb válaszlehetőség domborodott ki.

A *tömegesen megjelenő olcsó munkaerő* válaszlehetőséget érdekes módon már nem a magyarországiak, hanem a Vajdaságban élő szerb állampolgárok jelölték meg a legnagyobb arányban (9,1%; 7,4%; 18,4%). Az *elveszik a munkát a magyarok elől* válaszlehetőséget újra a Szerbiában élők jelölték meg legmagasabb számban (8,0%), jelentősen felülmúlva a Magyarországon élő szerb állampolgárokat (1,3%), valamint a leginkább érintett magyar társadalom képviselőit (15. táblázat).

A fentiek következtében úgy tűnik, hogy a magyar társadalom reprezentánsainak félelmeiben nem a munka világával kapcsolatos tényezők szerepelnek nagy súllyal, hanem inkább a szociális háló megterhelésétől tartanak (13,6%). Az idegenellenesség kialakulásában és időnkénti fellobbanásainak hátterében jelentős szerepet tulajdonítanak a bevándorlók kriminalitásának. Empirikus vizsgálatunk eredménye ezt a vélekedést azonban nem támasztotta alá. A magyar társadalom legkisebb része tartott csak attól, hogy a vajdaságiak bevándorlása következtében nőni fog a bűnözés (4,1%). Érdekes

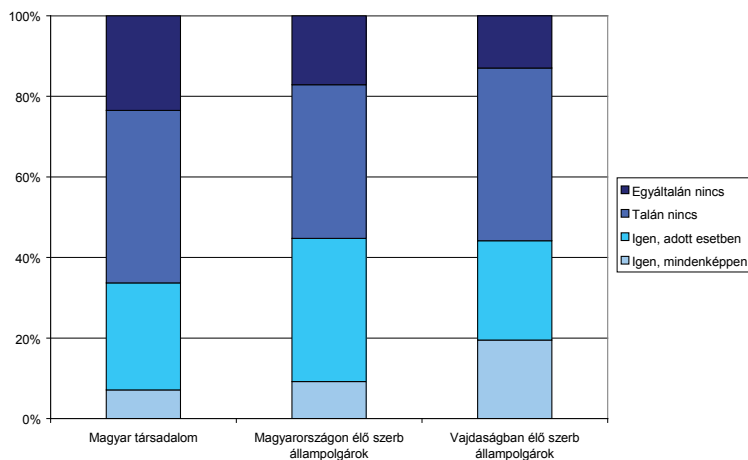
összefüggés még az is, hogy a fogadó társadalom reprezentánsai tartják a vajdasági bevándorlók beilleszkedését a legkevésbé problémásnak (5,3%). Az egyes válaszadói csoportok felismerték saját érdekeiket, és ezeket érvényesítették a válaszaikban is. Jó példa erre, hogy egyetlen Vajdaságban élő szerb állampolgár sem gondolta úgy, hogy a bevándorlás következtében nőni fog a bűnözés Magyarországon. Ugyanakkor hangsúlyozták, hogy a bevándorlók már pusztán létükkel is mérséklék a népességfogyást (32,2%), amivel a magyar társadalom is egyetértett (29,6%). A nyolcféle válaszlehetőség közül ez volt az, ahol két csoport válaszáinak arányai hasonlóak voltak egymáshoz.

43. ÁBRA: Ön szerint szükség van-e a Magyarországon munkát vállaló szerb állampolgárok munkaerő-piaci beilleszkedésének támogatására?

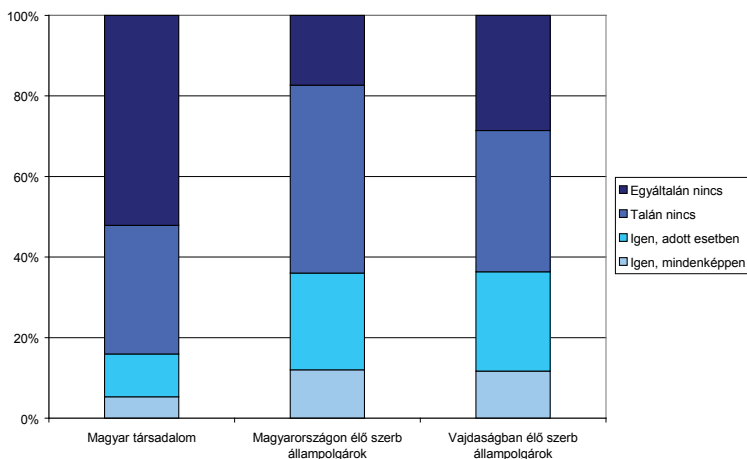
Ha a fenti ábra értékelését leszűkítjük az *igen és nem* dichotómiára, akkor a magyar társadalom közel kétharmada szerint nincs szükség a szerb állampolgárok magyarországi munkaerő-piaci beilleszkedésének támogatására. Ez a viszonyulás kialakulhatott egyrészt abból a vélekedésből kiindulva, hogy az ország ne költjön az integrációra, másrészt az a feltevés sem valószínűtlen, hogy a válaszadók nem látnak munkaerő-piaci problémákat a vajdaságiakkal kapcsolatban. Ez utóbbi motívumot erősíti a másik két csoport ítélete is, hiszen közel felerészben gondolják úgy, hogy nincs elegendő szükség a munkaerő-piaci integrációjuk támogatására. A vajdaságiak közül a magyarországi viszonyokról kevesebb információ-

val bírót ott élő szerb állampolgárok vélték legnagyobb arányban (19,5%) azt, hogy igen, mindenképpen szükség van a bevándorló honfitársaik munkaerő-piaci integrációjának támogatására. A Magyarországon élő szerb állampolgárok igenjei közül is a gyengébb fokozatú talált nagyobb támogatásra (41,6%), tehát igen, adott esetben szükség lehet erre, de jelenleg nagy valószínűséggel még nem (43. ábra).

44. ÁBRA: Ön szerint szükség van-e a Magyarországon élő szerb állampolgárok társadalmi beilleszkedésének könnyebbé tételére?

A fogadó társadalom tagjainak ugyanakkora része nem tartja szükségesnek a vajdasági bevándorlók – általában vett – társadalmi beilleszkedésének támogatását, mint a munkaerő-piaci integrációjukba történő beruházást (64,9%). Jellemző módon az érintettek és a küldő társadalom tagjainak több mint fele vélekedik ugyanígy. Az általános integrációt kevésbé tartják problematikusnak, mint a munka világába való beilleszkedésüket. Megint csak ugyanakkora aránnyal, a magyarországi viszonyokról kevesebb információval bírót Vajdaságban élő szerb állampolgárok vélték legnagyobb mértékben (19,5%) azt, hogy igen, mindenképpen szükség van a bevándorló honfitársaik általános társadalmi integrációjának támogatására.

45. ÁBRA: Ön szerint szükség van-e a szerb állampolgárságú nyugdíjasok beilleszkedésének elősegítésére?

A nyugdíjasok – mint sajátos társadalmi réteg – támogatottsága nagyságrendekkel kisebb a beilleszkedés elősegítésének tárgyában, mint fentebb a munkavállalóké volt.

A magyar társadalom reprezentánsainak mindössze 15,9 százaléka tartotta szükségesnek a szerb állampolgárságú nyugdíjasok beilleszkedésének elősegítését Magyarországon. A vázolt feltétlen támogatás lehetősége alacsony számú pártfogóra talált a Magyarországon és Szerbiában élő szerb állampolgárok körében is – 12 százalékhoz közeli arányszámokkal. Visszatérve a fogadó társadalom megítélésére, egyértelműen kijelenthető, hogy erőteljes az ellenállás a nyugdíjasok integrációjának elősegítésével kapcsolatban. Nem egyszerűen 84,1 százalékuk nem tartja szükségesnek a beavatkozást, hanem ennek több mint a fele (52,1%) kifejezetten ellenzi. Ebben a kérdéskörben a törésvonalak egyértelműen a magyar állampolgárokat, illetve a szerb állampolgárok két csoportját választják ketté (45. ábra).

A válaszadók közhangulatról való vélekedését mutatják a fenti statisztikai megoszlások (16. ábra). Módszertani szempontból meg kell jegyeznünk, hogy a válaszadók nyilván nem tudták magukat függetleníteni saját beállítottságuktól és értékítéleteiktől sem. Így sokszor az utca emberének szájába adhatták saját gondolataikat, bár a kérdezőbiztosok számára kifejezett utasítás volt, hogy ezt elkerüljék.

Érdekes, hogy a vajdasági magyarokat a fogadó fél egyértelműen az eredetük helyszínével együtt azonosította, mikor 48 százalék vélte úgy, hogy ők vajdaságiak, pontosabban vajdasági magyarok. A politikailag korrektnek tűnő kifejezést, mely egyfajta semlegességet sugall, kisebb részük, 32,7 százalékuk választotta. Érdekes viszont, hogy a bevándorlók 45,5 százaléka szerint az utca embere határon túli magyaroknak tartja őket, mintegy beleolvastva a bevándorlók összességébe. A Vajdaságban élő szerb állampolgárok körében is magas fokú a lokalitáshoz kötődő önazonosítás (*Gábrity-Molnár, 2001*), mert nem akadt közülük egy sem, aki kivándorolt honfitársát egyszerűen csak magyarnak tartotta volna. Hasonló jelenséget tapasztalt a kárpátaljaiak vonatkozásában Karácsonyi Dávid (*2011, 95*) is, a jelen kutatás előzményének tekinthető terepmunkája során Ukrajnában. A fogadó társadalom vajdaságiakkal kapcsolatos alacsony mértékű idegenellenességét mutatja, hogy csupán 9,1 százalékuk nyilvánított ki negatív megítélést.

Nem így érzékelték ezt a szerb állampolgárok. A Magyarországon élők 28,5 százaléka és a Szerbiában élők 17,2 százaléka fejezte ki, hogy tud ellenérzésekről és sztereotípiákon nyugvó negatív megítélésről (16. táblázat).

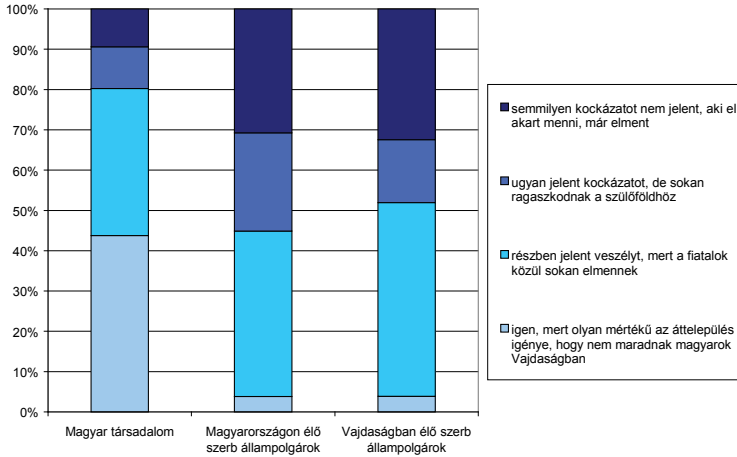
Válaszok	Magyar társadalom	Magyarországon élő szerb állampolgárok	Vajdaságban élő szerb állampolgárok
Magyaroknak	10,2	2,6	0,0
Vajdaságiaknak, vajdasági magyaroknak	48,0	23,4	29,9
Határon túli magyaroknak	32,7	45,5	42,9
Szerbeknek, jugóknak, olcsó munkaerőnek	7,1	20,8	13,0
Szerbeknek, bűnözőknek	1,0	5,2	10,4
Nem tud a létezésükről	1,0	2,6	3,9
Összesen	100,0	100,0	100,0

16. TÁBLÁZAT: Ön szerint általában minek tartja az utca embere a vajdasági magyarokat Magyarországon?
– kérdésre adott válaszok megoszlásai (%) célcsoportok szerint

Igen érdekes, hogy amíg a Vajdaságban élő szerb állampolgárok 10,4 százaléka gondolja úgy, hogy a vajdasági magyarokat szerbeknek, bűnözőknek tartják Magyarországon, addig a bevándorlók 5,2 százaléka, a fogadó ország polgárainak csupán 1 százaléka vélekedik így.

A bevándorlók kriminalitásának kérdéskörében némi diszkrpanciát fedezhetünk fel, ha jelen következtetéseinket egy korábbi válasszal vetjük egybe. Fentebb tárgyaltuk, hogy a Vajdaságban élő szerb állampolgárok közül senki nem jelölte meg a bűnözés növekedését a bevándorlás fogadó országra gyakorolt hatásaként. Vajon ehhez képest ugyanezen csoport 10,4 százaléka mire alapozza azt, hogy az utca embere a mai Magyarországon szerbeknek, bűnözőknek tartja a túlnyomórészt Vajdaságból bevándoroltakat? Figyelmet keltő adat még az is, hogy a Magyarországon élő szerb állampolgárok 20,8 százaléka szerint őket szerbeknek, jugóknak, olcsó munkaerőnek tartják. Figyelembe véve közvetlen érintettségüket (kitettségüket), továbbá a témával kapcsolatos érzékenységüket, a fenti nagyságrend is arra utal, hogy nincs erős fokú idegenellenesség a vajdasági eredetű bevándorlókkal szemben Magyarországon.

Ebben a problémahalmazban a törésvonalak egyértelműen a magyar állampolgárokat, illetve a szerb állampolgárok két csoportját különítik el (16. táblázat).

46. ÁBRA: Ön szerint veszélyt jelenthetnek-e a vajdasági magyarság létre a kettős állampolgárság miatti áttelepülések?

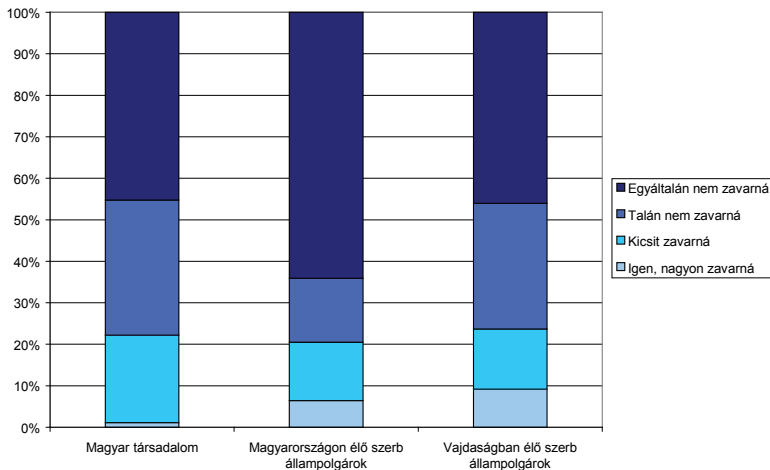
A 46. ábra alapján adható válaszlehetőségek lényegében egy négyfokozatú skálán helyezhetők el, melyben az elemek a veszélyektől a kockázatokig tartanak. Azért nem ötfokozatú a skála, mert a válaszadónak el kell mozdulnia valamilyen irányba, így nem veheti fel a kényelmes köztes (arany középút) pozíciót.

A kettős állampolgárság miatti áttelepüléseknek a vajdasági magyarság létre gyakorolt hatását teljesen másképpen ítélik meg a fogadó társadalom tagjai, a bevándorlók maguk és végül a küldő társadalom megkérdezettjei. A magyar társadalom tagjai kongatták meg legerősebben a vészharangot, amikor a megkérdezettek 43,8 százaléka gondolta úgy, hogy az áttelepülés igénye (a kivándorlási potenciál) olyan mértékű, hogy a miatt nem maradnak magyarok a Vajdaságban. Ugyanezt az állítást a másik két csoport tagjai elenyésző mértékben választották (3,8% és 3,9%).

A Magyarországon élő szerb állampolgárok és a Vajdaságban élő szerb állampolgárok félelmei a fiatalok kivándorlásához kapcsolódtak. A küldő fél 48,1 százaléka, a migránsoknak pedig 41,0 százaléka gondolta úgy, hogy az áttelepülések részben jelentenek veszélyt a vajdasági magyarság további

megmaradására, elsősorban azért, mert a fiatalok közül sokan elmennek. A küldő társadalom tagjai és a vándorok közel egyharmada vélekedett úgy, hogy az áttelepülés semmilyen kockázatot nem jelent, mert aki el akart menni, az már úgylis elment. A második legjelentősebb törésvonal itt húzódtott a válaszadók között, mert a fogadó fél válaszadói közül csak kevesebb mint egytizedük vélekedett így. Ebben az újabb kérdéskörben a törésvonalak megint a magyar állampolgárokat, illetve a szerb állampolgárok csoportjait választják ketté. A magyar állampolgárok komoly veszélyt látnak az áttelepülésekben, míg a bevándorlók és a vajdasági szerb állampolgárok inkább csak kockázatot (46. ábra).

A cirkuláció kérdésköréhez tartozik a többes jelenségek sora, melyekből az egyik a kettős (többes) kötődés problematikája. Az egyén kettős kötődése nemzeteknek (nemzetiségeknek) is szólhat, ha az illető például vegyes házasságból származik. Ugyanilyen típusú többes kötődés alakulhat ki akkor is, ha az illető több országban élt, és mindenhol vagy legalábbis kettőben igen jól érezte magát. Következésképpen mindegyik országot az otthonának tekinti. Esetünkben a vajdaságiak itthon és otthon is érezhetik magukat.

47. ÁBRA: Ön szerint a Vajdaságból Magyarországra vándorlókat zavarná-e, ha szülőföldjükhöz és Magyarországhoz egyidejűleg kötődnének?

A szülőföldhöz és Magyarországhoz való kötődés az érintett csoportot, vagyis a bevándorlók 64,1 százalékát egyáltalán nem zavarná, hiszen lehet, hogy éppen a cirkulációt valósítják meg a gyakorlatban. A másik két csoport esetén is erre a skála egyik végén található opcióra esett a válaszok relatív többsége. A skála másik végén található lehetőségre a válaszok legkisebb arányai jutottak. A magyar társadalom reprezentánsai (1,1%) nem is értették, mi gond lehet a kettős kötődéssel. A bevándorlók (6,4%) talán attól tarthatnak, hogy a visszavándorlásuk ösztönzésének burkolt formájával találkozhatnak a cirkuláció preferálásakor. A többes területi kötődést és cirkulációt leginkább ellenzők a kibocsátó társadalom tagjai voltak (9,2%). Vélhetően ők még nem érzékelték, hogy a vándorlás vesztes-nyertes játszmányához képest a cirkulációban benne van a nyertes-nyertes játszma lehetősége a kibocsátó és a fogadó ország relációjában. A játszma harmadik, nélkülözhetetlen eleme a vándor maga. Sikeres vándorlás esetén a migráns a fogadó országban telepedik le. Sikertelen migráció esetén visszavándorolhat a kibocsátó országba vagy továbbvándorolhat egy harmadik országba. Ha a kivándorló nem égeti fel a kibocsátó országba mutató hidakat és nem számolja fel az egyéb kapcsolatokat, akkor nagymértékben megkönnyíti a visszavándorlását és később a két ország közötti rendszeres mozgását. A küldő fél nem veszíti el teljesen a felnevelési és oktatási költségeket, a fogadó országnak nem kell a bevándorló teljes integrációjára költenie és arra törekednie sem. A migráns pedig optimalizálhatja időbeosztását, gazdasági aktivitását és rekreációját az érintett országok vonatkozásában.

A cirkulációhoz tartozó többes területi kötődés problémaköre osztotta meg a legnagyobb mértékben a három válaszadó sokaságot. Mindhárom csoport karakteresen elkülönült a másik kettőtől, és egyedi jellegzetességeket sorakoztatott fel.

5. ÖSSZEFOGLALÁS

Aszokásos (állandó, végleges) lakóhelykonceptiójára épülő migrációfelfogással egyre kevésbé lehet leírni és elemezni a jelenkor vándorlási folyamatait. Az individuuum életútja során egyre gyakrabban változtat lakóhelyet. A növekvő belföldi és nemzetközi vándormozgalom következtében egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy a szokásos lakóhely fogalma már nem alkalmazható a valóságban zajló egyes folyamatok, például a cirkuláció esetén. A nemzetközi vándorlás kontextusában értelmezett cirkuláció definíciója a következő lehet. A cirkuláció olyan különterű és különidejű, legalább három összekapcsolódó áramláselemből álló térbeli mobilitási rendszer, melyben az egyének többes, visszatérő mozgásai zajlanak.

Nagy valószínűséggel feltételezhető, hogy a szomszédos országokból érkezők köréből a magyarul tudó magyar vagy vegyes, vagy akár nem magyar nemzetiségűek térhettek vissza többszörös bevándorlóként, mintegy a cirkulálással oldva fel a szülőföldön maradás és az anyanemzet államában történő munkavégzés és tanulás választásának dilemmáját. Figyelemre méltó, hogy amíg ezen kérdés megoldására kitalált felülről jövő kezdeményezések a legkülönfélébb tényezők miatt zátonyra futottak, addig a cirkuláció a magyar-magyar dilemma egyik alulról jövő megoldása lehet, ha a kiterjesztésére való törekvést beemelik a bevándorlási politika céljai közé (*Demény, 2004; Rédei, 2005*). A cirkuláció jelensége ezres nagyságrendű, az országról vélhetően pozitív tapasztalattal rendelkező népességet közvetít Magyarországra. Motivációs rendszerüket, kapcsolati hálójukat s társadalmi tőkéjüket nyilván empirikus felmérésekkel és változatos módszertani apparátussal bíró terepmunkák sorozatával lehet feltárni. A mintavétel kapcsán, illetve a terepmunka helyszíneinek kiválasztásával kapcsolatosan már nagymértékben lehet támaszkodni a regiszterből származó adatokra és összefüggésekre, valamint a mérvadó nemzetközi közleményekre is (*Cassarino, 2008; Newland et al., 2008*). A legfontosabb összefüggés talán az, hogy a Magyarországra cirkuláló migránsok egyes ismérvekben meglehetősen nagy változékonyságot produkáltak 2006-ról 2007-re, csakúgy, mint ahogy a nagyvilágban is tapasztalták.

Jelen dolgozat friss empirikus hátterét a kérdőíves mélyinterjúk „öszvér” megoldása szolgáltatta a három válaszadói csoport körében. Ebben a dolgo-

zatban az integráció egyes kérdésköreire, valamint a cirkuláció gyakorlatára és megközelítéseire koncentráltunk. A nemzetközi migráció mennyiségének és intenzitásának növekedésével egyetemben a határok átjárhatósága is egyre könnyebbé válik, következésképpen a nemzetközi migráció előtt álló intézményi korlátok szerepe is egyre halványul. Az egyén számára lehetőség nyílik új otthonot teremteni a fogadó országban, miközben nem égeti fel a kibocsátó országba ívelő hidakat, sőt folyamatosan ápolja azokat. A kapcsolattartás egyik legkézenfekvőbb lehetősége a lakóingatlan megőrzése a kibocsátó országban. A nagybetűs otthon, ahová gazdája bármikor ideiglenesen visszatérhet vagy véglegesen hazatérhet. Vajdaság és Magyarország relációjában ennek a jelenségnek, melyet nevezhetünk akár határokon átívelő kétlakiságnak, vagy akár transznacionális életformának, kiemelt jelentősége van.

A kettős állampolgársággal kapcsolatos vélekedések karakterisztikus vonása, hogy a válaszadók egyik megkérdezett csoportban sem jelölték meg a felkínált ellenzi opciót. Még a Vajdaságban élő nem magyar nemzetiségűek között sem akadt senki, aki erős ellenérzését fejezte volna ki a magyarok számára nyújtott lehetőséggel szemben.

Összességében tehát mindhárom csoport tagjai a Vajdaságból induló bevándorlás Magyarországra gyakorolt előnyös hatásait emelték ki és tartották jellemzőbbnek. A magyar állampolgárok félelmeiben nem a munka világgal kapcsolatos tényezőknek volt nagy súlya, hanem inkább a szociális háló megterhelésétől tartottak. A fogadó társadalom megkérdezettjeinek közel kétharmada nem tartja szükségesnek a vajdasági bevándorlók – általában vett – társadalmi beilleszkedésének támogatását, úgy, ahogy a munkapiaci integrációjukba történő beruházást sem. A Magyarországon élő szerb állampolgárok és a Vajdaságban élő szerb állampolgárok félelmei a fiatalok kivándorlásához kapcsolódtak (*Gábrity-Molnár, 2003a; Eröss et al., 2011; Takács, 2012*). A küldő fél és a migránsok közel fele gondolta úgy, hogy az áttelepülések veszélyt jelentenek a vajdasági magyarság további megmaradására, amennyiben az elszármazottak nem térnek haza.

Az egyének azonban egyre gyakrabban osztják meg az idejüket és az aktivitásukat is az eredetileg kibocsátó és fogadó ország között. Tehát mindkét helyen szokásos lakóhelyként tekintenek otthonukra, és egyiket sem kívánják felszámolni. A cirkulációhoz kapcsolódó többes területi kötődés problé-

maköre osztotta meg a legnagyobb mértékben a három válaszadó sokaságot. Mindhárom csoport karakteresen elkülönült a másik kettőtől, és egyedi jellegzetességeket sorakoztatott fel. A szülőföldről és Magyarországhoz való kötődés az érintett csoportot, vagyis a bevándorlók közel kétharmadát egyáltalán nem zavarná, hiszen lehet, hogy éppen a cirkulációt valósítják meg a gyakorlatban. A magyar társadalom reprezentánsai nem is értették, mi gond lehet a kettős kötődéssel. Mindössze 1,1 százalékukat zavarná nagymértékben a bevándorlók kettős kötődése. A három csoport közül leginkább többes területi kötődés- és cirkulációellenesek a kibocsátó társadalom tagjai voltak (9,2%). Vélhetően ők még nem érzékelték, hogy a végleges áttelepüléssel járó vándorlás vesztes-nyertes játszma-jához képest a cirkulációban benne van a nyertes-nyertes játszma lehetősége a kibocsátó és a fogadó ország relációjában.

VII. ÖSSZEFOGLALÁS, AJÁNLÁSOK

A NEMZETKÖZI MIGRÁCIÓS POLITIKÁT FORMÁLÓK RÉSZÉRE

A kötetben dokumentált és összefoglalt kutatásunk során változatos módszertannal igyekeztünk feltárni a szerb állampolgárok magyarországi beilleszkedésében szerepet játszó tényezőket. Igyekeztünk azokat a megfelelő elméleti keretbe helyezve értelmezni, majd a jövőorientáltság kívánalmát szem előtt tartva ajánlásokat fogalmaztunk meg a szakmai és a közélet számára ismeretlen migrációs politikusoknak, vagyis a nemzetközi migrációs politikát kidolgozni és alkalmazni igyekvőknek. Módszertanunk két pillérre épült. Az első, adminisztratív adatbázisokon nyugvó rész elemzésével a számszerűsíthető folyamatokat és azok kontextusát tapintottuk ki. A Magyarországon és Szerbiában végzett mélyinterjúk kérdőívezés második pillérével egyszerre egészítettük ki a regiszterekben levő szükségzerű hiányosságokat és nyertünk válaszokat a kutatásunk szempontjából releváns kérdésekre. Így a lehetőségekhez képest maximalizáltuk a megszerezhető információkat, végrehajtottuk az adatok gyors feldolgozását, értékelését és elemzését. Következtetéseinket számos belső vitában ütköztettük a kutatásban részt vevők között. A már kikristályosodó eredményeket két konferencián tártuk a szakmai nyilvánosság elé, és ezúton is hálásak vagyunk a hallgatóság soraiból ott elhangzott észrevételekért.

A kutatás egészének eszenciájaként, másképpen fogalmazva megkoronázásaként, ajánlásokat fogalmazunk meg a magyarországi nemzetközi migrációs politika alakítói számára, megjelölve a szerb állampolgárok munkapiaci és általában vett társadalmi beilleszkedéséhez szükséges beavatkozásokat. Közvetlen célunk ezzel elősegíteni és megalapozni a Magyarországon élő szerb állampolgárok beilleszkedésére vonatkozó részpolitikákat és gyakorlati intézkedéseket. Reményeink szerint az ajánlásainkkal muníciót szolgáltatunk a koherens közép- és hosszú távú migrációs stratégiák kidolgozói számára is. Kiemelkedő kérdésnek tartjuk az integrációs intézkedéscsomag beágyazását a hazai társadalmi-gazdasági tervezési folyamatokba, bízva az interakcióból származó hasznok és hozzáadott értékek keletkezésében. Reményeink szerint a széleskörű és kritikai szemléletű szakirodalmi áttekintésünk, a már rendelkezésre álló adminisztratív adatbázisokon nyugvó meg-

állapításaink, továbbá a mélyinterjú megkérdezéseken alapuló empirikus kutatásunk következtetései szerves részei lesznek a migrációs részpolitikák kialakulásának és Magyarország formálódó Nemzetközi Migrációs Politikai Stratégiáinak.

1. A KONTEXTUS ALAPELEMEI DIÓHÉJBAN

A döntően Vajdaság és Magyarország relációjában zajló, szerb állampolgárok bevándorlásának egyediségét tömör állításokkal illusztráljuk. A jellegzetességek feltárása alapozza meg az egyedi kezelés lehetőségét, mely során a vajdaságiakat elkülöníthetjük a Magyarországra bevándorlók sokaságától. Az állításaink részletes kifejtése a könyv tanulmányaiban lelhető fel. E helyen szükségtelennek tartottuk azok megismétlését. Rövid összefoglalásukra azonban szükség van, az ajánlások lentebb kifejtett két szintjének a megértéséhez.

1. A Vajdaságból Magyarországra irányuló bevándorlási folyamat sajátosságai, a bevándorlók összetétele és legtágabb értelemben vett viselkedése a tartomány utolsó fél évszázadának nemzetközi vándorlástörténetéből következik.
2. A Vajdaságban élők körében kismértékű a Magyarországra vándorlás szándéka, viszont nagymértékű a magyar állampolgárság megszerzésének óhaja.
3. A vajdaságiak körében kimutatható Magyarország vonzerejének jelentős mértékű csökkenése.
4. A sajátos vajdasági multikulturalizmust a jugoszláv érában gyökerező transznacionális tudat, továbbá a többes kötődések sorozata egészíti ki.
5. A Vajdaságból kivándorlók körében gyakori az ottani ingatlanok megőrzése és a hazalátogatás jelensége, amely egyfajta cirkulációs praxisnak fogható fel.
6. A magyarországi és a kárpátaljai viszonyokhoz hasonlóan rendkívül erős a vajdaságiak lokális kötődése, identitásuk helyhez, területhez kötése.

2. AJÁNLÁSOK A GYAKORLAT SZÁMÁRA A SZERB ÁLLAMPOLGÁROKHOZ KÖTŐDŐEN

Helyzet: **A Szerbiából bevándorlók körében igen magas az önfoglalkoztatók aránya.**

1. Ajánlás: A bevándorlók vállalkozásalapításához és működtetéséhez kapcsolódó bürokratikus aktusok egyszerűsítése.

Indokolás: A vállalkozók a legális gazdaság részei és adófizetők Magyarországon.

Helyzet: **A munkavállalók is a munkavállalási engedélyezéssel kapcsolatos felesleges aktusokra panaszkodtak, továbbá a csaló munkaközvetítőkre.**

2. Ajánlás: A munkavállalás engedélyezésének további egyszerűsítése. A legális munkaerő-közvetítés szabályozásának szigorítása. Az illegális, üzletszerű munkaerő-közvetítés büntetése.

Indokolás: A munkavállalók a legális gazdaság részei és adófizetők Magyarországon.

Helyzet: **A gazdasági, pénzügyi válság időszakában a tanulói-hallgatói vagy másképpen fogalmazva a diákmigráció táplálta a bevándorlási folyamatot.**

3. Ajánlás: További ösztöndíjakkal és egyéb kedvezményekkel fokozni szükséges a diákvándorlást. Azonban a támogatásuk feltételül kell szabni bizonyos ideig tartó, a képzettségüket alkalmazó vajdasági munkavégzést. Azt követően pedig garantálni a Magyarországra történő újra-belépést és tartózkodást.

Indokolás: A diákok többségét már szüleiktől független migráns szereplőknek kell tekintenünk. Döntő részük önállóan költözött Magyarországra, tehát a szülőktől függetlenül kell életvitelüket kiala-

kítaniuk. A motivációs rendszerükben legelőkelőbb helyen az anyanyelvi oktatás és az otthoninál magasabb szintű képzés szerepel. Ennél kisebb mértékben említették az ösztöndíjak következtében olcsóbbá váló tanulás lehetőségét. A folyamatos magyarországi oktatási statisztikák szerint 2000 körül a középiskolákban tanuló szerb állampolgárok száma meghaladta a 600 főt, majd folyamatosan csökkenve 2010-re 400 fő körülire esett vissza. Ezzel ellentétben a felsőfokon tanulók száma a 2000 körüli 800 főről, igaz, fluktuációkkal tarkítva, 2010-re 1000 fő körülire növekedett. Az Oktatási Évkönyv 2009-2010 adatai szerint 1009 fő szerb állampolgár hallgató végezte tanulmányait magyarországi felsőfokú intézményekben. Ezzel a mennyiséggel a Szlovákiából (1943 fő) és Romániából érkezőket (1697 fő) követően a harmadik helyet foglalják el, megelőzve az ukrainaiakat (896 fő) és a Horvátországból indulókat (128 fő). A szerbiai tanulók döntő többsége magyar nemzetiségű és vajdasági illetőségű. A tanulás a bevándorlás előszobájának tekinthető, mert elsősorban Magyarországon kívánják kamatoztatni a tudásukat, másodsorban egy harmadik országban kívánnak elhelyezkedni, és sajnos csak harmadlagosan tervezik a hazatérést Vajdaságba.

Helyzet: Egyre növekszik az időskorúak Magyarországra bevándorlása. A beilleszkedésük elősegítésének támogatottsága kisebb, mint a gazdaságilag aktívaké.

4. Ajánlás: A Szerbiából érkező bevándorlók magyarországi szolgálati éveinek egyszerűbb elismertetése a nyugdíjjogosultság miatt. A társadalom széleskörű informálása a nyugdíjügyek és nyugdíjfolyósítás nemzetköziesedésének jelenségeiről és ennek magyarországi specifikumairól.

Indokolás: Az életútszemléletből eredő harmadik jelentős rétegnek a gazdaságilag aktívakon és a diákokon kívül a 60 év feletti időskorú bevándorlók tekinthetők. A szerb állampolgárságú bevándorló státus-

ban tartózkodók között nagyobb mértékűvé vált az időskorúak aránya, mint a Magyarországon tartózkodó bevándorlók teljes körében. 1996-ban mindössze 4,8 százalékuk volt időskorú. Röpke másfél évtized alatt 2010-re már 18,9 százalék lett az időskorúak részaránya a Szerbiából érkező bevándorlók között. A nemi differenciák tükrözik a vándorlók egészében mérteket, csak a különbségek még markánsabbá váltak. Az időskorú szerb állampolgárok körében 1996-ban még nem lehetett markáns különbséget érzékelni (férfiak 4,3%; nők 5,5%). A vizsgált időszak alatt a nemi különbséget szimbolizáló olló folyamatosan növekedett, és 2010-re 2,5 százalékpontos lett (férfiak 17,7%; nők 20,3%). Megállapíthatjuk tehát, hogy az időskori nemzetközi vándorlás jelensége nemcsak hogy felütötte a fejét a szerb-magyar relációban, hanem jellegadó folyamattá is vált. Már 2008-ban is jelentős súllyal bírt, amikor a Magyarországot érintő időskori nemzetközi migráció típusait kutatva Illés és Kincses (2008) indirekt becslés módszerét használva az alábbiakat mutatta ki. A Szerbiából érkező időskorú migránsok és a Magyarországon megöregedő szerb állampolgárok körében a legjelentősebb típus a válsághelyzetek indukálta csoport. Ezt követi a családi motivációkkal rendelkező típus, mely egyszerre foglalja magába a családgyesítést és családformálódást. A harmadik jelentőségű típus a munkával kapcsolatos, mely a megélhetés anyagi jellegű faktoraival összefüggő tényezőket sűríti egybe. Ebbe beletartoznak a munkavállalók, az önfoglalkoztatók és a tőkejövedelmeikből önmagukat fenntartók is (Illés – Kincses, 2008). A szakirodalmi jelzések egyértelműen mutatják, hogy a Szerbiából érkezők körében az átlagosnál kisebb jelentőségű a munkaerejük eladása, és az átlagosnál sokkal nagyobb mértékű a vállalkozóvá válás és a megtakarításaikból megélők aránya. Talán vitatható, hogy a klasszikus etnikai migráns típusa (Bottlik, 2010) miért került csak a negyedik helyre, hiszen jórészt vajdasági magyarok bevándorlásáról van szó. Indokolásul annyi hozható fel, hogy a romániai és ukrán állampolgárságú bevándorlókhoz

képezt alacsonyabb volt a magyar nemzetiségűek aránya. Továbbá egy friss kutatás is megerősítette, hogy a nyelvi és etnikai problémák súlya nem volt meghatározó a vajdasági magyarok közül érkezők körében (Gyurkovics, 2012). A viszonylagos jómód és tehetőség érzékelhető a Vajdaságból elszármazó időskorúaknál, mégis fenntartásokkal kell kezelni, hogy a jóllétet és kellemet kereső migráns típusa mennyire jellemző a körükben. Az ötödik hely nagy valószínűséggel megállja a helyét a súlyok vonatkozásában. A nyugdíjvadász időskori migránsok típusa elvétve fordulhatott elő a Szerbiából érkezők körében, mert az előd Jugoszlávia (majd utódállamai) és Magyarország között modern alapokon nyugvó nyugdíjgyezmény érvényes, mely a kölcsönös és arányos teherviselés elvén nyugszik. Ez a gyakorlatban azt jelentette, hogy a szolgálati idő és még egyéb más tényezők függvényében mind a két ország arányos nyugdíjat folyósított annak az egyénnek, akinek mind a két országban volt szolgálati viszonya. A valóságban ilyen esetek elvétve fordultak elő, és a nyugdíj összegét az ide vagy oda költözés nem módosította. Krízisidőszakokban azonban jelentősége lehetett annak is, ha a Magyarországról folyósított nyugdíj nem tűnt el. Hetedrangú fontossága (súlya) lehetett az anyaországba, tehát Magyarországra hazatérő migráns típusának. Ebbe a típusba nagy valószínűséggel a Szerbiában fészket rakó, az állampolgársági értelemben vett vegyes házasságokban élők eshetnek bele.

Helyzet: A globális gazdasági-pénzügyi válság kontextusában a helyi szint, a lokalitás szerepe felértékelődik. A beilleszkedés folyamatai is döntően helyi szinten játszódnak le.

5. Ajánlás: A bevándorlók beilleszkedésének megkönnyítése a lakóhelyen található mentor(ok) segítségével történjen, akik képzése és finanszírozása már központi szinten legyen megszervezve és biztosítva.

Indokolás: A munka világába történő bekapcsolódás az érkezők számára nem csak alapvető megélhetési kérdés, de mind a fogadónak,

mind az érkezőnek kiemelten fontos a teljes értékű élet igénye, az élet több területére kiterjedő kapcsolatok kiépítése. Amíg a migráns a helyi hatóság támogatására szorul, egyedi – pl. nyelvi – ügyintézészt kíván, oktatási, szociális támogatásra szorul. Kölcsönös egymásrautaltság alakulhat ki a migránsok közössége és a helyi gazdaság szereplői, kereslete között. Számos esetben az látható, hogy a migránsok olyan tevékenységeket kínálnak, amelyek korábban nem is szerepeltek a helyi kínálatban. A helyi lakossággal éppen a fogyasztás során rendszeres kapcsolat alakul ki. A tartózkodás, majd az azt követő letelepedés során a migránsok gyakran a helyi kisvállalkozásokban jutnak munkához. Ez összefügg a kezdeti bizonytalansággal és azzal, hogy a többségük kisebb kezdőtőkével rendelkezik. A munkaerő-piaci preferenciáknak elsősorban arra kell irányulniuk, hogy az új gazdasági környezetben a migráns háttérű kezdő vállalkozások túlélési esélyeit növeljék, a helyi gazdaságba történő beépülésüket elősegítsék. Döntő fontosságú az, hogy az országos szabályozások csak addig követik a migránst, amíg az belép az országba, maga a beilleszkedés folyamata egy konkrét helyen következik be. „A migráció európai integrációs programja”³⁷ sem általában foglalkozik a beilleszkedés folyamatával, hanem annak konkrét helyi teendőit sorolja fel az ajánlásaiban, melyekkel messzemenően egyetértünk.

Helyzet: A kétlakiságnak, a multikulturális szemléletmódnak és a transznacionális gyakorlatoknak múltban gyökerező hagyományai vannak a Vajdaságban. Magyarország és Vajdaság között cirkulációs jellegű mozgások zajlanak a valóságban.

6. Ajánlás: Meg kell teremteni a „cirkuláló” jogi státusát.

Indokolás: A szokásos (állandó, végleges) lakóhely koncepciójára épülő migrációfelfogással egyre kevésbé lehet leírni és elemezni a jelenkor vándorlási folyamatait. Az individuum életútja során egyre gyakrabban változtat lakóhelyet. A növekvő belföldi és nemzetközi vándormozga-

³⁷ Kelt Brüsszelben, 2012. február 15-én.

<http://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:C:2012:113:0011:0016:HU:PDF>

lom következtében egyre nyilvánvalóbbá válik, hogy a szokásos lakóhely fogalma már nem alkalmazható a valóságban zajló egyes folyamatok, például a cirkuláció esetén. A nemzetközi vándorlás kontextusában értelmezett cirkulációnak a definíciója a következő lehet. A cirkuláció olyan különterű és különidejű, legalább három összekapcsolódó áramláselemből álló térbeli mobilitási rendszer, melyben az egyének többes, visszatérő mozgásai zajlanak. A teljes körű, adminisztratív bázison nyugvó kutatás (*Illés – Kincses, 2012*) alapján megállapítható, hogy a külföldiek cirkulációja hazánkba, mint fogadó országba, megjelent a nemzetközi vándorlási folyamatok keretében. A Magyarországra bevándorlók több mint 15 százaléka cirkuláló migránsnak volt tekinthető 2007-ben. Korábbi bevándorló státusuk miatt megelőző személyes tapasztalataik vannak az országról, hiszen hosszabb ideig (egy évnél tovább) éltek itt. A cirkulálók közül, tehát akiket már nem először regisztrált az idegenrendészeti hatóság bevándorlóként, 42,9 százaléknak ez a második belépése, 50,8 százaléknak a harmadik belépése, és végül 6,3 százalékuknak ez már a negyedik alkalom, hogy Magyarországra jöttek vissza 2001 óta. A cirkuláló vándorok nemek szerinti megoszlása nem tér el az összes 2007-ben bevándorlótól; enyhe férfitöbbslet jellemzi őket. A többször bevándorlók között kisebb arányban fordulnak elő diákok és idősek. A gyermekkorúak (0–14 évesek) és főleg az aktív korúak viszont felülreprezentáltak voltak 2007-ben. Megállapítottuk, hogy a 25–44 éves fiatal aktív korúak dominálnak a cirkuláris migránsok körében. Így feltételezhetjük, hogy elsősorban a fogadó országbeli jövedelemszerző tevékenység és a szülőföldön maradás párhuzamos, tartós igénye készítheti cirkulációra ezeket az embereket. A többszörös oda-vissza mozgás döntően a nőtlenekre és a hajadonokra jellemző, ami arra utal, hogy a formális párkapcsolat kötése már gátja lehet a nemzetközi cirkulációnak, továbbá arra is, hogy az együtt költözők köre, vagyis a vándorlási egységek nagyrészt egyének és nem kiscsoportok. Döntően Budapesten, a keleti határon, illetve a Dunán

innen, az autópályák nyomvonalához közeli térségekben telepednek le. Érdekes, hogy lakóhelyválasztásukban kiemelt jelentősége van a korábbi tapasztalatoknak, mert több mint háromnegyedük ugyanabban a megyében telepedett le, ahol korábban is lakott. Demográfiai összetételük, származási országok szerinti megoszlásuk és magyarországi letelepedési helyük nagyfokú koncentráltasága utal arra, hogy többszörösen szelektált alnépességnek tekinthetők a cirkuláló migránsok. Első Magyarországra vándorlásukkal még lehet, hogy csak az immobilak táborából váltak ki. Másodszori Magyarországra vándorlásuk már az országot kivándorlóként elhagyók csoportjából szakította ki őket és emelte be a cirkulálók közé. A bevándorlási sorszámok növekedésével egyre kisebb és kisebb, saját magukhoz egyre jobban hasonlító – egyre inkább önazonosuló – szubpopulációk tagjaivá váltak. Nagy valószínűséggel feltételezhető, hogy a szomszédos országokból érkezők köréből a magyarul tudó magyar, vegyes vagy akár nem magyar nemzetiségűek térhettek vissza többszörös bevándorlóként, mintegy a cirkulálással oldva fel a szülőföldön maradás és az anyanemzet államában történő munkavégzés és tanulás dilemmáját. Figyelemre méltó, hogy amíg ezen dilemma megoldására kitalált felülről jövő kezdeményezések a legkülönbözőbb tényezők miatt zátonyra futottak, addig a cirkuláció a magyar-magyar dilemma egyik alulról jövő megoldása lehet, ha a kiterjesztésére való törekvést beemelik a bevándorlási politika céljai közé. A cirkuláció jelensége ezres nagyságrendű, az országról vélhetően pozitív tapasztalattal rendelkező népeiséget közvetít Magyarországra. Motivációs rendszerüket, kapcsolati hálójukat s társadalmi tőkéjüket nyilván empirikus felmérésekkel és változatos módszertani apparátussal bíró terepmunkák sorozatával lehet feltárni. A mintavétel kapcsán, illetve a terepmunka helyszíneinek kiválasztásával kapcsolatosan már nagymértékben lehet támaszkodni a regiszterből származó adatokra és összefüggésekre, valamint a mérvadó nemzetközi közleményekre is. A legfontosabb összefüggés talán az, hogy a Magyarországra cirkuláló migránsok egyes ismerveikben meglehetősen nagy változékonyságot produkáltak 2006-ról 2007-re, csakúgy, mint ahogy a nagyvilágban is

tapasztalták a legkülönbözőbb cirkuláris vándorok kapcsán. A 2006 és 2008 közötti három év összesített adatai szerint az összes Magyarországot érintő cirkuláris migráns közül 6,5 százalék szerb állampolgárságú. A mennyiségi sorban ezzel a harmadik helyet foglalják el Románia (50,6%) és Ukrajna (13,8%) mögött. Rendkívülinek tekinthető a belépések sorszám (paritás) szerinti megoszlása, mely szöges ellentétben áll az előzetes várakozásokkal. A formális logika szerint a negyedik Magyarországra belépésnek kisebb a valószínűsége, mint a harmadik belépésnek. A harmadik Magyarországra belépésnek kisebb a valószínűsége, mint a második belépésnek. A szerb állampolgárok részaránya a másodszor belépők között 5,7 százalék, a harmadszor belépők között 8,1 százalék, a negyedszer belépők között pedig 20,5 százalék. Levonhatjuk tehát a konklúziót, hogy a magas sorszámú nemzetközi cirkuláris migránsok között a szerb állampolgárok felülreprezentáltak. A hétköznapi élet szavaira lefordítva ez azt jelenti, hogy a szerb állampolgárok 2008-ig gyakran fordultak újabb és újabb bevándorló státusért, ahelyett, hogy az állampolgárságért folyamodtak volna. Biztos vagyok azonban abban, hogy ez a jellegzetesség a későbbiekben megváltozott. Erre utal Gyurkovics Róna (2012) kutatása, amelyben leírja, hogy 2011 őszén az általa megkérdezett 178 Magyarországra bevándorló vajdasági magyar nemzetiségű közül már csak 24 főnek nem volt magyar állampolgársága. Magyarországra költözésük előtt csak 16 fő rendelkezett magyar állampolgársággal, tehát azóta 138-an szereztek meg azt.

3. ÁLTALÁNOS AJÁNLÁSOK

- 1) *Fogalmi tisztaság, egyértelműség:* A konkrét gyakorlati ajánlásokon túlmenően a stratégiaalkotásnak pontosan körülhatárolt, precíz fogalmakkal és azok rendszerével kell dolgoznia, ismernie és elemeznie szükséges a jelenség múltbeli alakulásának trendjeit és a jelenlegi helyzetet; nem lehetetlen feltételezésekkel kell élni a területi mobilitás szempontjából releváns tényezők elkövetkező változására nézve (lásd fentebb a cirkuláló státusát). A valóságban zajló folyamatokat szükséges szem előtt tartani és folyamatosan monitorozni (például a schengeni tagsággal kapcsolatos folyamatok kezelése, Szerbia európai uniós integrációja). Ez önmagában azonban nem elégséges, mert fel kell vázolni a közeljövőre vonatkozó scenáriókat is. Így már előre fel kell készülni arra, hogy a szerb állampolgárok újabb bekapcsolódása a kontinens migrációs folyamataiba megkezdődött, és egy kedvezményesebb utazási lehetőség esetén tovább fog erősödni. Releváns információk, kidolgozott és átgondolt szakértői anyagok segíthetik csak a döntéshozókat, a végrehajtókat a jelen kérdéseinek megoldásában, és adhatnak alternatívákat a távlati (népesedési, munkaerő-piaci, vándorlási) stratégiák kialakításához.
- 2) *Monitoring és szubszidiaritás:* Sajnos nem követjük a migránsok integrációjának hosszan tartó folyamatát. Szükség lenne arra, hogy a hálózatépítési, mentori, képzési ismeretekkel segítséget kapjanak a migránsok beilleszkedését elősegítő helyi aktorok. Ilyen aktorok gyűjtőhelyei lehetnek a helyi intézmények: önkormányzatok, ipartestületek, kamarák, sportegyesületek és gyülekezetek. Ösztönözni kell a migránsokat abban, hogy a helyi tevékenységekbe akár önkéntesként is bekapcsolódjanak, mert egymás megismerése, a kapcsolatok növekedése az egyik kulcseleme a beilleszkedési folyamatnak.

- 3) *Magyar nyelv:* Az anyanyelv azonossága szétbonthatatlan kapcsolatot jelent a szerb állampolgárságú bevándorlók és a magyar fogadó társadalom tagjai között. Ennek kihasználása, tudatosítása a fogadó társadalomban elsődlegesen a magyarországi félre vár. A magyarul beszélő, magyar nemzetiségű migránsok ezzel együtt könnyebb helyzetben vannak, mint a fogadó ország nyelvét nem beszélők, de a helyi társadalomnak és a magyar közigazgatásnak kellene ezeket a nyelvi közösségből adódó előnyöket kihasználni, kiaknázva a lehetőségeket és értékeket (társadalmi, gazdasági, demográfiai), melyek a hozzánk érkező magyar etnikumú népességgel járnak.
- 4) *Helyi és területi identitástudat:* A Szerbiából bevándorlóknak a kibocsátó helyhez, területhez, régióhoz kötődő identitástudata nem mutat jellegzetes területi differenciálódást. Eredményeink alapján a lokálpatrióta, vajdasági magyar identitás erősödése (erősítése) segítheti a szülőföldön maradást, a szülőföldre visszatérést és a cirkulációt is.
- 5) *Honosítás:* A magyar (kettős) állampolgárság megszerzése a térbeli mobilitás növekedésével fog járni. Nem mindegy azonban, hogy a térbeli mobilitás mely elemei válnak dominánssá, és mely alkotórészei halványulnak el. A visszatérés lehetőségével nem számoló, Magyarországra történő véglegesnek szánt áttelepülés a magyar-magyar dilemma felizzásához vezethet. Az otthonról hazaérkezőket egyaránt sújthatja az eredetországban maradtak és a fogadó országban élő magyarok rosszallása. Az integrációs folyamat fokozható a magyar állampolgárság megszerzésével. Az újonnan érkezetteket jobban ösztönzik a politikai részvételre azokban az országokban, köztük Magyarországon is, ahol kifejezetten támogatják az állampolgárrá válást. Így az aktívan politizáló társadalmi rétegekhez illeszkedés legegyszerűbb módja a magyar állampolgárság kedvezményes megszerzésének ösztönzése, a magyar etnikumúak számára.

- 6) *Lábbal szavazás:* A cirkuláció, mint térbeli mobilitási rendszer, a magyar-magyar dilemmát oldja fel. A naponként történő oda-vissza áramlástól (ingázási rendszer) kezdve az éves periodicitású mozgásokig (migrációs rendszer) terjed az a skála, melyben a visszatérést szükségszerűen magukban foglaló mozgásformák találhatók. Ezek összessége a cirkuláció fogalmával ragadható meg. Tehát a magyar migrációs stratégiának nem az egyszeri mozgásokra, hanem a többes mozgásokat összekapcsoló vándorlási rendszerekre, és azokon belül is a magyar-magyar dilemmát feloldó cirkuláció elősegítésére kell irányulnia. Ennek része lehet pozitív diszkriminációs eszközökkel és egyéb eljárásokkal a határmenti gazdasági és egyéb aktivitások élénkítése, annak érdekében, hogy a cirkuláció felélénkülhessen azok számára, akik ebben szeretnének részt venni és ki akarják használni a magyar állampolgárság megszerzésével járó könnyebb utazási lehetőségeket.
- 7) *Információáradat versus lényeges ismeretek hiánya:* Nem tévedhetünk nagyot, ha kijelentjük, hogy „információs dömping” árasztja el a szakértőket és a laikusokat a migráció legkülönbébb kérdéskörében. A migrációval kapcsolatos letisztult ismeretek bővítésével, iskolai rendszerbe történő beépítésével a nemzetközi vándorok társadalmi elfogadása, beilleszkedése egyértelműen fokozható lenne.
- 8) *Kampányok és ismeretterjesztés:* A kutatásaink eredményeiből az is következik, hogy a harmadik államokbeli migránsok elfogadására, a beilleszkedésük fokozására irányuló kampányok legfontosabb célcsoportjának a magyarországi munkaadóknak és a közép-, illetve időskorú magyar állampolgároknak kellene lenni, mert körükben volt a legerősebb a bevándorlók beilleszkedésének támogatását elutasító véleményrendszer. A fiatalokra és a felsőfokon tanulóakra azonban építeni lehetne az ismeretterjesztő és információs kampányok sikeres véghezvitele érdekében.

- 9) *Munkapiaci integráció:* A társadalmi-gazdasági integráció közvetlen gazdasági hasznot hozhat Magyarország számára. A munkaerő-piaci beilleszkedés sikeressége az egyik legfontosabb alapvetés, hiszen közvetlenül és közvetett módon elvezethet a társadalmi integrációhoz is. Így a munkaerő-piaci integráció segítésére érdemes lenne jelentősebb forrásokat akkumulálni vagy átcsoportosítani. Lényeges összefüggés továbbá az is, hogy a beilleszkedés fokozódása – más tagállamok korábbi tapasztalata szerint – a feketegazdaságban végzett munka mértékét csökkenti.

VIII. IRODALOMJEGYZÉK

1. Abonyiné Palotás Jolán (szerk.) (2004): *Szeged társadalom-földrajzi nézőpontból*. SZTE Gazdaság- és Társadalomföldrajz Tanszék, Szeged.
2. Anderson, J. – O'Down, L. (1999): Borders, Border Regions and Territoriality: Contradictory Meaning, Changing Significance. *Regional Studies*, Vol. 33(7), pp. 593–604.
3. Anhony J. Venables (1998): The assessment: trade and location. *Oxford Review of Economic Policy*, Vol 14, No2. pp. 1–6.
4. Artner Annamária – Bernek Ágnes – Csiki Anita – Farkas Péter – Schottner Krisztina (2006): *Globalizáció, tőkekoncentráció, térszerkezet*. Harsányi János Főiskola és MTA Világgazdasági Kutatóintézet, Budapest, 329. old.
5. Barabási A. L. (2008): *Behálózva*. Helikon Kiadó, Budapest.
6. Bauböck, R. (2003): Towards a political theory of migrant transnationalism. *International Migration Review*, 37. évf. 4. sz. 700–723. old.
7. Bernek, Á. (szerk.) (2002): *A globális világ politikai földrajza*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
8. Borjas G. J. (1996): *Labour economics*. McGraw Hill, New York.
9. Bottlik, Zs. (2010): *Etnikai földrajzi kutatások a Kárpát-Balkán régióban*. Szám-tér-kép Bt., Budapest.
10. Buchanan, M. (2003): *Nexus, avagy kicsi a világ*. Typotex, Budapest.
11. Cassarino, J-P. (2008): Patterns of circular migration in the Euro-Mediterranean area: Implication for policy-making. *CARIM AS 2008/29*, Robert Schuman Centre for Advanced Studies, San Domenico di Fiesole (FI): European University Institute.
12. Demény P. (2004): Európa népességpolitikai dilemmái a XXI. század kezdetén. *Demográfia*. 47. évf. 1–2. sz. 9–40. old.
13. Đorđević, B. (2009): Evropska politika upravljanja migracionim tokovima i Srbija kao njen deo. = Bezbednost zapadnog Balkana. 12. sz. pp. 78–91.
14. Eleonore Kofman – Gillian Youngs (2003): *Globalization: Theory and Practice*. Continuum, p. 296.
15. Fábri István (2008): Kik tanulnak tovább?. In: Fábri Gy. (szerk.): *Felvételi*. Educatio Társadalmi Szolgáltató Kht., Budapest, pp. 91–100. old.

16. Fercsik Rita (2008): Szülőföldről a hazába – és vissza? In: Szarka László – Kötél Emőke (szerk.): *Határhelyzetek. Külhoni magyar egyetemisták peregrinus stratégiái a 21. század elején.* Balassi Intézet Márton Áron Szakkollégium, Budapest, pp. 124–138.
17. Friedman, T.L. (2006): *És mégis lapos a Föld: a XXI. század rövid története.* HVG Könyvek, Budapest.
18. Gallup, John Luke – Jeffrey Sachs D. – Andrew D. Mellinger (1999): „Geography and Economic Development.” In: Annual World Bank Conference on Development Economics 1998 (April), Washington, DC.: The World Bank: pp. 127–178., 1999. Reprinted in *International Regional Science Review*, 22(2): pp.179–232.
19. Gábrity-Molnár Irén (2001): A jugoszláviai magyarok vándormozgalmának okai és méretei. In: Gábrity-Molnár Irén – Mirnics Zsuzsa (szerk.): *Fészekhagyó vajdaságiak.* Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, pp. 115–161.
20. Gábrity-Molnár Irén (2006): Szerbia és Vajdaság demográfiai mutatói – migrációk.
In: Dr. Gábrity-Molnár Irén és Ricz András (szerk.): *Kistérségek életerege – Délvidéki fejlesztési lehetőségek.* Regionális Tudományi Társaság, Szabadka, 57–71. old.
21. Gábrity-Molnár Irén (2008a): Vajdaság népességmozgása az utóbbi fél évszázadban. *Közép-Európai Közlemények.* 1. évf. 2. sz. 74–85. old.
22. Gábrity-Molnár Irén (2008b): *A szerbiai emigráció fél évszázada.* „Határtalan határok” jubileumi Nemzetközi Földrajzi Konferencia, Dobogókő.
<http://gabritymolnariren.com/emigracio.pdf> (2009. november 15.)
23. Gábrity-Molnár Irén (2008c): Vajdaság népességmozgása az utóbbi fél évszázadban. In: *Közép-Európai Közlemények.* Történészek, geográfusok és regionalisták folyóirata, 1. évf. 2. szám, 2008/2, Szeged, 74–85. old.
24. Gábrity-Molnár Irén (2011): Kapcsolatok a Szerb-Magyar határ két oldalán lévő területek és lakosok között. Scientific conference: „Határon innen és határon túl – Cross here and beyond”. Location: Department of Public Law, Faculty of Political Science Department. Szeged, Hungary. October 21.
25. Gellérné Lukács É. (2004): *Munkavállalás az Európai Unióban.* KJK Kerszöv, Budapest.

26. Gellérné Lukács É. – Illés S. (2005): *Migrációs politikák és jogharmonizáció*. KSH NKI, Budapest.
27. Golubović, P – Marković Krstić, S. (2006): Kretanje stanovništva Vojvodine tokom XX i početkom XXI veka. Zbornik Matice srpske za društvene nauke. 121 sz. 39–48. old.
28. Gödri Irén (2010): Migráció a kapcsolatok hálójában. A kapcsolati tőke és a kapcsolathálók jelenléte és szerepe az ezredvégi magyarországi bevándorlásban. *KSH Népeségtudományi Kutatóintézet Kutatási Jelentések* 89, 2010/2, Budapest. 179–185. old.
29. Grečić, V. (2001): Migracije sa prostora SR Jugoslavije od početka 90-tih godina XX veka. *Ekonomski anali.* 44. évf. 153–154. sz. 57–84. old.
30. Gredelj, S. (2006): Virtuелni povratka „četrte“ i „pete“ generacije migranata. *Filozofija i društvo.* 29. sz. pp. 77–88.
31. Györkös M. (2007): Legális bevándorlás: lépések egy átfogó, uniós szintű politika létrehozására. *Európai Tükör,* 12. évf. 10. sz. 154–162. old.
32. Gyurkovics Róna (2012): *A vajdasági magyarok Magyarországra való migrációja*. ELTE TTK Társadalom- és Gazdaságföldrajzi Tanszék, Budapest, Kézirat.
33. Hablicsek László (1996): Népeség-előrszámítások, társadalmi-demográfiai előrebecslések. In: Klinger András (szerk.): *Demográfia*. KSH – ELTE ÁJTK Statisztikai és Jogi Informatikai Tanszék, Budapest, 375–410. old.
34. Hall, C.M. (2005): *Tourism: Rethinking the social science of mobility*. Pearson–Prentice Hall, Harlow.
35. Halmi Erzsébet – Kincses Áron – Nagyné Forgács Eleonóra (2006): *Nemzetközi vándorlás 1995-2005*. KSH, Budapest, 112. old.
36. Hamilton, Bob – Whalley, John, (1984): Efficiency and distributional implications of global restrictions on labour mobility: Calculations and policy implications, *Journal of Development Economics*, Elsevier, vol. 14 (1), pp. 61–75.
37. Hansen, N. (1977): Border Regions: a Critique of Spatial Theory and a European Case Studies, *Annals of Regional Science*, Vol 11, pp. 1–12.
38. Hardill, I. (2004): Transnational living and moving experiences: intensified mobility and dual-career households. *Population, Space and Place*, 10. évf. 3. sz. 375–389. old.

39. Hatton Timothy J. – Williamson Jeffrey G. (2005): *Global Migration and the World Economy: Two Centuries of Policy and Performance*, Mass.: MIT Press, Cambridge p. 488.
40. <http://www.migrationinformation.org/datahub/countrydata.cfm?ID=527>
41. Illés S. (2001): Külföldiek az Európai Unióból. *Statistikai Szemle*, 79. évf. 2. sz. 162–177. old.
42. Illés Sándor – Lukács Éva (2002): A személyek szabad áramlásának statisztikai szempontú vizsgálata. In: Illés Sándor – Lukács Éva (szerk.): *Migráció és statisztika*. KSH NKI Kutatási jelentések, 71. Budapest. 13–51. old.
43. Illés Sándor (2008): Indirect estimation on the types of international elderly migration in Hungary, *Romanian Review on political Geography* Vol 8. No 1. pp 55–63.
44. Illés Sándor (2011): Migráció és cirkuláció magyar nézőpontból. In: Gellérné Lukács Éva – Ács Vera (szerk.): *Harmadik országbeli állampolgár kutatók integrációja*. Kézikönyv és konferenciariport. Tullius Kiadó, Budapest, 127–145. old.
45. Illés, S. – Kincses, Á. (2008): Foreign retired migrants in Hungary. *Hungarian Statistical Review*, vol. 86. no. Special number 12. 88–111. old.
46. Illés Sándor – Kincses Áron (2009): Cirkuláció és migráció Magyarország nemzetközi vándormozgalmában. *Statistikai Szemle* 87. évfolyam: (7–8. szám) 729–747. old.
47. Illés Sándor – Gellérné Lukács Éva – Langerné Rédei Mária – Michalkó Gábor – Habcsek László (2009): Új típusú migráns rétegek Magyarország munkaerőpiacán? In: Illés Sándor (szerk.): *Magyarország vonzásában*. KSH NKI, Budapest, 185–210. old.
48. INNOAXIS The Borderline as an Axis of Innovation – IPA (2011) kutatáseredményei. Forrás: Regionális Tudományi Társaság (Szabadka) honlapja.
49. http://www.innoaxis.hu/files/innoaxis/agazati/magyar/IPA_INNOAXIS_HUMAN_OPERATIV_PROGRAM.pdf.
50. IOM (2008). *Migration in Serbia: A country profile*.
51. IOM (2009.) M. Kupiszewski (ed.) a. Kicing-D.-Kupiszewska-f.h. Flinterman labour migration patterns, policies and migration propensity in the western balkans- The Central European Forum for Migration and Population Research (CEFMR) p. 156.

52. Karácsonyi Dávid – Kincses Áron (2010): Ukrán állampolgárok Magyarországon: nemzeti összetartozás és gazdasági kényszer. *Területi Statisztika* 2010. 13. évf. 3. sz. 334–349. old.
53. Karácsonyi Dávid (2011): A kibocsátó terület, az Ukrainában élők véleményei. In: Kincses Áron (szerk.): *Ukrán állampolgárok Magyarországon*. 91–108. old.
54. Kincses Á. – Rédei M. (2010): Centrum – periféria kérdések a nemzetközi migrációban, *Tér és Társadalom* 2010/4. 301–310. old.
55. Kincses Á. – Takács Z. (2010): Szerb állampolgárok Magyarországon. *Területi Statisztika* 2010. 13. évf. 2. sz. 182–197. old.
56. Kincses Á. – Takács Z. (2010): Schengent megelőző szerb népességmozgás és a szomszédos Magyarország szerepe. *DEUROPE, The Central European journal of regional development and tourism* 2010. Vol 2. Issue 1 pp. 65–82.
57. Kincses Á. (2010): Szlovák állampolgárok Magyarországon. *Területi Statisztika* 2010. 13. évf. 51.sz. 551–562. old.
58. Kincses Á. (2011): A szomszédos országokból Magyarországra történő vándorlások területi vonatkozásai. *Területi Statisztika* 14. (51.) évfolyam 3. szám 245–260. old.
59. Kincses Á. – Illés S. – Karácsony D. – L. Rédei M. (2011): Ukrán állampolgárok Magyarországon. Budapest, 237. old.
60. Komatina, S. (1997): Odliv stručnjaka iz Jugoslavije. = Stanovništvo. 35. évf. 1-2. sz. pp. 25–46.
61. Központi Statisztikai Hivatal (2007): *Demográfiai Évkönyv, 2006*. 191. old.
62. Krugman P. – Venables, A. J. (1996): Integration, Spetialization, and Adjustment. *European Economic Review*, Vol. 40, 959–968. old.
63. Krugman, P. (1998): What's new about the new economic geography? *Oxford Review of Economic Policy*. 14. évf. 2. sz. 7–17. old.
64. Laki, L. – Gabrić Molnar, I. – Kovač Žnideršič, R. (1997): Sociologija za ekonomiste. Subotica, Ekonomski fakultet Subotica. pp. 243–255.
65. Kovacsicsné Nagy K. (2006): Statisztika és/vagy nyilvántartás. In: Kovacsics Józsefné (szerk.): *Egy élet az igazságügyi statisztika szolgálatában*. ELTE ÁJK, Budapest, 139–148. old.
66. Lakatos M. – Várad R. (2009): A foglalkoztatottak napi ingázásának jelentősége a migrációs folyamatokban. *Statisztikai Szemle*, 87. évf. 7–8. sz. 763–794. old.

67. Lévai I. (2006): *A komplex vilárendszer evolúciója*. Akadémiai Kiadó, Budapest.
68. Lunt, N. (2008): Boats, planes and trains: British migration, mobility and transnational experience. *Migration Letters*, 5. évf. 2. sz. 151–165. old.
69. M. Lerch – J. Dahinden – P. Wanner (2006): Remittance Behaviour of Serbian Migrants living in Switzerland – A Survey, SFM, p. 87.
70. Marinović, I. – Bugarin, R. (2006): Migracione karakteristike stanovništva Vojvodine. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*. 121 sz. pp. 59–67.
71. Massey, D.S – Taylor J. E. (2004): *International Migration: Prospects and Policies in a Global Market*. Oxford University Press, Oxford, p. 376.
72. Michalkó G. – Vizi I. (2005): A turizmus és a globalizáció kérdései. In: Michalkó, G.: *Turizmusföldrajz és humánökológia*. Kodolányi János Főiskola – MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest–Székesfehérvár, 85–100. old.
73. Michalkó G. (2010): *Boldogító utazás*. MTA Földrajztudományi Kutatóintézet, Budapest.
74. Mirnics Károly (2001): Betelepítések, kitelepítések és vándormozgalmak. In: Gábrity Molnár Irén – Mirnics Zsuzsa (szerk.): *Fészekhagyó Vajdaságiak*, 4. kötet sorozat. Magyarországi Tudományos Társaság, Szabadka. 9–76. old.
75. Molnár Judit (2002): *A határvidékek társadalom-földrajzi vizsgálatának néhány módszertani kérdése*. Nemzetközi Földrajzi Tudományos Konferencia, Szeged.
76. Nađ, I. (2006): Nekoliko obeležja migracije vojvođanske elite. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*. 121 sz. pp. 445–456.
77. Nell, L.M. (2004): Conceptualising the emergence of immigrants' transnational communities. *Migration Letters*, 1. évf. 1. sz. 50–56. old.
78. Nemes Nagy J. (2009): *Terek, helyek, régiók*. Akadémiai Kiadó Zrt., 2009. 350. old.
79. Newland, K. – Agunias, D.R. – Terrazas, A. (2008): Learning by doing: Experiences of circular migration. *MPI Insight*, Migration Policy Institute, September 2008, Washington, DC, 1–28. old.
80. Nijkamp, P. (1998): *Moving Frontiers: a Local-global Perspective*, Vrije Universiteit of Amsterdam, Faculty of Business Administration and Econometrics, Research Memorandum no. 22. p. 22.
81. OECD (2008): *Reviews of Labour Market and Social Policies Serbia: A Labour Market in Transition*, Párizs, ISBN: 9789264045798, p. 102.

82. OECD (2012.A): Better Skills, Better Jobs, Better Lives: A Strategic Approach to Skills Policies, OECD Publishing. <http://dx.doi.org/10.1787/9789264177338-en> (ISBN 978-92-64-17729-1 (print) ISBN 978-92-64-17733-8 (PDF))
83. OECD (2012.B.) *Mental Health and Work Sick on the Job? Myths and Realities about Mental Health and Work*, Publishing, Párizs. p. 206. ISBN: 9789264124523 , OECD Code: 812011181E1.
84. Ostergaard-Nielsen, E. (2003): The politics of migrants' transnational political practises. *International Migration Review*, 37. évf. 4. sz. 760–786. old.
85. Papademetriou D.G. (2001): *Managing migration for the benefit of Europe*. Migration Policy Institute (MPI), Washington D.C.
86. Papademetriou D. G. (2006): *New Migration Thinking for a New Century*. Migration Policy Institute (MPI), Washington D.C.
87. Pavlica, B. (2005): Migracije iz Jugoslavije u Nemačku – migranti, emigranti, izbeglice, azilanti. *Međunarodni problemi*. 57. évf. 1–2. sz. pp. 121–158.
88. Pál Ágnes, Szónokyné Ancsin Gabriella (1994): *Határon innen határon túl. Határmenti települések összehasonlító gazdasági elemzése a Dél-alföldön. Alföldi Társadalom*. Békéscsaba. 241–245. old.
89. Penev, G. (2006): Vojvodanske migracije tokom 1990-ih godina: više doseljenih, manje odseljenih. *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*. 121 sz. pp. 77–84. Popis (2002). Beograd, Republički zavod za statistiku Srbije.
90. Portes, A. – Dewind, J. (2004): A Cross-Atlantic dialogue: the progress of research and theory in the study of international migration. *International Migration Review*, 38. évf. 4. sz. 828–851. old.
91. Radovanović, M. (1998): Desrbizacija i albanizacija kosovsko-metohijske stare Srbije. *Arhiv za pravne i društvene nauke*. 84. évf. 3. sz. pp. 38–49.
92. Papademetriou D. G.(2006): *New Migration Thinking for a New Century*. Migration Policy Institute (MPI) p. 25.
93. Probáld F. (2007): A jugoszláv utódállamok. In: Probáld F. – Szabó P. (szerk.): *Európa regionális földrajza – Társadalomföldrajz*. Eötvös Kiadó, Budapest, 424–434. old.
94. Rauški, N. M. (2001): Etnocentrične migracije stanovništva Vojvodine krajem XX veka – uzroci i posledice. = *Zbornik Matice srpske za društvene nauke*. 110–111. sz. pp. 157–166.
95. Rédei Mária (2005): A nemzetközi migráció folyamatának irányítása. *Statisztikai Szemle* 83. 7. 662–680. old.

96. Rédei Mária (2006): *Magyarországot érintő nemzetközi migráció*. KBH Kiadó, Budapest, 178. old.
<http://www.oszk.hu/mnbwww/K/1102/S.HTML> 629/2007.
97. Rédei Mária (2006): A nemzetközi migráció főbb folyamatai. *Földrajzi Közlemények* 54:(1-2) pp. 29–38. old.
98. Rédei Mária (2007): *Mozgásban a világ – a nemzetközi migráció földrajza*. Eötvös Kiadó, Budapest, 568. old.
99. Rédei Mária. (2007b): Hazautalások Kelet- és Közép-Európába. *Statisztikai Szemle*, 85. évfolyam 7. szám, 581–601. old.
100. Rédei Mária – Kincses Áron (2008): A szomszédból érkező migránsok hatása a hazai gazdasági és társadalmi különbségekre. *Közép Európai Közlemények, Geográfusok, regionalisták és történészek tudományos szemléje*. 1. évf. 1. szám. 3–17. old.
101. Rédei Mária. (2009): *A tanulmány célú mozgás*. Reg-Info Kiadó, Budapest, 168. old.
102. Rédei Mária (2011): A térbeli mobilitással a szellemi tőke növelhető. In: Berács J. (szerk.): *Nemzetközi Felsőoktatási Kutatások Központja: Corvinus füzet 6*. Budapesti Corvinus Egyetem, Budapest, 2011. pp. 31–43. old. (ISBN:978-963-89082-1-6)
103. Rédei Mária. (2012): A Magyarországra irányuló nemzetközi migráció jellemzői az ezredfordulót követően. *Munkaügyi Szemle*, 56. évf. II. 31–44. old.
<http://www.munkaugyiszemle.hu/20122>
104. Ricz András – Gábrity Molnár Irén (2010): A Vajdaság régiókapcsolatai a Dél-Alfölddel. In: Soós Edit és Fejes Zsuzsanna (szerk.): *Régió a hármashatár mentén, Dél-Alföldi Régió*. Szegedi Tudományegyetem, Állami- és Jogtudományi Kar, Politológiai Tanszék, Szeged, 76–93. old.
105. S. McLoughlin – R. Münz (2011): Temporary and circular migration: opportunities and challenges, EPC. Working paper No.35. ISSN-1782-2424. p. 80. http://www.epc.eu/documents/uploads/pub_1237_temporary_and_circular_migration_wp35.pdf
106. Salt, J. (2001): Current trends in international migration in Europe. Council of Europe, CDMG. 33. sz. http://www.coe.int/t/dg3/migration/Documentation/Migration%20management/2001_Salt_report_en.pdf, (letöltés ideje: 2009. június 12.)

107. Szalma József (2001): Migráció, kisebbségi jogok, nemzetközi jogszabályok. In: Gábrity-Molnár Irén – Mirnics Zsuzsa (szerk.): *Fészekhagyó vajdaságiak*. Magyarországi Tudományos Társaság, Szabadka, 77–88. old.
108. Szarka László (2005): A kettős állampolgárság jogintézménye a kisebbségi és a migrációs láthelyzetek kezelésének eszköze. Tanulmányok, elemzések az MTA Kisebbségkutató Intézetének honlapján, Budapest.
109. Savić, M. (2008): Potencijalni pravci migracija tipa grad-grad u Vojvodini. = Stanovništvo. 46. évf. 2. sz. pp. 63–80.
110. Sik E. – Tóth J. (szerk.) (1999): *Átmenetek*. MTA PTI, Budapest.
111. Soysal, Y.N. 1994: Limits of Citizenship. Migrants and Postnational Membership in Europe. University of Chicago Press, Chicago.
112. Sutcliffe, B. (2001): Migration and citizenship: Why can birds, whales, butterflies and antscross international frontiers more easily than cows, dogs and human beings? In: Ghatak, S. – Sassoon, A.S. (eds.): Migration and mobility: the European context. Palgrave, New York, 66–82. old.
113. Szentés T. (2002): *Globalizáció, regionális integrációk és nemzeti fejlődés korunk világgazdaságában*. Savaria University Press, Szombathely.
114. Szónoki Miklósné Ancsin Gabriella (2001): A jugoszláv működő tőke a Dél-Alföldön. FÁROSZ Nyomda, Szeged, 18–30. old.
115. Szónokyné Ancsin Gabriella (2002): A határ menti térségek lehatárolásának elméleti kérdései. In: Szónokyné Ancsin Gabriella (szerk.): *Határok és az Európai Unió 2002*. Nemzetközi Földrajzi Tudományos Konferencia, Szeged. 184–190. old.
116. Strategija za upravljanje migracijama Službeni Glasnik RS. Br. 59/2009.
117. Szügyi Éva – Takács Zoltán (2011): Migrációs karrierkövetési vizsgálatok a vajdasági magyar fiatal közgazdászok és mérnökök körében [Migration Carrier-study of Vojvodina Hungarian Economists and Engineers] = DETUROPE. The Central European Journal of regional development and tourism. Vol 3. Issue 13 ISSN: 1821-2506. pp. 66–84.
118. T. Mirnics Zsuzsanna (2001): Hazától hazáig. A Vajdaságban és Magyarországon tanuló vajdasági magyar egyetemi hallgatók életkilátásai és migrációs szándékai. In: Gábrity-Molnár Irén – Mirnics Zsuzsa (szerk.): *Fészekhagyó vajdaságiak*. Magyarországi Tudományos Társaság, Szabadka, 162–204. old.

119. Tóth J. (2004): *Státuszjogok*. Lucidus Kiadó, Budapest.
120. Tóth Pál Péter (1996): *Haza csak egy van? Menekülők, bevándorlók, új állampolgárok Magyarországon (1988–1994)*. Püski Kiadó, Budapest.
121. Tóth Pál Péter (1997): *Haza csak egy van? Menekülők, bevándorlók, új állampolgárok Magyarországon*. Püski Kiadó, Budapest, 238. old.
122. Tóth Pál Péter (2001): Jugoszláviából Magyarországra. In: Gábrity-Molnár Irén – Mirnics Zsuzsa (szerk.): *Fészekhagyó vajdaságiak*. Magyarságkutató Tudományos Társaság, Szabadka, 251–269. old.
123. Traistaru, I. – Nijkamp, P. – Resmini L. (2002): *The Emerging Economic Geography in EU Accession Countries*. European Communities, Ashgate, Aldershot.
124. UN (2002): *International migration report*. United Nations, New York.
125. UN (2003): *Trends in total migrants stock: 1960–2000, 2003 revision*. United Nations, POP/DB/MIG/Rev 2003. New York.
126. Van Geenhuizen, M. – Ratti, R (2001): *Gaining Advantage from Open Borders. An active Space for Regional Development*, Ashgate, Aldershot. p. 398.
127. Viszt E. – Plank ZS. – Borsi B. (2001): *Mobility of human resources in Hungary: An analysis and proposal for regular collection of statistics*. *Hungarian Statistical Review*, 79. évf. Special number 6. 79–91. old.
128. Waldinger, R. (2008): *Between 'here' and 'there': Immigrant cross-border activities and loyalties*. *International Migration Review*, 42. évf. 1. sz. 3–29. old.
129. Walton-Roberts, M. (2004): *Transnational migration theory in population geography: gendered practices in networks linking Canada and India*. *Population, Space and Place*, 10. évf. 3. sz. 361–373. old.
130. Williams, A.M. – King, R. – Warnes, T. (2004): *British second homes in Southern Europe: Shifting nodes in the scapes and flows of migration and tourism*. In: Hall, M.C. – Müller, D.K. (eds.): *Tourism, mobility and second homes*. Channel View Publications, Clevedon, 97–112. old.
131. Williams, A.M. – Balaz, V. (2008): *International migration and knowledge*. Routledge, London.
132. Zoltan Takac, Eszter Gábrity (2011): *Development of Higher Education Networking in Multiethnic Border Region of North Vojvodina*. In: *Glasnik UP ZRS, Letnik Vol. 16, 2011, No. 7. ISSN: 2232-349X*. Koper, Slovenia. pp. 103–104.

133. Zoltan Takač, Aron Kinčes (2010): Migracija stanovništva iz Republike Srbije u susednu Mađarsku u razdoblju pre Šengenskog sporazuma. In: Anali Ekonomskog fakulteta u Subotici (The Annals of the Faculty of Economics Subotica). Vol 46. Issue 24. ISSN: 0350-2120. University of Novi Sad Faculty of Economics Subotica, Serbia. pp. 69–82.

JEGYZETEK

JEGYZETEK

JEGYZETEK

JEGYZETEK

